

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

**ALİ EMİRÎ MANZUM 718 NUMARALI
LUGAZ MECMUASININ (50^a-90^b) ÇEVİRİYAZIMI
VE İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fatma Betül ARIKAN

İstanbul 2011

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

**ALİ EMİRÎ MANZUM 718 NUMARALI
LUGAZ MECMUASININ (50^a-90^b) ÇEVİRİYAZIMI
VE İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan:

Fatma Betül ARIKAN

Danışman:

Doç. Dr. Üzeyir ASLAN

İstanbul 2011

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans öğrencisi Fatma Betül Arıkan'ın "Ali Emiri Manzum 718 numaralı Lugaz Mecmuasının (50a-90b) Çeviriyazımı ve İncelenmesi" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı	: Doç.Dr. Üzeyir Aslan	İmza
Üniversitesi	Marmara		
Üye	: Prof.Dr. Sebahat Deniz	
Üniversitesi	Marmara		
Üye	: Yrd.Doç.Dr. Mehmet Taştemir	
Üniversitesi	Marmara		

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun ..25..10..2011 tarih ve ..2011/8..2.... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

İÇİNDEKİLER

ONAY	II
İÇİNDEKİLER	III
ÖN SÖZ	V
ÖZET.....	VIII
SUMMARY	IX
KISALTMALAR VE SEMBOLLER.....	X
TABLolar	XI
ÇEVİRİYAZI ALFABESİ.....	XII
1. GİRİŞ	1
1.1. Türk Edebiyatında Lugaz.....	1
1.2. Latin Harflerine Aktarılmış Bazı Dîvanlardaki Lugazlar	6
1.3. Ali Emirî Manzum 718 Numaralı Lugaz Mecmuasının Tanıtılması	8
2. İNCELEME	10
2.1. Mecmuanın 50a-90b Kısımındaki Lugazların İncelenmesi	10
2.1.1. Lugazları Yazan Şairler.....	10
2.1.2. LUGAZLARIN İÇERİK ÖZELLİKLERİ.....	14
2.1.2.1. Lugazların Cevapları.....	24
2.1.2.2. Lugazlarda Yer Alan Belli Başlı Edebî Sanatlar ve Deyimler.....	27
2.1.3. LUGAZLARIN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ.....	34
2.1.3.1. Lugazlardaki Kalıplaşmış İfadeler ve Değişmeyen Bazı Özellikler	34
2.1.3.2. Lugazlardaki İpucu Kelimeler.....	38
2.1.3.3. Lugazların Beyit Sayıları	41
2.1.3.4. Lugazların Nazım Şekilleri	43

2.1.3.5. Luğazların Vezinleri.....	45
3. METİN	48
Luğazlar.....	48
SONUÇ	159
KAYNAKÇA.....	162
ÖZ GEÇMİŞ	167

ÖN SÖZ

Bugünkü bilmecelerin atası olarak adlandırabileceğimiz lugazlar, yazıldıkları dönemlerin günlük ve sosyal hayatından, düşünce yapısı ve eğlence anlayışından önemli izler taşımaktadır. Aynı zamanda, lugazlara devirlerinin önemli bir dil ve edebiyat birikimi olarak da bakmak gerekir.

Tezimizin konusu, Millet Kütüphanesi'ndeki AE Mnz. 718 numaralı lugaz mecmuasının 50^a-90^b varakları arasındaki 146 lugazın çeviriyazı yöntemiyle Latin harflerine aktarılması ve incelenmesidir.

Lugaz mecmuaları üzerine yapılan çalışmaların son derece sınırlı olması ve danışman hocamız Doç. Dr. Üzeyir ASLAN'ın bizi bu alana yönlendirmesi sebebiyle tezimize konu olarak, yukarıda bahsi geçen lugaz mecmuasını seçtik.

Çalışmamız, “GİRİŞ” “İNCELEME” ve “METİN” olmak üzere, üç ana başlık etrafında teşekkül etmiştir.

GİRİŞ bölümünün birinci kısmında, lugazın tanımı ve özellikleri verilip Türk edebiyatındaki yeri anlatılmış; ikinci kısmında, Latin harflerine aktarılmış bazı dîvanlardaki lugazlar hakkında bilgi verilmiş; son kısmında ise Ali Emiri Manzum 718 numaralı lugaz mecmuası genel hatlarıyla tanıtılmıştır.

İNCELEME bölümünde, çalışmamızın konusu olan 146 lugaz muhteva, şekil ve bu lugazları yazan şairler açısından ele alınmıştır. Bu bölümde önce AE Mnz. 718'de kayıtlı lugaz mecmuasının bizim çalıştığımız kısmı hakkında genel bir bilgi verilmiştir. Sonra, lugazları yazan şairler ile içerik ve şekil özellikleri bölümlerine geçilmiştir. İçerik kısmında, söz konusu lugazların hangi konularda yazıldığı ve hangi edebî sanatlarla yoğrulduğu üzerinde durulmuş, lugazlarda kullanılmış deyimlerden örnekler verilmiş ve lugazların cevapları tablo hâlinde belirtilmiştir. Şekil kısmında ise, lugazlardaki kalıplaşmış ifadeler ve ipucu kelimeler, lugazların kaç beyitten oluştuğu, yazıldığı nazım şekilleri ve vezinleri konularına temas edilip konu, tablolar vasıtasıyla daha belirgin hâle getirilmeye çalışılmıştır.

METİN bölümünde ise, çeviriyazı usûlüyle günümüz harflerine aktarılan lugazlar yer almaktadır. Bu kısımda, lugazlar numara sırasına göre yer almış, lugaz numarasının altına lugazı yazan şairin ismi ve bunun da altına lugazın vezni (bahriyle birlikte) yazılmıştır. Lugazların beyit numaraları yazılırken çift sıra numaraları belirtilmeyip sadece tek sıra numaraları gösterilmiştir. Her bir şiirin son beytinin yanında, lugazların cevapları () içinde verilmiş; cevabı olmayanlar (-) şeklinde gösterilmiştir. Ayrıca, lugazların yazmada kayıtlı olan şiir numarasıyla bulunduğu varak numarası -a ve b harfleri varak numarasında üst simge şeklinde kullanılarak- dipnota eklenmiştir. Yazmada olmayıp metne ilâve edilen ek veya kelimeler < > şeklinde metin içinde belirtilmiş; yazmadaki fazlalık ek veya kelimeler +, yazmada bulunmayan ek, kelime veya beyitler - işaretiyle dipnotta gösterilmiştir. Metinde yapılan kelime değişiklikleri ve gerekli açıklamalar, dipnotta verilmiştir. Bunların yanında, incelediğimiz mecmuada yer alan ve dîvanı Latin harflerine aktarılmış bazı şairlerin dîvanlarındaki lugazlarıyla çalıştığımız mecmuadaki lugazları karşılaştırılmış, farklılıklar dipnotlarda gösterilmiştir. İmlâ konusunda ise şöyle bir yol takip edilmiştir: Farsça olumsuzluk eki olan “bî”, “hem” edatı ve “pür” sıfatı kendinden sonra gelen sözcükten; Farsça birleşik sıfat yapan “rübâ, nümâ, dâr, keş, bahş, furûş, âver...” ile benzerlik anlamı katan “veş” ise kendinden önce gelen sözcükten - işareti getirilmek suretiyle ayrılmıştır. Rû-siyâh, ser-rişte, rûşendil, sîm-endam gibi tamlamalar da şekildeki gibi, tire (-) ile kaydedilmiştir. Kelime ve eklerin yazılışında, yazmadaki imlâyâ sâdık kalınmıştır. Yazmada kendinden önceki kelimeye bitişik yazılan vasıta eklerinin yanı sıra, bildirme eki de kelimenin sonuna - işareti konularak, “-la, -le, -ıla, -ile, -durur” şeklinde yazılmıştır. Metinde, noktalama işaretleri kullanılmamıştır.

Öncelikle, bizi bu çalışmaya yönlendiren ve çalışmamız boyunca, hiçbir konuda desteklerini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Üzeyir ASLAN’a, araştırmalarımız sırasında bize her türlü kolaylığı ve imkânı sağlayan İSAM Kütüphanesi çalışanlarına, metni okurken karşılaştığım güçlükleri çözmemde

yardımcı olan babam Yaman ARIKAN'a ve sevgili arkadaşlarım Aslıhan KARAGÖZ, İlay AYGÜN, Kevser KARACA'ya teşekkür ederim.

Yaptığımız çalışmanın bu alandaki boşluğun dolmasına bir nebze de olsa katkıda bulunması, bizi mutlu edecektir.

Fatma Betül ARIKAN

Erenköy, 2011

ÖZET

Lugaz mecmuaları, Dîvan edebiyatının bir türü olan ‘lugaz’ adlı manzum bilmecelerin toplandığı mecmualardır. Bu mecmualarda çeşitli örneklerine rastladığımız lugaz türü, Dîvan edebiyatına 15. yüzyılda Arap ve özellikle Fars edebiyatından girmiş bir nazım türüdür. Özel isimler dışında akla gelebilecek her şeyin sorulduğu, beyitler hâlinde düzenlenmiş bilmecelerdir. Maksat dikkatleri çekmek, zihin alıştırmayı yapmak ve yaptırmak, insanların düşünürken eğleneceği ve kendini geliştirebileceği bir alan oluşturmaktır.

Bizde 18. yüzyılda zirveye çıkmış olan lugaz türü, beğeni kazanmış örnekleriyle zaman içinde, mecmualardaki yerini almaya başlamıştır. Şairlerin dîvanlarında genellikle ‘Elgâz’ başlığı altında yer alan, bir şair tarafından müstakil olarak yazılan yahut şairi bilinmeyen (Lâ-edrî) lugazlar, mecmuaları derleyen kişilerin edebî zevkine göre, lugaz mecmualarında bir araya getirilmiştir.

Bu çalışmada, Millet Kütüphanesi’ndeki Ali Emirî Manzum 718 numaralı lugaz mecmuasının 50^a-90^b varakları arasındaki 146 lugaz, çeviriyazı (transkripsiyon) metoduyla günümüz Türkçesine aktarılmış; lugaz türü ve lugazın Türk edebiyatındaki yeri hakkında bilgi verilmiş, söz konusu 146 lugazın içerik ve şekil olarak incelemesi yapılmıştır. Mecmuanın 50^a-90^b varakları arasında, şairi bilinmeyen lugazlarla 16’ncı, 17. ve çoğunlukla 18. yüzyılda yaşamış bazı şairlerin lugazları yer almaktadır. Bu şairler Reşîd, Hâkim, Münîf, Neylî, Sâbit, Necîb, Emîn, Arayıcızâde, Sırrî, Nazîm, İzzî, Vehbî, Vahyî, Rif’at, Ferdî, Sultan Murâd, Lâmi’î, Re’fet, Şehrî, Hilmî, Rahmî, Lutfî, Feyzî, Müstakîmzâde, Âtîf, Kâmî, Fennî ve Na’lî’dir.

SUMMARY

Lugaz magazines are magazines where poetic riddles called “lugaz”, a type of Dîvan Literature, are brought together. Lugaz type which we see in these magazines is a verse type that has entered Dîvan Literature in 15th century from Arabian and especially Persian literature. Lugaz are poetic riddles where anything but proper nouns can be asked. The aim in asking these riddles is, to attract people’s attention, to have them do mental exercise, and to create a space where people can have fun and improve themselves.

Lugaz type started to be seen in magazines over time with appreciated examples and reached its peak around 18th century in our literature. Lugazs which are written separately or seen in poets’ dîvans under “Elgâz” name, or lugazs without a known writer (Lâ-edrî) are brought together in lugaz magazines according to the literary taste of the person who compiled the magazine.

In this work, 146 lugaz within the 50^a-90^b sheets of the 718 numbered lugaz magazine at Millet Library are translated into Turkish using the transcription method; information related to lugaz types and its place in Turkish literature is given, related 146 lugaz are examined in terms of content and form. Within the 50^a-90^b sheets of the magazine, there are some poems of which the poets are unknown and some others of which the poets are from 16th, 17th and mostly 18th century. These poets are Reşîd, Hâkim, Münîf, Neylî, Sâbit, Necîb, Emîn, Arayıcızâde, Sırrî, Nazîm, İzzî, Vehbî, Vahyî, Rif’at, Ferdî, Sultan Murâd, Lâmi’î, Re’fet, Şehrî, Hilmî, Rahmî, Lutfî, Feyzî, Müstakîmzâde, Âtîf, Kâmî, Fennî and Na’lî.

KISALTMALAR VE SEMBOLLER

AE	Ali Emirî
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen madde
Bkz.	Bakınız
bs.	Basım, baskı
C.	Cilt
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
İA	Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
İSAM	İslâm Araştırmaları Merkezi
L	Lugaz
M	Mecmua
MD	Münîf Dîvanı, Bkz. Kaynakça, KILIÇ, M.
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
Mnz.	Manzum
NAD	Nâlî Dîvanı, Bkz. Kaynakça, ÇALDAK S.
ND	Neylî Dîvanı, Bkz. Kaynakça, KILIÇ, A.
Nu.	Numarası
s.	Sayfa
S.	Sayı
Terc.	Tercüme
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri
VD	Vehbî Dîvanı, Bkz. Kaynakça, DİKMEN, H.
vr.	Varak
Y	Yazma
Yay.	Yayımları
“ ”	Alıntı
< >	Yazmada olmayıp ilâve edilen ek ve kelimeler
+	Yazmadaki fazlalık ek veya kelimeler
-	Yazmada yer almayan ek, kelime veya beyitler

TABLÖLAR

Tablo 2.1. Latin harflerine aktarılmış bazı dıvanlardaki lugazlar

Tablo 2.2. Lugazları yazan şairler

Tablo 2.3. Lugazların cevapları

Tablo 2.4. Lugazların beyit sayıları

Tablo 2.5. Lugazların nazım şekilleri

Tablo 2.6. Lugazların vezinleri

ÇEVİRİYAZI ALFABESİ

ء ا	A, a, E, e, ' ,	ص	Ş, ş
آ	Ā, ā, A, a	ض	Ḍ, ḍ, Ž, ž
ب	B, b	ط	Ṭ, ṭ
پ	P, p	ظ	Ẓ, ẓ
ت	T, t	ع	‘
ث	Ṫ, ṣ	غ	Ġ, ġ
ج	C, c	ف	F, f
چ	Ç, ç	ق	Q, q
ح	H, h	ك	K, k, G, g, Ń, ñ, V, v
خ	H, h	ل	L, l
د	D, d	م	M, m
ذ	Ẓ, ẓ	ن	N, n
ر	R, r	و	V, v, ʻ, O, o, Ō, ō, Ö, ö, U, u, Ū, ū, Ū, ū
ز	Z, z	ه	H, h, a, e
ژ	J, j	ي	Y, y, I, i, Ī, ī, Ī, ī
س	S, s		
ش	Ş, ş		

1. GİRİŞ

Bu bölümde üç konu ele alınmıştır: Önce, lugaz türünün tanımı ve özellikleri verilip lugazın diğer türlerle münasebeti ve Türk edebiyatındaki seyri işlenmiştir. İkinci olarak, Latin harflerine aktarılmış bazı dîvanlarda tespit edilen lugazlarla ilgili çeşitli kaynak bilgileri verilmiştir. Son olarak, Ali Emirî Manzum 718 numaralı lugaz mecmuası, İnceleme bölümüne hazırlık mahiyetinde tanıtılmıştır.

1.1. TÜRK EDEBİYATINDA LUGAZ

“Sözlükte ‘çöl faresinin, saklandığı yerin bulunmaması için yuvasını labirent gibi eğri büğrü kazması; saptırmak, sözün maksadını gizlemek, şaşırtmalı söz söylemek’ anlamlarına gelen lağz kökünden türeyen lugaz / luğz / lağz, ‘çöl faresinin yuvası, gidilmesi zor olan eğri büğrü yol; derin sır, bilmece, zekâ oyunu’ demektir.”¹ “Lugaz, manzum bir oyun, bir bilmecedir.”² Edebiyat terimi olarak, insan ve Allah ismi dışında akla gelebilecek herhangi bir şeyin bir takım özelliklerinin sıralanarak kendisinin gizlendiği ve bu şeyin ne olduğunun muhataba sorulduğu bilmece mânâsında kullanılmaktadır. Lugaz kelimesinin çokluk şekli ‘elgâz’dır.

Lugaz, edebî bir tür olmasının yanı sıra, belâgat ilmine dâhil edilen bir sanattır da. Belâgatte adı muammayla birlikte anılan “lugaz söz sanatlarından- dır, fikre bağlı olarak yapılır.”³ Aynı zamanda lugaz, akli ve zihni geliştiren özelliği sebebiyle felsefe, mantık gibi akli ilimlerden sayılmaktadır.

¹ İsmail Durmuş, “Lugaz”, *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 221.

² Mustafa İsen, vd., *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2006, s. 253.

³ İsa Kocakaplan, *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, MEB Yayınları, Ankara 1992, s. 94.

“Lugaz bir bakıma, bir cismin çeşitli benzetmelerle tarifidir.⁴ Konusu her türlü eşya ve olaylar olabilir.”⁵ Lugazlar zihni geliştirmek, düşündürmek, bir meseleyi öğretmek, hoşça vakit geçirtmek, insanları güldürüp eğlendirmek gibi amaçlarla yazılır. “Osmanlı dönemi Türk kültüründe ev, kahve, köy odaları vb. yerlerde yapılan toplantıların eğlence ve eğitim aracıdır.”⁶ “Ancak, eğlendirici ve oyalayıcı lugazlar yanında, dinî ve fikhî konulara ait didaktik lugazlar da meydana getirilmiştir.”⁷

Lugazlar genellikle manzumdur ve “beyit sayıları bir ilâ yirmi arasında değişir.”⁸ Mesnevi ve gazel başta olmak üzere kıta, nazm, matla‘ gibi nazım şekilleriyle yazılıp kafiyelenir. Lugazlarda aruz ölçüsünün çeşitli kalıpları kullanılmakla beraber, daha çok ‘fâilâtün fâilâtün fâilün’ kalıbı tercih edilir. Dış görünüş olarak bazı değişmez özellikler gösteren lugazlar ‘nedir ol kim, ol nedir kim, bir acayip nesne gördüm, ol ne isim, ne acep isim’ gibi kalıplaşmış ifadelerle başlar. Lugazların uzun olanlarında şairler kendi mahlâslarına yer verirler. “Türkçe lugazlar bazı halk bilmecelerindeki tekerlemeleri andıran ‘bunu ârif olan bilir, erbâb-ı kemâl anlar, her ne kim dilerse olur, ona feyiz kapısı açılır, isteyen bunu bulur, endişeden kurtulur, hünerin var ise fende feth kıl bu lugazım sen de’ gibi cümlelerle sona erer.”⁹ Lugazı anlama veya lugazın cevabını bulmaya ‘lugazı halletmek, keşfetmek, fethetmek, bilmek, lugazın sırrını açmak, lugazı açmak, remzi anlamak...’ denir.

Nitelikli bir lugaz yazabilmek için Türkçenin mantığına ve inceliklerine vâkıf olmak, bunun yanında Arapça ve Farsçayı da belli ölçüde bilmek gerekir. Kelimeler arasındaki bağlantı ve münasebet, söz oyunları, anlam ve yapıyla

⁴ Ali Fuat Bilkan, *Türk Edebiyatında Mu‘amma*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 53.

⁵ Fikret Türkmen, “Lügaz”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1986, VI, 102.

⁶ Nihat Öztoprak, “Himmetzâde Abdî’nin Dîvân-ı Lugazı”, *Essays in Memory of Hazel E. Heughan*, Hazel E. Heughan Educational Trust Publication, Edinburg 2007, s. 145.

⁷ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s. 317.

⁸ Arslan Tekin, *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1995, s. 369.

⁹ Mustafa Uzun, “Lugaz”, *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 223.

ilgili sanatlar lugazın temelini oluşturduğu için hem şair hem de lugazın muhatabı bu noktalara dikkat etmelidir. “Bunlarla birlikte İslâm dini, halk inançları, geniş halk kültürü, ebcet hesabı konularında da bilgili olmak gerekir.”¹⁰

Lugazlar, lafız ve mânâ lugazları olmak üzere ikiye ayrılır. Lafız lugazlarında, farklı anlamları içinde barındıran kelimelerin zıt veya uzak mânâsını işaret etmek; bazı kelimelerin eş anlamlılarını vermek; kelimeleri bölmek veya bitiştirip yazmak; tersinden okumak; kelimelerde nokta değişikliği yapmak gibi özellikler karşımıza çıkar. “Mânâ lugazlarında ise bir şeyin, anılan vasıflarıyla bilinmesi istenir.”¹¹

Lugaz deyince akla ‘muamma’ ve ‘halk bilmeceleri’ gelmektedir. Bir tür bilmece-söz oyunu olarak bilinen muamma, lugaz gibi, Dîvan edebiyatının bir türüdür ve aruz ölçüsüyle genellikle manzum olarak yazılır. Dîvan şairleri muammalara dîvanlarının sonunda yer verirler. “Lugazlar da divanların son kısımlarında ‘Elgâz’ başlığı altında verilir.”¹² Halk bilmeceleri ise Halk edebiyatının bir türü olarak bilinmektedir ve bunlarda da lugazdaki gibi, bir şeyin/nesnenin adı sorulur. Muamma ve lugaz, Halk edebiyatının bir kolu olan Âşık edebiyatında da görülmektedir. “Saz şairleri, umumiyetle her ikisini de muamma terimiyle ifade etmişlerdir.”¹³ Halk edebiyatında olduğu gibi Dîvan edebiyatında da, bir şair tarafından yazılan lugazın cevabının bulunması için belli bir süre, mühlet olarak verilir. Hem Dîvan hem Halk edebiyatında, yazılan lugazlara cevap beklemek, önceden tertip edilmiş lugazlara manzum cevaplar yazmak, cevabı bilen kişi veya kişilere mükâfat vaad etmek geleneği bulunmaktadır. “Nitekim Sultan 3. Murad’ın ‘kandil’ lugazının Enderun Hazine Koğuşu ağala-

¹⁰ Nihat Öztoprak, a.g.m., s. 146.

¹¹ İsmail Durmuş, a.g.m., s. 221.

¹² Mehmet Arslan, *Osmanlı Edebiyat – Tarih – Kültür Makaleleri*, Kitabevi, İstanbul 2000, s. 256.

¹³ M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri – Belâgat*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989, s. 275.

rından Cihadî Bey ile Müdamî mahlûslı bir şair tarafından yine manzum olarak cevaplandırıldığı bilinmektedir.”¹⁴

Lugaz, muamma ve halk bilmeceleri arasında çeşitli yönlerden benzerlik bulunmakla birlikte, bu üç tür arasında şekil, içerik ve söyleyiş bakımlarından belirgin farklar mevcuttur: “Birbirine yakın özellikler gösteren muamma ile lugaz arasındaki en belirgin fark, muammanın sadece esma-i hüsnâ, asma-i nebi ve diğer özel isimlere dayanması, lugazın ise bunun dışındaki her türlü varlığın özelliklerinin anlatılarak isimlerinin bilinmesi ve genellikle soru cümlesiyle başlamasıdır.”¹⁵ “Muamma âşıkane, hikemî-tasvirî ve benzeri nitelikte şiirler ile yazılır, bu tarz şiirler içine gizlenir.”¹⁶ “İçine çok ustaca yerleştirilen cevap, genellikle bir isimdir ve umumiyetle iki mısraya serpiştirilmiş olan harf ve kelimelerin bir araya getirilmesiyle bulunur.”¹⁷ “Lugazlar, muammalara nispetle daha uzun olurlar, çözümü muamma gibi zor değildir.”¹⁸ “Lugazda daha çok açıklama bulunmasına rağmen muammada çözüme yarayacak açıklama da çok gizlidir.”¹⁹ “Lugaz, manzum, basit bir bilmecedir ki üç aşağı beş yukarı tasvir edilen varlığın isminin bulunması istenir; ancak muamma oldukça zekice ve ustaca nazmedilmiş bir manzumedir.”²⁰ “Muammalarda sorulan isim şiirin başında yer aldığı hâlde, lugazlarda bu isim veya nesne gizli tutulur.”²¹ “Muammanın başında bir isim bulunmazsa çoğu zaman orada bir muamma bulunduğu farkına varılmaz; ama lugazda bir bilmece olduğu açıktır.”²²

Lugazın Halk edebiyatıyla yakınlığı, muammadan daha fazla olmakla birlikte, “lugazı Halk edebiyatının bilmecelerinden ayıran en önemli özellik,

¹⁴ Mustafa Uzun, a.g.m., s. 223.

¹⁵ Mustafa Uzun, a.g.m., s. 222.

¹⁶ M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, Bilimevi Yay., İstanbul 2001, s. 265.

¹⁷ W. Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi I-II*, Terc. Ali ÇAVUŞOĞLU, Akçağ Yay., Ankara 1999, s. 79.

¹⁸ Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara 2004, s. 300.

¹⁹ Numan Külekçi, *Edebî Sanatlar – Açıklamalar ve Örneklerle*, Akçağ Yay., Ankara 1995, s. 302.

²⁰ W. Gibb, a.g.e., s. 79.

²¹ Ali Fuat Bilkan, a.g.e., s. 54.

²² M. A. Yekta Saraç, a.g.e., s. 265.

yazarının imzasını taşımasıdır.”²³ Lugazlar, halk bilmeceleri gibi sözlü kültürde kalmayıp yazıya geçirildiği için kolay kolay bozulmayan, değişmez bir özelliğe sahiptir. Bununla birlikte, lugazların bir kısmı, sade dille yazıldığı için halk bilmecelerine karışmış, vezin ve kafiyesi bozularak günümüze kadar gelmiştir. Ayrıca, halk bilmecesinin bir şair tarafından ele alınıp lugaz veya muamma hâline getirildiği de görülmüştür. Sade bir dile sahip lugazlar, halk bilmecelerinin aksine, aruz vezniyle yazılır ve söyleyiş bakımından, Halk edebiyatının verimleri olan bilmecelerden ayrılır. Lugazlar bir bakıma, “halk bilmecelerinin edebî bir şeklidir.”²⁴

Lugaz aslında Arap edebiyatında ortaya çıkmış ve İran’dakinin aksine, muammadan daha çok rağbet görmüş bir türdür. “Türk edebiyatına 15. yüzyılda İran’dan girmiş ve 18. yüzyılda en verimli çağını yaşamıştır.”²⁵ “Türk Dîvan edebiyatında lugaz, ihmal edilmemekle beraber, muamma ve onun ile münasebeti bulunan ta’miya daha makbul tutulmuştur.”²⁶

Dîvan edebiyatında, her şairde sayısı değişse de Ahmed Paşa’dan Şeyh Galib’e uzanan çizgide, birçok şairin lugaz yazdığı görülmektedir. “Bunlardan Lamiî, Nâbî, Âşık Ömer, Vehbî, Rahmî, Ferdî, Sücudî, Vahyî, Nedim, Zarifî, Zamirî, Fazlı, Saidî, Râşid, Reşid, Lebib, Fennî, Eminî, Sâbit, Ziver, Sâmi vs. gibi daha birçokları sıralanabilir.”²⁷ Mutasavvıf şair Himmetzâde Abdî Efendi’nin, Fıtnat Hanım’ın, Keçecizâde İzzet Molla’nın, Koca Râgıb Paşa’nın lugazları da bilinmektedir. Bu isimlerden Himmetzâde Abdî Efendi’nin “Dîvân-ı Lugaz”²⁸ adlı 41 lugazlık müstakil bir eseri vardır.

Lugaz, özellikle 18. yüzyılda geniş bir kesimin rağbet ettiği bir türdür. “Bu gelenek yalnız eş dost arasında kalmamış, saray muhitinde, sultan çevre-

²³ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 317.

²⁴ Şükrü Elçin, *Türk Bilmeceleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1970, s. XII.

²⁵ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 317.

²⁶ M. Câvid Baysun, “Muammâ”, İA, İstanbul 1979, VIII, 436.

²⁷ Âmil Çelebioğlu-Yusuf Ziya Öksüz, *Türk Bilmeceler Hazinesi*, Ülker Yayınevi, İstanbul 1979, s. 18.

²⁸ TSMK, Hazine, Nu. 1050, vr. 206b-212b.

sinde de itibar görmüş, koğuş ağasından şeyhülislâmına kadar lugaz veya mumma tanzim edenler olmuştur.”²⁹ Enderunlu Vâsıf, Sultan Üçüncü Murad, Şeyhülislâm Es’ad ve Şeyhülislâm İshak bunlar arasında zikredilebilir.

Lugaz türü hakkında bilgi verdiğimiz bu bölümden sonra, bugünkü harflere aktarılarak istifadeye sunulmuş bazı dîvanlarda rastladığımız lugazlarla ilgili kaynak bilgisi vermenin faydalı olacağını düşünüyoruz.

1.2. LATİN HARFLERİNE AKTARILMIŞ BAZI DÎVANLARDAKİ LUGAZLAR

Çalışmamızın asıl konusuna girmeden önce, bu bölümde, lugaz türünün dîvanlarda ne ölçüde yer aldığına dair bilgi vermek yerinde olacaktır. Bu maksatla, Latin harflerine aktarılmış dîvanlardan -birkaçı Çağatay Türkçesiyle olmak üzere- Anadolu sahasında yazılmış 75 tanesini elimizden geldiğince taramaya çalıştık. Bu araştırmamız neticesinde, onaylanmış veya basılmamış Yüksek Lisans-Doktora tezlerinde ve kitap olarak yayımlanmış dîvanların 21’inde çeşitli lugazlara rastladık. Kalan 54 dîvanda ise herhangi bir lugaz örneğiyle karşılaşmadık. İncelediğimiz ve lugaz türüne rastlamadığımız 54 dîvanın şairleri aşağıda verilmiştir:

“Âhî, Prizrenli Şem’î, Avnî (Fatih Sultan Mehmet), Bâkî, Emrî, Revânî, Şeyhülislâm Yahyâ, Mihrî Hâtun, Mesîhî, Nâilî, Necâtî, Neşâtî, Nef’î, Usûlî, Kemal Ümmî, Gelibolulu Âlî, Amrî, Cinanî, Çâkerî, Şâhî (Şehzâde Bâyezid), Figânî, İbn-i Kemâl, Aşkî, Bağdatlı Rûhî, Nev’î, Muhibbî (Kanunî Sultan Süleyman), Süheylî, Karamanlı Aynî, Adlî (II. Bâyezid), Sehî Bey, Cemâlî, Hecrî, Helâkî, Hayâlî, Hayrefî, Fuzûlî, Tecellî, Kânî, Mezâkî, Cevrî, Peşteli Hisâlî, Vusûlî, Sultan Ahmed, Nedîm-i Kadîm, Vecdî, Enverî, Fasîh, Rızâyî

²⁹ Âmil Çelebioğlu-Yusuf Ziya Öksüz, a.g.e., s. 18.

(Mehmed Ali Çelebi), Adnî, Luftî (Çağatay sahası), Zîver, Fehîm-i Kadîm, İsmetî, Murâdî (III. Murat)”

Çeşitli sayıda lugaz örneklerine rastladığımız 20 dîvanın çoğunda lugazlar, “Elgâz” veya “Lugaz” başlığıyla verilmiştir. Bazı lugazlar ise nazm, mesnevî, kıt’a, müfred, muamma gibi nazım şekillerinin arasına serpiştirilmiştir. Bununla birlikte, ‘muamma türünde lugaz, lugaz yollu (lugaz-güne) muamma, lugaz türünde mesnevi’ gibi şekiller de karşımıza çıkmıştır. Dîvanlarında lugaza yer vermiş şairlerin adları ve ilgili sayfa numaraları şu şekildedir:

Tablo 2.1. Latin harflerine aktarılmış bazı dîvanlardaki lugazlar

<i>ŞAİRİN ADI</i>	<i>LUGAZIN DÎVANDAKİ SAYFA NUMARASI</i>
Ahmed Neylî (ö. 1748)	384-390 (14 lugaz. 1 tanesi mensur)
Ahmed Paşa (ö. 1496-7)	301 (1 lugaz)
Fennî (ö. 1745)	819-868 (59 lugaz)
Himmetzâde Abdî (ö. 1710)	154-175 (41 lugaz)
Kıratoğlu Emîn (ö. 1934)	236-237 (2 lugaz. 1 tanesi muamma başlığıyla)
Münîf Antakî (ö. 1743)	305-310 (4 lugaz)
Nâbî (ö. 1712)	1326-1348 (30 lugaz. Ayrıca, lugaz şeklinde 6 kıt’a, 1 müfred, 8 tane lugaz yollu muamma)
Nâlî (1674-75)	301-314 (15 lugaz)
Nedîm (ö. 1730)	214-216 (2 lugaz / Lugaz türünde mesnevi)
Nevres-i Kadîm (ö. 1762)	309-310 (1 lugaz / Muamma türünde lugaz)
Ravzî (ö. 1600 sonrası)	506, 508-509 (5 lugaz / Nazm ve mesnevi başlığıyla)
Sâlim (ö. 1743)	253-261 (6 lugaz)
Sâmî (ö. 1733)	637-638 (2 lugaz)

Sânî (ö. 16. yy'ın 2. yarısı / Çağatay)	201-216 (43 lugaz)
Seyyid Vehbî (ö. 1736)	701-714 (19 lugaz)
Subhizâde Feyzî (1739-40)	775-784 (18 lugaz)
Şeyh Gâlib (ö. 1799)	433-434 (2 lugaz)
Şeyhülislâm Es'ad (ö. 1753)	329-347 (19 lugaz)
Şeyhülislâm İshak (ö. 1734)	442-446 (5 lugaz)
Şiban Han (ö. 1510 / Çağatay)	309-321 (45 lugaz / Muamma başlığıyla)
Vahyî (ö. 1718)	524-548 (33 lugaz)

Dîvanlarında lugazları bulunan şairlere baktığımızda, bunların büyük bir kısmının 18. yüzyıl şairi olduğunu görmekteyiz. Tezimizin giriş kısmında belirttiğimiz gibi, lugaz türü Klasik Türk edebiyatında 18. yüzyılda altın çağını yaşamış ve çok sayıda lugaz örneği, takipçileriyle buluşmuştur. Yine yukarıdaki verilere dayanarak, âliminden mutasavvıfına, devlet adamından şeyhülislâmına, Hikemî tarzın öncülerinden Mahallîleşme cereyanının uygulayıcılarına kadar birçok meşrepten insanın lugaz türüne yöneldiğini, bir iki örnekle de olsa dîvanında bu türe yer verdiğini görmekteyiz.

Ayrıca, yukarıdaki tabloda zikredilen Neylî, Fennî, Münîf, Na'î, Vehbî, Feyzî ve Vahyî gibi şairlerin bazı lugazları, çalıştığımız mecmuada da bulunmaktadır. Bu sayede, söz konusu şairlerin tezimizdeki lugazlarıyla dîvanlarındaki lugazlarını karşılaştırma imkânını elde ettik ve bu mukayese sonrasında ortaya çıkan neticeleri dipnotta belirttik.

1.3. ALİ EMİRÎ MANZUM 718 NUMARALI LUGAZ MECMUASININ TANITILMASI

Ali Emirî Mnz. 718'de "Lugazlar Mecmuası" adıyla kayıtlı lugaz mecmuası, 96 (1b-96a) varaktan oluşmuştur. 1a yaprağında, Seyyid Mehmed Emîn

bin Süleymân İzzet adına 1 mülkiyet kaydı ve okuma kayıtları vardır. Mecmuanın 1b-4b varakları arasındaki “hâzâ mecmû‘a-i fihrist bâ-ism-i lugaz” başlıklı fihristte, yazmadaki lugazların cevaplarının yer aldığı çizelge bulunmaktadır. Lugazlar ise 8b-90b arasındadır. Yazmanın 5a-8a, 91a-96a arasındaki yaprakları boştur.

Ta‘lik hatlı, 15 satırlık 2 sütundan oluşan yazmanın boyutları 197x120, 142x75 mm’dir. Sarı, ince, aharlı, su yollu, filigranlı Avrupa kâğıt özelliğine sahiptir. Yazmada başlıklar, bazı noktalar ve mahlâslar kırmızı mürekkeple yazılmış; ayrıca, mahlâsların altı kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Mecmuada, mukavva zemin üstüne ebru kâğıtla kaplı cilt kullanılmıştır. Yazma, sonradan Millet Kütüphanesi’nce, sarı bir kartonla kaplanmıştır. Mecmua, sağlam vaziyettedir.

Mecmuada, şairi bilinmeyen (Lâ-edrî) lugazlarla 16, 17 ve 18. yüzyılda yaşamış bazı şairlerin seçme lugazları yer almaktadır. Bununla birlikte, mecmuadaki şairlerin büyük bir kısmının 18. yüzyıl şairi olduğu görülmektedir. Mecmuada 269 lugaz vardır. Şairi bilinen lugazların sayısı 198, bilinmeyenlerinki 71’dir. Yazmada, 39 farklı şairin çeşitli lugazlarına yer verilmiştir. Bu şairler Hanîf, Sabîh, Fennî, Es‘ad Efendi, Necîb, Reşîd, Resmî, Râzî, Retbî, Subhî, Vaslî, Vâhib, Mahtûmî, Nedîm, Hâkim Efendi, Münîf, Neylî, Sâbit, Emîn, Arayıcızâde, Sırrî, Nazîm, ‘İzzî, Vehbî, Vahyî, Rif‘at, Ferdî, Sultân Murâd, Lâmi‘î, Kâmî, Re‘fet Beg, Şehrî, Hilmî, Rahmî, Lutfî, Feyzî, Müstakîmzâde, ‘Âtîf ve Na‘lî’dir. Fakat mecmuadaki lugazların önemli bir kısmı Fennî ve Reşîd’e aittir.

2. İNCELEME

Çalışmamıza konu olan lugazlar bu bölümde, üç ana başlık etrafında incelenmiştir.

2.1. MECMUANIN 50a-90b KISMINDAKİ LUGAZLARIN İNCELENMESİ

Tezimizde, mecmuanın 50^a-90^b varakları arasındaki 146 lugaz transkribe edilerek Latin harflerine aktarılmış, bu lugazları yazan şairler ile lugazların içerik ve biçim özellikleri ele alınmıştır.

2.1.1. LUGAZLARI YAZAN ŞAİRLER

Yazmadaki lugazların 79 tanesinin şairi belirtilmiştir. Bu lugazlar, bazıları aynı kişilere ait olmakla birlikte, 28 farklı şair tarafından kaleme alınmıştır. Şairi bilinmeyen (Lâ-edrî) lugazlar büyük bir yekûn tutmakta, 67 lugaz, mecmuada “Lâ-edrî” kaydıyla yer almaktadır. Mecmuada Lâ-edrî olarak geçen 33. lugazın Na‘lî’ye, 47. lugazın ise Kâmî’ye ait olduğu tespit edilmiş ve bu hususlar, dipnotta belirtilmiştir. İncelediğimiz 40 varakta adı geçen şairler -ölüm tarihlerini tespit edebildiğimiz kadarıyla- 16., 17. ve çoğunlukla 18. yüzyılda yaşamış veya eser vermiş şairlerdir.

Mecmuanın çalıştığımız kısmında, bazı şairlerden onlarca bazılarında ancak bir-iki tane lugaza yer verilmiş, seçilen şairlere ait lugazların sıralanmasında da belli bir düzen gözetilmemiştir. Mecmuayı derleyen kişi, mecmuanın baş kısmında yer verdiği şairlerin bazılarını sonlarda tekrar yer ayırmıştır. Bunlardan hareketle onun, lugazları derlerken sistemli davranmadığını, kendi şahsının ve döneminin edebî zevk ve beklentilerini göz önünde bulundurduğunu söyleyebiliriz.

İncelediğimiz kısımda, Seyyid Vehbî, Vahyî, Lâmi‘î, Lutfî... gibi, günümüzde de bilinen şairler yanında, bu şairler kadar tanınmamış isimlere de yer verilmiştir. Ayrıca, incelediğimiz lugazlar arasında Sultan Murad’a ait bir lugazın da bulunması “lugaz türünün halk tabakasından padişahlara kadar yükselen bir çizgide, geniş bir kesim tarafından okunup yazıldığını ve benimsendiğini” göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Üzerinde çalıştığımız lugazları yazan şairlerin adları ve Lâ-edrî lugazlar, karşılarında lugaz numaraları verilerek, mecmuadaki sırasına uygun bir şekilde aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2.2. Lugazları yazan şairler

Reşid (22 lugaz)	<i>1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 123, 124.</i>
Hâkim Efendi (6)	<i>21, 22, 23, 24, 129, 130..</i>
Münîf Efendi (1)	<i>25.</i>
Neylî Efendi (3)	<i>26, 27, 68.</i>
Şâbit Efendi (5)	<i>28, 29, 30, 31, 32.</i>

Lā edrī (Şairi bilinmeyen) (67)	33, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 51, 65, 66, 67, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 100, 101, 103, 104, 105, 108, 110, 111, 113, 114, 116, 117, 118, 119, 126, 127, 132, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 144, 145.
Necīb (6)	34, 50, 52, 53, 54, 64.
Emīn Efendi (3)	35, 120, 125.
Arayıcızāde (1)	36.
Sırrī (1)	37.
Naẓīm (1)	45.
‘İzzī (1)	55.
Vehbī (9)	56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 131.

Vaḥyī (1)	69.
Rif'at (1)	70.
Ferdī (1)	86
Sulṭān Murād (1)	95.
Lāmi'ī (2)	99, 102.
Re'fet Big (2)	106, 107.
Şehrī (1)	109.
Ḥilmī (1)	112.
Raḥmī (1)	115.

Luṭfī (3)	<i>121, 122, 143.</i>
Feyzī (1)	<i>128.</i>
Müstaḳīmzāde (1)	<i>133.</i>
‘Āṭf (1)	<i>134.</i>
Kāmī (1)	<i>135.</i>
Fennī Efendi (1)	<i>136.</i>
Na‘lī (1)	<i>146.</i>

2.1.2. LUGAZLARIN İÇERİK ÖZELLİKLERİ

Tezimizin konusu olan Ali Emirî Mnz. 718 numaralı lugaz mecmuasının 50^a-90^b varakları arasındaki 146 lugazın içerik özelliklerine baktığımızda, bu lugazların daha çok nesnelere, evde ve çeşitli alanlarda kullanılan eşyalar, tabiatla ilgili terimler, uzuvlar ve hayvanlar hakkında yazılmış olduğunu gördük.

Ekseriyetle somut isimlerin sorulduğu bu lugazlardan, o dönemlerin günlük ve sosyal hayatı hakkında önemli bilgiler öğrenmiş olduk. Sayıları az olmakla birlikte uyku, mesâil, yalan, selâm gibi soyut isimlerle ilgili lugazların olduğunu da tespit ettik.

Şairlerin, tertip ettikleri lugazlarda -bir yönüyle şekil özelliğine dâhil olmakla beraber- muhataplarıyla bir nevî hasbihâl ettiği görülür. Bu yönüyle lugazlar, tek taraflı şiirler olmaktan kurtulup daha çok kişiye hitap etme imkânına kavuşur. Şair, kâh kendisiyle kâh karşısındakiyle konuşarak merâmını anlatır. Lugazların özellikle son beyitlerinde ortaya çıkan bu manzarayla ilgili açıklama ve örnekleri şöyle sıralayabiliriz:

- **Şairler, lugazlarına ait bazı özelliklerden bahsedip çoğu zaman onları överler:**

Vaşfını yazdı tâze bilmecedir
Çalemüñ kârı bitdi silmecedir (L 29)

Bozmadır var ise ‘İZZİ bu luğaz
Hâlline zîrâ tefekkür istemez (L 55)

VEHBİyâ fikre sezâdır bu suhan
Oğlan oyuncağı mı şandıñ sen (L 57)

Bu bî-hemtâ luğaz vaqt-nümâdır
İden fetḥ anı taḥsîne sezâdır (L 65)

Yine bir ṭurfe-luğaz yaptı kuluñ sulṭânım
Göre v’ey şekl ü dü nîm olduğına ḥayrânım (L 84)

Genc-i tab' imda olan elbise-i ma' niden
İtdim ilbās bu çıplak luğazı şevk-ile ben (L 84)

Fārisīdir görüñ luğaz yārān
'Arabī olsa pek olurdu 'ayān (L 127)

FEYZīyā bu luğaz-ı zevk-efzā
Yaraşur olsa mezāk-ı zūrafā (L 128)

Nerm ü şīrīn suḥan-ı fehmāne
Bir demir leblebidir nā-dāna (L 128)

Bāreke'llāh ḥoşā laṭīf luğaz
Selleme'llāhü zāte min-elgāz (L 131)

Ne luğaz kim tılısm-ı kenz-i hüner
Reddi çok kimseniñ belini bükür (L 131)

- **Bazı şairler, luğazlarının çetin ceviz olduğunu düşünür.**

Bu luğaz ḥaḳ bu ki bir ḳal' a gibi oldı metīn
Anı feth eyleyen ihvāna NAZĪMā taḥsīn (L 45)

ŞEHRīyā bu müşkili kim feth ider
Rūzigār içre odur ehl-i hüner (L 109)

Bir demir leblebidir nā-dāna (L 128)

ḤĀKĪMā ḥall idemez ehl-i suḥan
Sehl ḡann itme bunuñ ḥallini sen (L 130)

- **Bazı şairler ise, muhataplarına sordukları bilmecenin son derece kolay, cevabının da gayet açık olduğunu vurgularlar:**

Oldı rehber kendüsine bu luğaz
Görinen köye ḡulağuz istemez (L 27)

Bu luğaz keşfin eyledim āsān
Çekmesin ḡırḡaya başın yārān (L 50)

Bu luğaz-ḡāme efendi pek açık
Görinür evvel emirde ḡabalıḡ (L 52)

Bozmadır var ise ‘İZZĪ bu luğaz
Ḥalline zīrā tefekkür istemez (L 55)

Bu luğaz ḡalli ḡāyet āsāndır
‘Acemīye de hep nümāyāndır (L 104)

Nerm ü şīrīn suḡan-ı fehmāne (L 128)

- **Şairler, muhataplarından luğazlarıyla ilgili çeşitli rica ve taleplerde bulunup onları bazı konularda uyarabilirler. Bunu yaparken kâh kendileriyle konuşurlar kâh muhataplarına seslenirler:**

Cüst ü cū ḡıl ey ḡulağıñ bḡdḡüm
Bu luğaz da hem ḡelāl it sevdiğim (L 34)

Bilürüm vaşfını baña övme
Cürmi de var ise sövüp dövme (L 36)

Alurdum girüye virsem eger pey
Mezâda virme bu luğaz degil şey (L 53)

Şarf-ı naqd-i tefekkür it muhkem
Boş torba ile aţ tutulmaz hem (L 54)

Bilürsen bu luğazı RİF^ç ATā ger
Şaķınup kimselere dime şeker (L 70)

Bunı temyîz itmegen aħmaķları
Anı sen baş tolaya bend it hemān (L 71)

Bāğa var ^ç andelîbe eyle su'al
Bu luğaz sırrını sen andan al (L 87)

İhtimām it bu luğaz haķķında ey şāhib-kerem
Yoħsa Mısrı virmedikce müjde dimem ve's-selām (L 88)

Nāmını yigrmi ile fehm idesin
Yoķ dırsen düşün var anda bir ān (L 101)

Tîğ şanma bu sırr-ı mübhemdir
Hāll iden tā haylice ādemdir (L 111)

Çoķ luğaz hāll eyledim deyü ögünmegil bize
Bunı hāll itmege fiţnat varsa bil ele gire (L 119)

Bunu bilmege LUTĖFĖ eyle diğkat
Sağa bir gn ile bir gece mhlet (L 121)

Bunu fetĖ eyleyenler ağikre
Ėaber virsn gelp LUTĖFĖ-yi zra (L 122)

Bu luğazda ne Ėacet ola su'l
Ėikmetini bilrsen eyle Ėayl (L 124)

ĖKĖM Ėall idemez ehl-i suğan
Sehl znn itme bunuğ Ėallini sen (L 130)

'ĞIF nmn mektm Ėıl ağlanmaya Ėo
Ė bilinmez ola reğk-ver-i Ėab' -1 dil-c (L 134)

Eylediğ mi gyiy sen de 'yn
De dĞnce LUTĖFĖy olur 'yn (L 143)

Bu luğaz fetĖini istersen eger sen NA' LĖy
Bağın aÇup elleriğ Ėaldır hemn eyle du'  (L 146)

- **Lugazın cevabını bulmak bazı Őartlara bağlı olabilir:**

Bileyim dirseğ luğazın ismini
Ğiyn-1 murĖa beğzet cismini (L 138)

Bu luğaz fetĖini istersen eger sen NA' LĖy
Bağın aÇup elleriğ Ėaldır hemn eyle du'  (L 146)

- **Şair, lugazının çözümü için karşısındakine (muhatabına) belli bir süre verebilir:**

Bu mu‘ ammāyı bilen olur ehil
Var düşün saña bir gice mehil (L 56)

Nāmını yigrmi ile fehm idesin
Yoğ dirsen düşün var anda bir ān (L 101)

Bunı bilmege LUṬFĪ eyle diğğat
Saña bir gün ile bir gice mühlet (L 121)

- **Lugazları çözen (çözecek) kişiler belli vasıflara sahiptirler veya cevabı bulanlar, bu işin sonunda çeşitli sıfatları kazanırlar:**

Bilür anıñ nidügin pīr-i hüner
Gözlene gizli olur mı ey püser (L 10)

Bunı fetḥ ideni bu fenn-i murād
ḤĀKİM it ehl-i fazıldan ta‘ dād (L 23)

Bī-küleḥ ḳaldı velī olup ebed ehl-i hilāl
ḤĀKİMā bu luğazı ḳall iden olur abdāl (L 24)

Kim iderse anı MÜNĪFā ḳall
Yed-i beyzāya mālik olsa maḳall (L 25)

Bu mu‘ ammāyı bilen olur ehil
Var düşün saña bir gice mehil (L 56)

Sefer hem derd aña hem vañandır
Bilen bunı müdağğık ehl-i fendir (L 68)

Bunı kim fehm iderse bî-şübhe
Bil ki rüşen zamîrdır ol yâr (L 72)

Şad hezârân âferîn üstâdına
Ey bu sırrı feth iden kâmil yâr (L 74)

İhtimâm it bu luğaz hağğında ey şâhib-kerem
Yoğsa Mışrı virmedikce müjde dimem ve's-selâm (L 88)

Kim ki keşf eyler ise bu luğazı
Râzdân-ı rumüz-ı aşinâdır (L 92)

Bu luğaz ħallin iden ehl-i kemâl
Ola dâ'im muṭayyebü'l-aḫvâl (L 93)

Şanki bir eşhebî küheylândır
Fehm iden anı ehl-i 'irfândır (L 94)

ŞEHRÎyâ bu müşkili kim feth ider
Rüzigâr içre odur ehl-i hüner (L 109)

Fehm iden 'ârif bu rengîn güftede
Kullanur anı erâzil çiftede (L 110)

ĞĀLIB<â> âferîn ol ehl-i dile
İşbu sırrı nihân-ı ṭab'ı bile (L 117)

Kim ider böyle luğaz tarhını maqbül-ı bihîn
‘Arz-ı nāmūsı olan hall ider elbetde EMİN (L 125)

Hall iden bu luğazı dānādır
Dīde-i hikmet ile bīnādır (L 130)

Beş başı var beş dili var dört cānı
Kıatı ‘ārif kişi ki bile anı (L 139)

- **Lugazların cevaplarını bulacakları / bulanları nice güzellikler (dua, övgü, tebrik, ihsan ve çeşitli hediyeler) beklemektedir:**

Bu luğaz haq bu ki bir qal‘ a gibi oldı metin
Anı fetḥ eyleyen ihvāna NAZİMā taḥsīn (L 45)

Böyledir her ḥarfı anıñ VEHBİyā
Āferīn her kim çıkarsa āşinā (L 58)

Bu bī-hemtā luğaz vaqt-nümādır
İden fetḥ anı taḥsīne sezādır (L 65)

Birbirini tārūmār eyler müdām
Kim bilürse ‘ömri olsun müstedām (L 66)

Şad hezārān āferīn üstādına
Ey bu sırrı fetḥ iden kāmīl yār (L 74)

Bunı kim fehm ider ise ey hümām
Başına bir tel taqayım ve’s-selām (L 77)

Kim ki der-pençe-i derk ide bu murg-ı luğazı
Benden ol bāza bir üsküf meşelâ gözi (L 84)

Bu luğaz hallin iden ehl-i kemāl
Ola dā'im muṭayyebü'l-aḥvāl (L 93)

Bunı her kim ki ḥallde itmeye şek
Defter-i ehl-i dilden eyleme Ḥak (L 98)

Kim ki bunı baña iḥsān eyleye
LĀMĪ' Ī olsun penāhi çār-yār (L 99)

Bunı kim keşf iderse LĀMĪ' Ī-vār
Mişāl-i nāme öp destini her bār (L 102)

Nidügün ḥall u fetḥ idüp anı
Mülk-i ma' nīniñ ol Süleymānı (L 103)

ḤİLMİyā her kim bu remzi ḥall ider
Görmesün āyīne-i ṭab' ı keder (L 112)

Kim bu remzi fetḥ iderse RAḤMİyā
Mülk-i ' irfāniñ Süleymānı ola (L 115)

ĠĀLİB<ā> āferīn ol ehl-i dile
İşbu sırrı nihān-ı ṭab' ı bile (L 117)

Bunı her kim fetḥ iderse FENNİyā
Çapusunda olayım kemter gulām (L 136)

Her kim itse bu müşkili ĥall
Ola dā'im cihānda şād u ĥurām (L 144)

- **Cevabı bulamayanlar veya bulmakta gecikenler ise şairin hışmına uğrar:**

Açılırsa bu luğaz zanbağ gibi
Arayan büstānda bir aĥmağ gibi (L 12)

Bunu temyīz itmegen aĥmağları
Anı sen baş tolaya bend it hemān (L 71)

Nerm ü şīrīn suĥan-ı fehmāne
Bir demir leblebidir nā-dāna (L 128)

2.1.2.1. LUGAZLARIN CEVAPLARI

Bu kısımda, incelediğimiz 146 lugazın cevaplarını, yazmanın başında yer alan cevap cetvelindeki gibi tablolaştırdık. Tabloda, lugazların tezimizdeki ve yazmadaki sıra numaralarına da yer verdik. Bu lugazlardan 15 tanesinin cevabı, yazmadaki cevap çizelgesinde belirtilmemiştir. Bu lugazların cevaplarıyla ilgili akıl yürütmekle birlikte, emin olmadığımız için, bu konuda herhangi bir kanaat belirtmedik. Cevabı olmayan lugazları, tezimizde (-) ve – işaretleriyle gösterdik. 146 lugazın cevaplarını içeren tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 2.3. Lugazların cevapları

1 (AE 124) Dīvīt	2 (AE 125) Ṭaliĥa nāşīb	3 (AE 126) Beşik tolabı	4 (AE 127) Yılan	5 (AE 128) Şem' a	6 (AE 129) Kizb ya' ni yalan
7 (AE 130) Terāzī	8 (AE 131) Kaṅtār	9 (AE 132) Sineklik	10 (AE 133) Gözlük	11 (AE 134) Mināre	12 (AE 135) Jīve

13 (AE 136) Maķaş	14 (AE 137) Na' lçe	15 (AE 138) Künye	16 (AE 139) Dülger terazüsü	17 (AE 140) İrtifâ'	18 (AE 141) Aşma sâ' at
19 (AE 142) Balmumu	20 (AE 143) Zeker	21 (AE 144) Ferc göt	22 (AE 145) Kalem	23 (AE 146) -	24 (AE 147) Ebced
25 (AE 148) Kireç	26 (AE 149) Selâm	27 (AE 150) İsm-i luğaz	28 (AE 151) Elemeye çıkırık	29 (AE 152) Kalem	30 (AE 153) Yay
31 (AE 154) Kum sâ' ati	32 (AE 155) Gül-âbdân	33 (AE 156) Mekik	34 (AE 157) Hilâl	35 (AE 158) Kaşık	36 (AE 159) İlik düğme
37 (AE 160) Kaņtâr	38 (AE 161) Öreke	39 (AE 162) Gice vü gündüz	40 (AE 163) Köski	41 (AE 164) Kurşun kalıbı	42 (AE 165) Rıgdân
43 (AE 166) -	44 (AE 167) -	45 (AE 168) El	46 (AE 169) Kalem	47 (AE 170) -	48 (AE 171) -
49 (AE 172) Tüg	50 (AE 173) Ėazel	51 (AE 174) Müm	52 (AE 175) Sümüklı bö- cek	53 (AE 176) Kirpi	54 (AE 177) Ağ gemi
55 (AE 178) Ėazel	56 (AE 179) Müm	57 (AE 180) Ėaciyatmaz	58 (AE 181) Balık	59 (AE 182) Arı	60 (AE 183) Sivrisinek
61 (AE 184) Fıl	62 (AE 185) Buğür	63 (AE 186) Takvım	64 (AE 187) Şıcan kapanı	65 (AE 188) Tüfeng siperi	66 (AE 189) Satranc
67 (AE 190) Uyķu	68 (AE 191) Yel degirmanı	69 (AE 192) Kağlunbağa	70 (AE 193) Ėaci Bekdâş tuzı	71 (AE 194) Tavla	72 (AE 195) Fener
73 (AE 196) Sâ' at	74 (AE 197) Kilid	75 (AE 198) Ėatem	76 (AE 199) Süpürge	77 (AE 200) Hilâl	78 (AE 201) Şu dolâbı
79 (AE 202) Çadır	80 (AE 203) Gergef	81 (AE 204) Mekik	82 (AE 205) -	83 (AE 206) Fener	84 (AE 207) Degirmen bâr- Ėiri gözi kağağı
85 (AE 208) -	86 (AE 209) Ney	87 (AE 210) Mızrâb	88 (AE 211) Altun	89 (AE 212) -	90 (AE 213) Müm maķaşı
91 (AE 214) -	92 (AE 215) Ru'yâ	93 (AE 216) Buğürdân vü gül-âbdân	94 (AE 217) Merkeb	95 (AE 218) Nârgile	96 (AE 219) Süpürge
97 (AE 220) Miğekk	98 (AE 221) Miğekk	99 (AE 222) -	100 (AE 223) Koruķ	101 (AE 224) -	102 (AE 225) Mektüb
103 (AE 226) RüzĖâr	104 (AE 227) Nârgile	105 (AE 228) Tüfeng	106 (AE 229) Eger	107 (AE 230) Kömür	108 (AE 231) Buğürdân
109 (AE 232) Körük	110 (AE 233) KaĖıķ küregi	111 (AE 234) Ėançer	112 (AE 235) Âyine	113 (AE 236) Falâķa	114 (AE 237) Minâre
115 (AE 238) -	116 (AE 239) -	117 (AE 240) -	118 (AE 241) -	119 (AE 242) Pire	120 (AE 243) Dikili taş

121 (AE 244) Gice vü gündüz	122 (AE 245) Çelik şuda söndürecek	123 (AE 246) Raḥle	124 (AE 247) Lüle	125 (AE 248) Nāmüsiyye	126 (AE 249) Hilāl
127 (AE 250) Körük	128 (AE 251) Lafz dāne	129 (AE 252) Müm	130 (AE 253) Pire	131 (AE 254) Neylīniñ selām lugazını ḥall	132 (AE 255) Fincān
133 (AE 256) Mercān	134 (AE 257) Araba	135 (AE 258) Mektüb	136 (AE 259) Keçi boynuzı	137 (AE 260) Falāqa	138 (AE 261) Minḳale
139 (AE 262) Meyyit	140 (AE 263) Ḳalem	141 (AE 264) Mināre	142 (AE 265) Arı	143 (AE 266) Līf	144 (AE 267) Mesāil
145 (AE 268) Mesāil	146 (AE 269) Berberleriñ sitili				

Yukarıdaki cevap tablosunda görüldüğü gibi, tezimizde, farklı konularla ilgili lugazlar bulunmaktadır. Bunun yanında, cevabı aynı olan lugazlar da dikkat çekmektedir. Aynı konuda yazılmış lugazları, cevaplarıyla birlikte, şu şekilde sınıflamak mümkündür:

- **Terāzī (ve çeşidi):** 7. ve 16. lugaz.
- **Ḳaṅṭār:** 8, 37.
- **Ḳalem:** 22, 29, 46, 140.
- **Müm (ve çeşidi):** 19, 51, 56, 129.
- **Mināre:** 11, 114, 141.
- **Arı:** 59, 142.
- **Gice vü gündüz:** 39, 121.
- **Buḥürdān:** 93, 108.
- **Gül-ābdān:** 32, 93.
- **Pire:** 119, 130.
- **Hilāl:** 34, 77, 126.
- **Körük:** 109, 127.
- **Maḳāş (ve çeşidi):** 13, 90.
- **Sā‘at (ve çeşitleri):** 18, 31, 73.

- **Falaqa:** 113, 137.
- **Fener:** 72, 83.
- **Mihekk (MihenK):** 97, 98.
- **Ėazel:** 50, 55.
- **Nārgile:** 95, 104.
- **Mekik:** 33, 81.
- **Sūpürge:** 76, 96.
- **Mesāil:** 144, 145.
- **Mektūb:** 102, 135.

2.1.2.2. LUGAZLARDA YER ALAN BELLİ BAŞLI EDEBİ SANATLAR VE DEYİMLER

Günümüze kadar ulaşan halk bilmecelerinin edebî bir kimlikle karşımıza çıktığı saha, lugaz örneklerinin verildiği Dîvan edebiyatı sahasıdır. “Lugazların Şekil Özellikleri” kısmında belirteceğimiz gibi, yapı olarak kurallı ve sistemli bir hüviyete bürünmüş olan lugaz türü, içerik ve üslûp açısından da Dîvan şiirinin derinliklerindeki nice güzelliklerle bezenmiştir. İncelediğimiz lugazlar, bu şiirin içerik ve söyleyiş özelliklerini büyük ölçüde yansıtmaktadır.

Belki de birçok insan tarafından önemsenmeyecek, ‘bilmece’ deyip geçilecek bir alanda, soru sorarken ve karşısındakini merak içinde bırakırken bile türlü inceliklerle karşımıza çıkmıştır lugaz. Bunu gerçekleştirirken de Dîvan şiirinin diğer nazım biçimlerinde görülen mecazî yapıdan, söz ve anlam sanatlarından kendi ölçüsüne göre istifade etmiştir.

Şairler, lugazlarını oluşturmak amacıyla hem hayatın içinden hem de edebiyatın mecaz yönünden seçtikleri unsurları estetik bir şekilde, canlı bir kompozisyon hâlinde insanlara sunarlar. Bu seyirliği oluştururken en çok baş-

vardıkları sanat, benzetme sanatıdır. Bilmecede sordukları nesnelere veya cansız varlıkları genellikle bir hayvana (özellikle kuş/murg ve çeşitleri) benzetirler. Bu teşbihler karşısında bir anlık şaşkınlık yaşayan okuyucu da dikkatini tetikte tutar ve zihnini çok yönlü çalıştırmaya başlar. Lugazlarda sorulan nesnelere, eşyaların veya soyut-somut isimlerin benzetildiği belli başlı unsurları şöylece vererek, söylediklerimizi müşahhas hâle getirebiliriz:

Dîvât→Çâh (*kuyu*), âb-ı hayvan (*ebediyet suyu*). Mektup→Murg, peri. Mum→Âşık, dilber. Yay→Pîr, koca. Pire→Kuş, karga. Minâre→Sultân, servi, ejder. Jîve (*Civa*)→Ukab (*Karga*). Nalçe→Hilâl. Dülger terâzisi→Peri, mühendis, canbâz, şebbâz, pervâne. İrtifâ→Peri. Gice vü gündüz→Murg, dilber, şebbâz, hindi, avret, er (*erkek*). Kireç→Ejdehâ. İlik düğme→Kule. Asma saat→Hüdhüd (*Çavuşkuşu, ibibik*), dîvâne. Sümükli böcek→Âhû. Yel degirmeni→Murg. Sivrisinek→Neyzen dede. Köski→Hindi. Altun→Gulâm. Âyîne→Murg. Mum makası→Pehlûvan, ejder. Mektûb→Murg, peri, kân, bahr. Öreke→Pîr. Parmaklar→Kız, duhter. Kalem→Kuş, tîr (*ok*), kemân, sinân, zülfikâr (*kılıç*). Tavla→Kal'a. Mızrâb→Murg, hümâ, şâhin. Kilid→Ejdehâ. Gazel→Şehir. Tüfeng→Kız. Rûya→Tılsım. Nârgile→Kal'a, ejder, yılan, kuş. Gergef→Deri. Hâtem→Nigâr. Süpürge→Herif. Kaplunbaga→ Derviş, rind, seyyah. Tüfeng siperi→Vücûd, mikrâs, pehlûvân. Hilâl→Yılan. Fener→Herif, ejder, beste. At gemi→Heykel, istakoz. Çadır→Hisâr. Selâm→Miftâh (*Anahtar*), tuhfe (*hediye*), dürr (*inci*). Balmumu→Mâr (*yılan*), gül-nâr (*Nar çiçeği*), serkeş. Kömür→Hindî (*Hintli*), ejderhâ. Yalan→Yılan. Gözlük→Kemân (*yay*). Şem'a→marpîç (*marpuç*), destâr (*sarık*), ser-i engüşt (*başparmak*). Beşik dolabı→Kasır. Lugaz→Hisar. Çıkrık→Felek. Gülabdan→Mîl, âfet, kuş. Mekik→Balık. İlik düğme→Kulle (*Kule*). Tâliha nâsıb→Top. Terazî→Çelîpâ (*Haç*). Kantar→Teynek (*değnek*), dîvâne. Hacıyatmaz→Heykel, oğlan, hacı, bacı, jîve

bardağı, kukla. Balık→Peri. Buhûr→Vâiz, mahbûb. Takvim→Kadı, kâhin.
Nâmûsiyye (*cibinlik*), sıçan kaparı→**Kal'a** (*kale*)

Yukarıda belli başlı örneklerini verdiğimiz teşbih sanatının yanı sıra, tenasüp ve tezat sanatları da şairlerin bilinmesini istedikleri şeyi tarif ederken sık sık kullandıkları edebî sanatlardır. Şairler, lugazlarında sordukları şeyin ne olduğuna dair ipuçları verirken eş ve zıt anlamlı kelimeler kullanmışlar, sözcüklerin çağrışımından ve birbiriyle münasebetinden ziyadesiyle faydalanmışlardır. Böylelikle şairler, lugazlarında, bilinmesini istedikleri nesne veya varlıkları anlatırken, çoğunlukla birbiriyle uyumlu kelime ve durumlardan oluşan ve yer yer tezatlıklardan mürekkep tablolar çizmişlerdir. Tezat ve tenasüp sanatının kullanıldığı beyitlerden bazıları “Lugazlardaki İpucu Kelimeler” başlığı altında verilmek suretiyle bu söylenenler daha da aydınlatılacaktır.

Lugazlarda sorulan nesne veya eşyalar, çoğu zaman, canlıların yaptığı fiilleri gerçekleştiren ve insanlara ait vasıfları taşıyan varlıklar olarak da karşımıza çıkmakta ve bizi, teşhis sanatıyla buluşturmaktadır. Lugazlarda sorulan cansız unsurlara atfedilen bu vasıflara örnek olarak, **serkeş, bî-vefa, münzevî, alnı açık, bî-zebân, hevâyî, dîvâne, pâk-sîmâ, bî-tahammül, seng-dil** (*taş yürekli*), **bî-hâb, meftûn, pîr, hercâyî, âşık, şûh, dilber, dilârâ, âfet, suhte-dil** (*üzgün, kederli*), **sâhib-edeb** (*edepli*), **mülâyim, bî-güneh, açgözlü, mümsik** (*cimri*), **leîm** (*alçak*), **sâdık, sergerdân, hayrân, handân, giryân, nâçâr, hâmûş, bî-hayâ, softa, dost, düşmen, fakir, öksüz, sâim** (*oruçlu*) sıfatlarını verebiliriz.

İncelediğimiz lugazlarda, Dîvan şiirinde yer yer atıfta bulunulan veya telmih yoluyla hatırlatılan bazı hâdise ve şahıslara (**Çâh-ı Nahşeb, sure-i Leyl, eşrât-ı saat, yed-i beyzâ, çâr-yâr/dört halife, âb-ı hayvân, Halîl / nâr, berd ü selâm, zülfikar-ı Haydarî, Hacı Bektaş, Şeyh Attar, Dâvud, Süleyman, Rüstem, Hafız, Şah Behram, Nefirî Ahmed, Hallac-Mansur, Şems, Leyfî,**

Cem); ülke-yer adlarına (**Nahşeb, Pars-Fars, Rum, Boğazhisarı, Samako, Buhara, Nişabur, Hicaz, Isfahan, İstanbul, Sadabad, Mısır, Fâris, Hind, Sind, Şam, Serendib/Sri Lanka, Bathâ, Kâbe**); millet-uyruk (**Arap-Tâzî, Arabî, Acem/A'cam, Türk, Tatar, Urus-Rus, Horasanî, Konyevî, Hindî-Hindû, Rumî, Habeşî, Habeş**), din-inanç-tarikat (**İslâm, Müslim, Tersâ/Hristiyan, Yehud, Gebr/Ateşperest, Gavperest/Öküze tapan, Mevlevî, Bektaşî, Kalender**) ve lisân (**Derî, Hinduca, lugat-i Türk, Farisî, Arabî-Tâzîçe**) isimlerine yer verilmiştir. Bu yönüyle lugazlar, Dîvan şiirinin kültürel birikimine ve altyapısına önemli ölçüde sahiptir.

Çalışmamızda yer alan lugazlarda sıkça rastladığımız eş, yakın veya zıt anlamlı kelimelerden oluşan ikilemeler, halk söyleyişine ait ifadeler, bolca kullanılan deyimler ve 10 kadar atasözü (irad-ı mesel), lugazların hem dil-edebiyat cephesini hem de folklorik-sosyal yönünü ortaya koymuştur. Bu atasözü ve deyimlerin hangi mısralarda ne şekilde yer aldığını şu örnekler vasıtasıyla görebiliriz:

Bayram etmek→ İyd eder gördükde meh ruhsârını (L 3/4)

İş görmek→ Biri tırur birisi görür işi (L 7/3)

(Dişleri) Gıcır gıcır etmek→ Dişleri kıçır kıçır eyler hemân (L 8/4)

Hizmet görmek/etmek→ İki cânibden görür bir hizmeti (L 15/2)

Harfi dört üç âdem ider hizmeti (L 137/1)

Hayran etmek→ Bâl ü per yok âdemi hayrân ider (L 18/4)

Beyaza çekmek→ Anda müsveddesin beyâz eyler (L 25/6)

Görünen köy kılavuz istemez→ Görünen köye kulağuz istemez (L 27/5)

Şişe çevirmek→ Şîşe taķmış çevirir tūr-ı 'acüz-ı devrân (L 28/4)

Bir karış (boy)→ Nedir ol bir karış kâmetli âfet (L 32/1)

(Bir şeyden) Nem kapmak→ Luğazdan nem kapar bir yâsemen-ten (L 32/14)

Kadrini bilmemek→ Nân u ni' met kâdrini bilmez gider (L 35/4)

Cirmi yetmemek→ Cirmi yetmezken bu fi'li itmege (L 35/5)

(Bir şeye) Halel gelmemek→ Gelmesün bir kimseye cānā hâlel (L 35/6)

Ne (de) olsa→ Şolağ olmaz şehā ne olsa qarīn (L 36/5)

(Bir kimsenin) Etrafını almak→ Alup eṭrāfını birkaç kızılbaş (L 38/4)

Başına üşüşmek→ Üşüp başına āḥir sürḥ-serler (L 38/5)

Bir elmanın yarısı o, yarısı bu→ Elmaniñ yarısı o yarısı bu (L 41/3)

Bir yerde duramamak→ Ṭuramaz bir maḥalde o her-cāyī (L 43/5)

Kale gibi→ Bu luğaz ḥaḥ bu ki bir ḳal' a gibi oldı metīn (L 45/7)

Yeridir→ Ne tīr aña sinān dinse yeridir (L 46/7)

Yed-i beyzāya mālik olsa maḥall (L 25/11)

Gören dirse sezādır saçlı sünbül (L 49/1)

Hisse almak→ Ḥişşe almış kelām-ı mevzūndan (L 50/4)

İstifini bozma(ma)k-Deli fişek→ İstifin bozdı bir deli fişegin (L 50/10)

Hırkayı başına çekmek→ Çekmesin ḥırḳaya başın yārān (L 50/11)

Çeküp baş ḥırḳaya bulan selāmet (L 69/7)

Darağacına çekilmek→ Çekilür ekşerī gice dāra (L 54/6)

- Boş torba ile at tutulmaz**→ Boş torba ile at tutulmaz hem (L 54/8)
- Kendi yağıyla kavrulmak**→ Kavrilur kendi yağıyla o fakır (L 56/5)
- Az tamah çok ziyan getirir**→ Ekşer eyler az tama‘ la çok ziyān (L 58/9)
- Tanıdık çıkmak**→ Āferīn her kim çıkarsa āşinā (L 58/11)
- Bok yemek**→ Bilürüm diyen boğun yer rāyegān (L 59/4)
- Rahmet okutmak**→ Raḥmet oḡudur Nefrī Aḡmede (L 60/1)
- Bedavadan geçinmek**→ Geçinür gerçi kim bād-ı hevādan (L 68/4)
- Kulak vermek**→ Lisān-ı ḡalka dutarsan velī ḡüş (L 69/2)
- Rehine koymak**→ Ḳomışdur cāmesin var-ısa rehne (L 69/3)
- Alını açık yüzü ak**→ Ki dā‘im alnı açıkdır yüzi ak (L 70/1)
- Eser kalmamak (yok)**→ Ol nedir kim anda yok cāndan eşer (L 73/1)
- Bel bağlamak**→ Ḳizmete bel bağlamış her rüz u şeb (L 76/2)
- Hâdise çık(ar)mamak**→ Ḳâdişe çıkmaz götünden dā‘imā (L 76/3)
- Göğüs germek**→ Ḳançere göğsün gerer efgānı yok (L 80/2)
- (Bir şeyle) Başı hoş olma(ma)k**→ Ḳurıda yüzmek-le başı ḡoş-durur (L 81/1)
- (Birinin) Parmağı ağzında kalmak**→ Aña engüş-t-ber-dehān oldum (L 85/7)
- Parmakla gösterilmek**→ Engüş-t-nümā-yı ‘ālem olurdı o dil-sitān (L 86/9)
- Karar kılmak**→ Yine eşik dibinde eyler ḡarār (L 87/3)

Baş eğdirmek→ Söyledir baş egdirir çok ser-keşe virir nizām (L 88/4)

Ortaya almak→ Anı alurlar ortaya elbet (L 89/4)

Su dökünmek→ Şu dökünür kuş ölür alur yılan (L 95/2)

İş bitirmek→ Yemez içmez velākin iş bitirir (L 101/4)

Gürültü koparmak→ oparır ol ‘acā’ib hengāme (L 104/6)

Yüređi sıkılmak/daralmak→ Nefsine olur derūmı teng (L 104/7)

Gönlü bulanmak→ Anı her kim yirse göñli bulanur (L 110/2)

Gören mücrimlerin göñli bulanur (L 113/3)

El bağlamak→ Bī-nihāye hizmetinde hādīmān el bağlayup (L 120/4)

Hüner göstermek→ Eyleyince her biri hālince izhār-ı hüner (L 120/4)

Haber vermek→ Nazm u neşirden saña virir peyām (L 123/7)

Eksik olmamak→ Eksik olmaz anıñ başında dumān (L 124/1)

Eksik olmaz yanında bir cellād (L 129/7)

Kan pahası→ an bahāsını alur şöyle ki merd ü zenden (L 125/4)

Āh etmek→ Āh ider bir ounmağa zīrā (L 127/2)

Demir leblebi→ Bir demir leblebidir nā-dāna (L 128/10)

(Bir şey birinin) Belini bükme→ Reddi çok kimseniñ belini bükür (L 131/2)

Ağzından çıkmak→ İtdim iz‘ ān ıınca ağzından (L 131/3)

Yüređi titremek→ Yüređi ditrer ele alsañ müdām (L 136/2)

(Birine) Kul köle olmak→ apusunda olayım kemter gulām (L 136/6)

Baş başa vermek→ İki kişi baş başa virmiş baar (L 138/2)

Yüz akı→ Yüzi ağıyla Adne itdi hırām (L 144/2)

Zincire çekmek→ Gāh zencīre ekerler hem iderler bend bend (L 146/3)

Lugazların içerik özellikleriyle ilgili son sözlerimizi söylediğimiz bu kısımdan sonra, lugazların şekil özelliklerine de temas ederek “İnceleme” bölümünü tamamlayacağız.

2.1.3. LUGAZLARIN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

Tezimizin konusu olan 146 lugazı biçim bakımından incelediğimiz bu bölümde, lugazları, kalıplaşmış ifadeler ve değişmeyen bazı özellikler, ipucu kelimeler, beyit sayıları, nazım şekilleri ve vezinleri bakımlarından ele aldık. Bu hususları, yer yer açıklamalar ve tasnifler yaparak yer yer de tablolar oluşturarak göstermeye çalıştık.

2.1.3.1. LUGAZLARDAKİ KALIPLAŞMIŞ İFADELER VE DE- ĞİŞMEYEN BAZI ÖZELLİKLER

Çalışmamızda yer alan lugazların şekil özelliklerini incelediğimizde, bu lugazların belirli kalıplar çerçevesinde yazıldığını gördük. Bu hususta ilk olarak söyleyeceğimiz şey, 146 lugazdan 139 tanesinin -lugaz türünün de genel bir hususiyeti olarak- çeşitli kalıplaşmış ifadelerle başlamış olmasıdır. Bu ifadelerin en çok tercih edilenleri ise “Nedir ol...” ve “Ol nedir kim...”dir. Bu konuyu daha belirgin hâle getirmek için, söz konusu lugazlarda kullanılmış başlangıç ifadelerini şu şekilde sıralayabiliriz:

Nedir ol kim ... → 1, 61, 65, 78, 111, 121.

Ol nedir kim ... → 2, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 16, 26, 27, 58, 59, 60, 62, 67, 73, 75, 80, 91, 95, 99, 110, 115, 120, 126, 132, 133, 134, 136, 139, 141, 142.

Ol nedir ... → 3, 15, 83, 88, 92, 108.

Nedir ol ... → 4, 5, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 31, 32, 36, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 56, 57, 63, 68, 69, 87, 89, 90, 93, 94, 97, 98, 100, 102, 103, 107, 113, 122, 124, 128, 129, 130, 135.

Nedir āyā ki ol ... → 13.

Ol nedir ki ... → 17, 66, 109, 140.

Ol ne ... → 18, 20, 29, 52, 55, 82, 106, 112, 123, 127, 137.

Nedir ol ... ki → 28, 101.

Kimdir ol ... → 30.

... ol ne ... → 33, 64.

Ol ne şeydir ... → 34, 35.

... ol ... → 37.

Gör ne ... → 41.

... nedir ol ... → 45.

Nedir ol şey ki ... → 70.

Bil nedir ol ... kim → 71.

Bil nedir ... → 72.

Bil nedir kim ... → 76, 143.

Bil nedir ol şey kim ... → 77.

Ol ne ... ki → 81.

Ol ne şeydir kim ... → 85.

Bildiñ mi ... nedüğün ... → 86.

Nedir ol ... kim → 46, 96, 104.

Bil nedir o ... → 105.

Nedir ol nesne kim ... → 116.

Nedir ol şey ... → 117.

Ol ne ... kim → 119.

... ki ... → 125.

Ne luğaz kim → 131.

Bir ... gördüm → 144, 146.

Kalıplaşmış soru ifadeleri veya tariflerle başlayan bu lugazların sonraki beyitlerinde şairler, ortak bir tavır sergileyerek, sordukları şeyin ne olduğu veya neye benzediğiyle ilgili teferruatlı açıklamalar yapmışlardır. Bilinmesi istenen nesne veya varlığın canlı mı cansız mı olduğu, rengi, büyüklüğü, uzunluğu-kısalığı, ağırlığı gibi özellikleri sıralanmıştır. İncelediğimiz lugazlarda çoğunlukla cansız varlıklar-nesnelere sorulmuş ve tarif edilen şey için “bî-can” (cansız, canı olmayan) kelimesi kullanılarak bu hususiyet vurgulanmıştır.

Bu bölümün başında yaptığımız sınıflamada görüldüğü üzere, kendine özgü başlangıç ifadeleriyle şekillenmiş olan lugazlar, yine, belirgin kalıp ifadelerle sona ermiştir: “Kim bilürse ..., bilür anıñ nidüğün ..., açılırsa bu luğaz ..., ... bilenler ..., nāmını ... eylesün ifşā ..., bunı feth ideni ..., bu luğazı ḥall iden ..., kim iderse anı ḥall ..., cüst ü cū kıl ..., anı fetḥ eyleyen ..., bu luğaz

keşfin eyledim āsān, bu luğaz ... pek açık, ḥalline ... tefekkür istemez, bu luğaz ḥalli gāyet āsāndır, bu luğaz sırrını ..., bunu kim fehm ider ise ..., bilen bunu ..., bunu kim keşf iderse ..., āferīn her kim çıkarırsa āşinā, kim virirse bu mu‘ammādan nişān, bu mu‘ammāyı bilen olur ehil, bilürsen bu luğazı ..., iden feth anı ..., bunu kim fehm iderse...” sözleri, lugazların son beyitlerinde kullanılmış kalıplaşmış ifadelerle verilebilecek örneklerdir.

Şairler, yukarıda zikrettiğimiz gibi, lugazlarının son beyitlerinde, bilmenin cevabının bulunmasına yönelik istek ve beklentilerini dile getirmişler; lugazların genellikle son beyitlerinde gördüğümüz “fethetmek, fetheylemek, açmak, bilmek, fehmetmek, halletmek, keşfeylemek, keşfetmek, ifşa eylemek, sırrı açmak, aşına çıkmak, temyiz etmek, ihsan eylemek, anlanmak, demek, ayan eylemek...” ifadelerini ‘lugazın cevabının bulunması’ anlamında kullanmışlardır.

Metnimizde yer alan lugazlarda dikkatimizi çeken diğer bir özellik, lugazların 43 tanesinde bizzat ‘lugaz’ kelimesinin geçmesi veya lugaz yerine kullanılmış bazı sözcüklerin bulunmasıdır. Lugazların umumiyetle son beyitlerinde geçen bu kelimelerin neler olduğu ve hangi lugazlarda yer aldığıyla ilgili şöyle bir sınıflama yapmamız mümkündür:

- **Lugaz:** 12, 20, 24, 27, 32, 34, 35, 45, 50, 52, 53, 55, 65, 70, 84, 87, 88, 92, 93, 104, 119, 124, 125, 127, 128, 130, 131, 138, 146.
- **Bilmece:** 29.
- **Muamma:** 56, 59, 92.
- **Müşkil:** 109, 144.
- **Söz:** 106.
- **Suhan:** 57, 128.

- **Güfte:** 110.
- **Remz:** 69, 112, 115.
- **Sırr:** 74, 111, 117.

Son olarak, “lugazın kendisi”nin sorulduğu, Neylî’ye ait 27. lugazla Vehbî’nin Neylî’ye ait “Selâm” lugazının çözümü için yazdığı 131. lugazı ilgi çekici iki ayrıntı olarak zikretmeliyiz.

2.1.3.2. LUGAZLARDAKİ İPUCU KELİMELER

Tezimizdeki lugazların birçoğunda, cevabı oluşturan kelimenin aynısı veya bir bölümü (bazen cinaslı olarak) verilmiş ya da o kelimenin eş veya zıt anlamlısı söylenmiştir. Zaman zaman da, bilmecenin cevabıyla tenasüp oluşturan veya cevabı çağrıştıracak kelimeler bir arada zikredilmiştir. Bu kelimeler, lugazların anahtar veya ipucu kelimeleri olarak görülebilir. Bu söylediklerimizle ilgili metinden seçtiğimiz bazı misaller şunlardır:

Gehî göstermek ile oldı kârı

Baňa şem‘-i ruḥ-ı dil-dār-ı yārı (**Şem‘a**) (L 5)

→ şem‘

Çanda olsa egri mænend-i yılan

→ yılan, ṭoğrı (doğru)

Kim bilürse ṭoğrı-veş eyler beyân (**Kizb ya‘ni yalan**) (L 6)

Bilür anñ nidügin pîr-i hüner

Gözlene gizli olur mı ey püser (**Gözlük**) (L 10)

→ Gözlene

Ḥayli yoḳ mîzân-ı ‘adlinde zamānuñ mürşidi

İrtifā-yı ḳadr-ile ‘ālemde bir şāhib-veḳār (**İrtifā‘**) (L 17)

→ İrtifā

- NEYLİyā bes ʿaceb degil ki mūdām
Naḥl-i ḳadd-i enāmı eylese lām (**Selām**) (L 26) → lām
- Vaşfını yazdı tāze bilmededir
Ḳalemüñ kārı bitdi silmededir (**Ḳalem**) (L 29) → yazdı, ḳalemüñ,
silmece
- Güşe-i tekyede ḳalmaḳ ḳaşdı
Tīrini atdı kemānın aşdı (**Yay**) (L 30) → Tīrini, kemān, aşdı
- Cüst ü cū ḳıl ey ḳulaḡıñ bügdüğüm
Bu luğaz da hem ḫelāl it sevdiğim (**Hilāl**) (L 34) → ḫelāl
- Femi nādīde var serinde delik
Yedügi rüz u şeb kemiksiz ilik (L 36)
→ ilik, delik, dövme (dögme-düğme)
- Bilürüm vaşfını baña övme
Cürmi de var ise sövüp dövme (**İlik düğme**) (L 36)
- Vücūdın eylemez her demde bāriz
Belī nādir toğar ḳuyruḡlı yıldız (**Tüğ**) (L 49) → toğar
- Mübtelādır nezleye dā'im teni
Lālezār u gülsitāndır meskeni (**Sümükli böcek**) (L 52) → nezle
- Şarf-ı naḳd-i tefekkür it muḫkem
Boş torba ile aṭ ṭutulmaz hem (**Aṭ gemi**) (L 54) → torba, at, hem

Fî'l-meşel oldu kırbalı saqqā

Olsa nāmı tulumcıbaşı sezā (**Fîl**) (L 61) → **Fî'l-meşel, kırbalı saqqā,
tulumcıbaşı**

Çevresi teymür<den> ol ne kal'adır

Düşmanın alsa içerü kapanır (**Şıçan kapanı**) (L 64) → **kapanır**

Bilürsen bu luğazı RİF' ATā ger

Şaķınup kimselere dime şeker (**Hācī Bekdāş tuzı**) (L 70) → **şeker**

N'eyler kudūm-ı pākine cān itmeyüp fedā

Geldikde yār hāneye FERDĪ-yi nükte-dān (**Ney**) (L 86) → **N'eyler,
kudūm**

Nedir ol başlar kesici pehlivān

K'oldı āhen-dest derd-bīn ten hemān (**Mum makası**) (L 90) → **kesici**

Bunı kim keşf iderse LĀMĪ'Ī-vār

Mişāl-i nāme öp destini her bār (**Mektüb**) (L 102) → **nāme**

Borusı tütmuş başında o dīnār

Bir tibanca ur tögursun paţlasın (**Tüfeng**) (L 105) → **tibanca, baţlasın**

Tīg şanma bu sırr-ı mübhemdir

Hall iden tā haylice ādemdir (**Hançer**) (L 111) → **Tīg**

Çok luğaz hall eyledim deyü ögünmegil bize

Bunı hall itmege fiţnat varsa bil ele gire (**Pire**) (L 119) → **gire**

Esb-i ab'ı 'ara-i endiede cevlān idüp

Kim iderse all EMİN meydāna el-a a diker (**Dikilia**) (L 120)

→ a diker, esb (at), arsa (meydan)= Atmeydanı

Bunı bilmege LUTFİ eyle diat

Sana bir gn ile bir gice mhlet (**Gice v gndz**) (L 121) → gn, gice

Nerm  şirīn suan-ı fehmāne

Bir demir leblebidir nā-dāna (**Lafz dāne**) (L 128) → suan, nā-dāna

all iden mmiyān cānānı

all ider ĀKİMā bunı anı (**Mm**) (L 129) → m miyān

Ol nedir kim cānı var bī-cāndır

Bse-i la'ı  lebe ayrāndır (**Fincān**) (L 132) → Bse leb, cān

Geydgi aftān siyāh gmlek arı

Anası var yz yaında bir arı (**Arı**) (L 142) → siyāh, arı, arı

2.1.3.3 LUGAZLARIN BEYİT SAYILARI

146 lugazın her birinin beyit sayısına baktığımızda, bu lugazların en az 1, en fazla 18 beyitten oluştuğunu gördük. Bu tablo içerisinde, şairlerin en çok, 5 beyitlik lugazlar yazdıklarını tespit ettik. Bu çerçevede, hangi lugazın kaç beyitten oluştuğuyla ilgili geniş istatistikî bilgiler verecek olursak, şöyle bir tablo ortaya koyabiliriz:

Tablo 2.4. Lugazların beyit sayıları

BEYİT SAYISI	LUGAZ NUMARASI	BEYİT SAYISININ KULLANILMA ADEDİ
1	<i>60, 64, 132, 133, 141.</i>	5
2	<i>78, 80, 81, 95, 105, 126, 139, 140, 142.</i>	9
3	<i>76, 79, 82, 135, 145.</i>	5
4	<i>28, 59, 73, 75, 90, 91, 113, 116, 118, 144.</i>	10
5	<i>2, 3, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 20, 27, 37, 40, 41,42, 44, 47, 48, 51, 61, 66, 68, 77, 89, 97, 98, 108, 109, 110, 112, 114, 117, 125, 138, 143, 146.</i>	41
6	<i>16, 21, 26, 33, 34, 35, 36, 53, 65, 67, 72, 88, 94, 96, 99, 111, 119, 136.</i>	18
7	<i>1, 4, 5, 18, 31, 39, 45, 62, 69, 70, 71, 83, 93, 100, 123, 134.</i>	16
8	<i>29, 38, 49, 52, 54, 63, 85, 101, 102, 103, 104, 106, 115, 131.</i>	14
9	<i>22, 43, 46, 57, 74, 84, 121, 129.</i>	8
10	<i>86, 120, 122, 124, 127, 128, 137.</i>	7
11	<i>24, 25, 30, 50, 58, 107.</i>	6
12	<i>23.</i>	1
13	<i>87.</i>	1
14	<i>32, 92, 130.</i>	3
15	<i>55.</i>	1
18	<i>56.</i>	1

2.1.3.4. LUGAZLARIN NAZIM ŞEKİLLERİ

Mecmuanın 50^a-90^b kısmında bulunan lugazların nazım şekillerine baktığımızda 5 farklı biçim karşımıza çıkmıştır: Mesnevî, nazm, kıt'a, matla' ve gazel. Bununla birlikte, söz konusu nazım şekillerinden en çok tercih edilen, mesnevî olmuştur. Tezimizdeki 146 lugazdan 113'ü mesnevî, 15'i nazm, 10'u kıt'a, 5'i matla' ve 3'ü gazel nazım şekline göre kafiyelenmiştir. Bu nazım şekillerinin yapı özellikleriyle ilgili tanıtıcı birkaç cümle söylemek gerekirse, şunları ifade edebiliriz:

MESNEVÎ: Her biri kendi içinde ayrı ayrı kafiyeli beyitlerden oluşur. Kafiye örgüsü aa, bb, cc... şeklindedir. En az 2 beyitten müteşekkildir. Beyit sayısında herhangi bir sınırlama yoktur. Beyit sayısı, şairin kendi tasarrufuna göre, artar veya azalır.

GAZEL: İlk beytin mısraları kendi içinde kafiyeli, diğer beyitlerin ilk mısraları serbest, ikinci mısraları ilk beyitle kafiyeli olan nazım şeklidir. aa, ba, ca... şeklinde kafiyelenir. En az 5, en fazla 15 beyitten oluşur. Matla' (doğuş yeri) ve makta' (bitiş yeri) beyitleri bulunur. Şairin mahlâsına yer verilir.

KIT'A: En az 2 beyitten oluşan, 9-10 hatta daha fazla beyit sayısına ulaşabilen bir nazım şeklidir. Kafiye örgüsü xa, xa, xa... şeklindedir. Matla' ve mahlâs beyitlerine yer verilmez.

NAZM: Kıt'anın ilk beyti kafiyeli olanıdır. Kafiye örgüsü, gazeldeki gibi aa, ba, ca... şeklindedir. Gazelden yapı olarak farkı, mahlâsın bulunmayışıdır. Kıt'a'da olduğu gibi, en az 2 beyitten başlayarak 10 veya daha fazla beyit sayısına ulaşabilir.

MATLA': Tek beyitten oluşan, iki dizesi de birbiriyle kafiyeli olan nazım biçimidir.

Yukarıda kısaca tanıttığımız nazım şekillerinin hangi lugazlarda kullanıldığını şu tabloda görebiliriz.

Tablo 2.5. Lugazların nazım şekilleri

MESNEVÎ (113)	<i>1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 73, 75, 76, 77, 79, 82, 83, 84, 85, 87, 89, 90, 93, 94, 96, 97, 98, 100, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 117, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 134, 137, 138, 139, 142, 143, 146.</i>
NAZM (15)	<i>17, 28, 39, 71, 72, 78, 80, 81, 88, 92, 95, 116, 126, 135, 140.</i>
KIT'Â (10)	<i>37, 74, 91, 99, 101, 105, 114, 118, 144, 145.</i>
MATLA' (5)	<i>60, 64, 132, 133, 141.</i>
GAZEL (3)	<i>86, 120, 136.</i>

2.1.3.5. LUGAZLARIN VEZİNLERİ

“Üzerinde çalıştığımız 146 lugaz hangi aruz kalıplarıyla yazılmıştır?” sorularını sorup gerekli incelemeyi yaptığımızda, bu lugazların iki-üç kalıp öne çıkmakla birlikte, 10 değişik aruz kalıbı üzerine kurulduğunu gördük. Bununla beraber, konumuz olan lugazların önemli bir kısmı (59 tanesi) “Fā’ ilātün / fā’ ilātün / fā’ ilün” vezniyle yazılmıştır. Bu sonuç, tezimizde baş kısımlarında yer alan “lugaz türünün genellikle Fā’ ilātün / fā’ ilātün / fā’ ilün vezniyle yazıldığı” şeklindeki bilgiyi de destekler niteliktedir.

Tezimizdeki lugazlara tatbik edilen diğer aruz kalıpları ise -tercih edilmiş sırasına göre- şunlardır: “Fe’ ilātün / mefā’ ilün / fe’ ilün” (48), “Mefā’ ilün / mefā’ ilün / fe’ ilün” (21), “Fā’ ilātün / fā’ ilātün / fā’ ilātün / fā’ ilün” (8), “Fe’ ilātün / fe’ ilātün / fe’ ilātün / fe’ ilün” (6) , “Fe’ ilātün / fe’ ilātün / fe’ ilün” (5) , “Fe’ ilātün / fe’ ilātün / fe’ ilātün / fā’ ilün” (1) , “Fe’ ilātün / fe’ ilātün / fā’ ilün” (1), “Mef’ ilün / fā’ ilātü / me’ fā’ilü / fā’ ilün” (1) , “Müfte’ ilün / müfte’ ilün / fā’ ilün” (1).

Yukarıda adı geçen aruz kalıplarının bahirleriyle ilgili olarak da, Remel bahrinden 7; Hezec, Hıfif ve Müzari’ bahirlerinden ise 1’er kalıbın kullanıldığını söylemeliyiz.

Aşağıdaki tabloda, tezimizdeki lugazların hangi aruz kalıplarıyla yazıldığına dair bilgiler verilmiştir.

Tablo 2.6. Lugazların vezinleri

Mefā'īlün / mefā'īlün / fe'ülün Hezec: + --- / +--- / +--	<i>1, 5, 19, 32, 38, 46, 49, 53, 65, 68, 69, 70, 78, 102, 107, 113, 114, 121, 122, 123, 135.</i>
Fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün Remel: -+-- / -+-- / -+-	<i>2, 3, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 18, 20, 27, 34, 35, 37, 41, 52, 55, 58, 59, 60, 62, 64, 66, 67, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 90, 95, 99, 105, 106, 108, 109, 110, 112, 115, 132, 133, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143.</i>
Fe'ilātün / me'fāilün / fe'ilün Ḥafif: ++-- / ++-- / ++-	<i>4, 13, 21, 23, 25, 26, 29, 31, 33, 36, 39, 40, 42, 43, 44, 47, 48, 50, 51, 54, 61, 63, 72, 85, 87, 89, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 101, 103, 104, 106, 107, 111, 116, 117, 118, 119, 124, 127, 129, 131, 144, 145.</i>
Fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün Remel: -+-- / -+-- / -+-- / -+-	<i>17, 84, 88, 91, 119, 120, 126, 146.</i>

Fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilün Remel: ++-- / ++-- / ++-- / ++-	22, 24, 45, 84, 125, 134.
Fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilātün / fā'ilün Remel: +++ / ++-- / ++-- / +-	28.
Fe'ilātün / fe'ilātün / fā'ilün Remel: +++ / +++ / +-	30.
Fe'ilātün / fe'ilātün / fe'ilün Remel: +++ / ++-- / ++-	56, 57, 100, 128, 130.
Me'ülü / fā'ilātü / me'fāilü / fā'ilün Mužāri': --+ / -+-+ / +--+ / +-	86.
Müfte'ilün / müfte'ilün / fā'ilün Remel (Serī'): -++- / -++- / +-	123.

3. METİN

LUĞAZLAR

1

Luğaz-ı Reşid

Meḫā'ülün / meḫā'ülün / fe'ülün

Hezec: + --- / +--- / +--

1. Nedir ol kim hemān bir çāh-ı Naḫşeb
Nümāyān olur andan gāhī kevkeb

Gülistān-ı cihāna āb-ı cārī
‘Ayāndır şafḫa-i ‘ālemde kārı
3. Bulundı çünki ḫurbında neyistān
Derūnı anıñ için mār-ı bī-cān

Aḫar gūyā içinden ḫān gāhī
Görinen ekşerī dūd-ı siyāhı
5. Baḫılsa zulmet içre āb-ı ḫayvān
Niçe dil-ḫasta andan buldı dermān

‘Aceb mi sīm ü zer-le olsa tezyīn
Bulur revnaḫ anıñ-la cümle āyīn
7. Meyān-ı nāsda bulsun ḫo ‘izzet
Virir çoḫ ādeme ‘ālemde rif‘ at (**Dīvīt**)

1. AE 50^a, şiir Nu. 124.

2.

Luğaz-ı Reşid

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir kim top-ı bî-çevgandır
Hāl-ile oynar gezer bî-candır
- Nağş-ı gün-ā-gün ile şüret-nümā
Tāli' i yār oluna bir dil-rübā
3. On iki yüzden nümāyān şüreti
Oldı her bir şüretin bir şüreti
- Saña her vech-ile olsa āşinā
Ġayrı yüzden eyler āgyāra vefā
5. Yā naşīb olur saña yā cevri ider
Bî-vefādır kıanda olursa gider **(Tālīha nāsıb)**

3.

Luğaz-ı Reşid

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir 'ālemde bir kaçır-ı ġarīb
Yerde vü gökde degil emr-i 'acīb
- Eyler ol eyyām-ı sa' d-ile zühür
Diseler lāyık aña kaçır-ı sürür
3. Olsa hūbān ü zenāna cilvegāh
Būselik olur maķām-ı çārgāh

2. AE 50^a, şiir Nu. 125.

3. AE 50^b, şiir Nu. 126.

Anda çok ʿāşık bulur dil-dārını
ʿİyd ider gördükde meh ruhsārını

5. Qāʾim ü s̄ābit degildir dāʾimā
Gāh birkaç gün olur şüret-nümā **(Beşik tölābi)**

4.

Luğaz-ı Reşid

Feʿilātün / mefāʿilün / feʿilün

Ḥaḫfif: +++- / +-+- / +++-

1. Nedir ol rü-siyāh düşmen ü dōst
Baʿzı<sına>¹ bıraқdırır o pōst

Bir iki renk ile olur yek-renk
Qullanur anı Müslümān ü Frenk
3. Çarḫdan gördi çünki cevr ü cefā
Eylemezse ʿaceb değil o vefā

Ülfeti germ līk şüreti serd
Gōsterür kārını değil müfred
5. Gāh bir çāha ḫabs iderler anı
Zāhir eyler çıkınca bulduğunu

Ḫāl ü derdi suʾāl olunsa eger
Dūd-ı āhı hemān semāya deger
7. Anıñ adı da kendi gibi şovuқ
Hele ʿaқluñ anuñla ülfeti yoқ **(Yılan)**

4. AE 50^b, şiir Nu. 127.

¹ Baʿzısına: baʿziya Y.

5.

Luğaz-ı Reşid

Mefā' ilün / mefā' ilün / fe' ulün

Hezec: +--- / +--- / +--

1. Nedir ol mārpiç-i nerm ü ser-keş
Ele aldıķca gāhī ola āteş

Bir iki renk ile olmuş nümāyān
Olaydım diyü dest-i yāra şāyān

3. ' Aceb şüretlere ķor anı üstād
Hele taḥsīn iderdi görse Behzād

Kimisi şarılr destāra beñzer
Ser-i engüşt-i dest-i yāra beñzer

5. Egerçi şevķ-baḥş-i bezm-i yārān
Ķomazlar şevķle tenhāda cūyān

Güzel ser-riştedir uşşāk-zāde
Anuñ gibi var ise bezm-i yāra

7. Gehī göstermek ile oldı kārı
Baña şem^c-i ruḥ-ı dil-dār-ı yārı (**Şem^ca**)

6.

Luğaz-ı Reşid

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir kim aşlı yok mevcüddur
Söylenür 'ālemde bir merdüddur

5. AE 51^a, şiir Nu. 128.

6. AE 51^a, şiir Nu. 129.

Oldı mekr ü hīlenüñ pīrāyesi
Ḥod-furūş ālüfteler ser-māyesi

3. Bulmadı bāzār-ı ʿālemde kesād
Ḥalk içinde dāʿimā eyler fesād

Rağbet itmez ʿāriife maʿlūmdur
Şerʿan ü ʿāklen daḥi mezmūmdur

5. Qanda olsa egri mānend-i yılan
Kim bilürse toğrı-veş eyler beyān **(Kizb yaʿni yalan)**

7.

Luğaz-ı Reşid

Fāʿ ilātün / fāʿ ilātün / fāʿ ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir kim bir başı kertiklice
Dāʿimā kaļkar yatur eksiklice

Ḥizmet eyler bir qaşırü'l-ķāmedir
Vazʿı küstāḥāne hem bī-cāmedir

3. İttiḥād üzre anıñ vardır eşi
Biri turur birisi görür işi

Cānı yoğdur virse biri sīm ü zer
Der-ʿaķab kün dāre-veş başın eger

5. Gāh olur şekl-i çelīpāda ʿayān
Ḥalkıñ eksigin tutar bir ķaltabān **(Terāzi)**

7. AE 51^b, şiir Nu. 130.

8.

Luğaz-ı Reşid

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir kim bir қазақлу nāmdār
Ala teynek kertigi de ҳayli var

Gördüm ol dīvāneyi zencīrde
Dili тұrmaz bir 'aceb tedbīrde
3. Herkesiñ miқdārını eyler beyān
Aña rāzī oldılar halk-ı cihān

Anı ellese biri her ne zamān
Dişleri қıçır қıçır eyler hemān
5. Oldı bāzār-ı cihānda mu' teber
Eksik olmasun birini al yeter (**Қаңтār**)

9.

Luğaz-ı Reşid

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir kim bir perīşān hāldir
Dā'imā cān-āverdür қattāldir

Gerçi zīb ü zīver ile rū-nümā
Şalınur ellerle gördüm bī-vefā
3. Hızmeti el yardımıyle 'āleme
Şaқın anı mirvaḡa zanneyleme

8. AE 51^b, şiir Nu. 131.

9. AE 52^a, şiir Nu. 132.

Dürlü dürlü sâz ile peyvestedir
Bir maḡām-ı bî-nevâda bestedir

5. Kimi ḡayvânî kimi yerden biter
Yâz eyyâmında oldu mu^ç teber **(Sineklik)**

10.

Luḡaz-ı Reṣîd

Fâ^ç ilâtün / fâ^ç ilâtün / fâ^ç ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir kim iki rüşen-dil şefîḡ
Birbirine dâ'im olmuşdur refîḡ

Egridir şüretde mânend-i kemân
Râstdır toḡrusun eylerler beyân
3. Gâhice bir burcî eylerler mekân
Niçe esrâr-ı ḡafî olur^ç ayân

İttiḡadı eylemişler iḡtiyâr
İkisi bir ḡânede eyler ḡarâr
5. Bilür anîñ nidügin pîr-i hüner
Gözlene gizli olur mı ey püser **(Gözlük)**

11.

Luḡaz-ı Reṣîd

Fâ^ç ilâtün / fâ^ç ilâtün / fâ^ç ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir kim dâimâ^ç uryândır
Tâcî başında^ç aceb sulḡândır

10. AE 52^a, şiir Nu. 133.

11. AE 52^b, şiir Nu. 134.

Ki kemer zerrīn-ile zīnet bulur
Hızmet-ile niçeler rif' at bulur

3. Cānı yogiken ğıdāsı cān olur
Bülbül eyler ādemi irfān olur

Müstaķīmü'l-kāmedir baksañ eger
Keç derūn olmaķ aña virmez keder

5. Seng-dil bir serv-i sīm-endāmdır
Dā'im olsun zīver-i İslāmdır **(Mināre)**

12.

Luğaz-ı Reşid

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir kim ditrer <u> 'uryāndır
Cānı vardır gūyiyā bī-cāndır

Niçe yüz biñ zaħm ururlarsa eger
Hīç vücūdına anñ itmez eşer

3. Hābs iderlerse daħi ol bī-ķarār
Bulsa bir fırşat hemān eyler firār

Gūyiyā pervāz ider 'uķābdır
Gice gündüz bilmez o bī-ķābdır

5. Açılırsa bu luğaz zanbaķ gibi
Arayan būstānda bir aħmaķ gibi **(Jīve)**

12. AE 52^b, şiir Nu. 135.

13.

Luğaz-ı Reşid

Fe' ilātün / mefā' ilün / fe' ilün

Haḫf: +++ / +-+ / ++-

1. Nedir āyā ki ol iki kese yen
İkisi birden işlerini gören

Şan' atinde ikisi de üstād
Vardır ammā miyānlarında kesād
3. Gözi ardında burnı ise uzun
Burun ammā ki ḫayli sivri burun

Kimi āteş kimisi pençe ile
Kiminiñ kesb-i kārı cāme ile
5. Duḫterān ile kimi ülfet ider
Kimi varup ḫübāna ḫizmet ider (**Maḫāş**)

14.

Luğaz-ı Reşid

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+- / -+- / -+-

1. Ol nedir kim gūyiyā şekli hilāl
Yüzi yerde ḫalḫa olmuş pāymāl

Ekşerīnüñ ekşerīdir gözleri
Çift olurlarsa gezerler her yeri
3. Serddir nerm ile itmiş ülfeti
Başberāberdir eşiyle ḫizmeti

13. AE 53^a, şiir Nu. 136.

14. AE 53^a, şiir Nu. 137.

Çillesiz gūyā ki pīrāhen kemān
Tīri yok olduğı yerde var niřān

5. Dā'imā insān ile hem-rāhdır
Birbirinden şanma kim āgāhdır (Na'ıçe)

15.

Luğaz-ı Reşid

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir ham-geşte bir gūşe-niřin
İstikāmetle ider dāim işin

İki cānibden görür bir hizmeti
Oldı her tarh-ı cedīdün ' illeti
3. şan' atinde ol hünerver cilveger
Niçe kaçır oldu anıñla mu' teber

řamāķo řehrinden itmişken zuhūr
Konyevī itdiler anı zār u zōr
5. Rāst eyler her maķāmı çārgāh
H'ābda olsun bilenler pādiřāh (Kūnye)

16.

Luğaz-ı Reşid

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir kim iki yüzli bir perī
Müstaķīm olmağla bulmuşdur yeri

15. AE 53^b, şiir Nu. 138.

16. AE 53^b, şiir Nu. 139.

Hadd-i zātında mühendisdir ‘aceb
Oldı her ıarh-ı cedīd üzre sebeb

3. Turmaz oynar gāhice cānbāzdır
Pür-hevā gūyā ki bir şehbāzdır

İki ayağı anıñ var egrice
Yürür ammā kendüsi dosdoğruca

5. Bir gözi var ol dağı bī-nürdur
Gördiği işler ‘aceb ma‘ mürdur

İstikāmet şem‘ inüñ pervānesi
Kimisinüñ var müşelleş hānesi **(Dülger terāzısı)**

17.

Luğaz-ı Reşid

Fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir ki burc-ı yār u şāhibi gūyā ıışār
Pür-resen-bāz-ı felek her gün içinde bī-ķarār

Şarķ u ğarbı seyr ider gāhice mānend-i perī
Taşra çıķmaz merkezinden gāh olur leyl ü nehār

3. İki cānibden ķuşađı her ne semte ‘azm ider
Eksik olmaz ceyb ü dāmānında anıñ sīm ü zer

ķanda gitse bir refiķi var anuñ <olmaz> şaķil
Cānı var mı terk ide bulmuşdur anıñla medār

5. Hayli yoķ mīzān-ı ‘adlinde zamānuñ mürşidi
İrtifā-yı ķadr-ile ‘ālemde bir şāhib-veķār **(İrtifā‘)**

17. AE 54^a, şiir Nu. 140.

18.

Luğaz-ı Reşid

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol ne hüdhüddür anıñ minķārı yoķ
Yemez içmez cānı yoķ güftārı yoķ

Dört ayağı ile hem bir başı var
Ayağıyla her gice bir işi var
3. Kendü gitmez dā'imā şarkar durur
Āşiyānı durmaz anuñla yürür

Bāl ü per yoķ ādemi hayrān ider
Sā'ati gelse hemān cevlan ider
5. Dürr ider güyā ki hūsn-i dil-beri
Bulsa ayrılmazdı ber-sīmīnleri

Başını bağlarlar ol dīvānenüñ
Düşmesün tā pāyına cānānenüñ
7. Her kaçan ol kuş olur cilve-nümā
Zāhir olur āşiyānından şadā (**Aşma sā'at**)

19.

Luğaz-ı Reşid

Meḫā' ilün / meḫā' ilün / fe' ulün

Hezec: +--- / +--- / +--

1. Nedir ol şüretā bir māra beñzer
Dehānında olan gül-nāra beñzer

18. AE 54^a, şiir Nu. 141.

19. AE 54^b, şiir Nu. 142.

Mülâyimdir bakılsa lîk ser-keş
Ele alsalar anı ola âteş

3. Nebâtîdir anıñ aşlı dimişler
Niçe kuşlar başında yem yemişler

Şarılur bir ağaca gâh gâhî
Anıñ hengâme dâ'im cilvegâhı

5. Hemân pūs eylemek şevkiyle kârı
Yağar nâzıkdir ammâ dest-i yârı **(Balmumu)**

20.

Luğaz-ı Reşîd

Fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol ne kuşdur yok-durur bâl ü peri
Aç olursa semürür olur diri

Gözi birdir yire nâzır dâ'imâ
Toğ olursa za' f tarıdır aña
3. Dime toblı kûbbe sâ'at toğmağı
Engerek-veş 'âdet itmiş şoğmağı

Pîr ü tâze yüzine gelse dönüp
Ġayretinden sikdigin eyler cünüb
5. Bu luğaz gibi 'acâyib kışşadır
Ne taşaklı ġîdi fî-nefsü'l-emir **(Zeker)**

20. AE 54^b, şiir Nu. 143.

21.

Luğaz-ı Hâkim Efendi

Fe' ilātün / mefā' ilün / fe' ilün

Haffıf: ++-- / +-+- / ++-

1. Nedir ol iki tıfl-ı tev'em-i nāz
Bir ağızdan olur dehenleri bāz

Bir leb-i cāhı eylemiş me'vā
Oturur ol maħalde bād-ı hevā
3. Oldı baqmaq <da> aña şer' de ħarām
Līk üftādesi ħavās ile ām

Gūy-ı çevgāna beñzeden anı
Oldı mu' ciz-fen-i suħan-rānī
5. Beyza-i ħikmetüñ dücācesidir
Bāde-i fıtratuñ zücācesidir

Göti varsa bunu bilen zürefā
Nāmını ħalka eylesün ifşā (**Ferc göt**)

22.

Luğaz-ı Hâkim Efendi

Fe' ilātün / fe' ilātün / fe' ilātün / fe' ilün

Remel: ++-- / ++-- / ++-- / ++-

1. Nedir ol maṭmaḥ-ı enzār-ı cemī' -i 'ālem
Dest-māl-i yemm-i ħūn-āb-ı sirişk-i ādem

Bār-ı ikrār-girān senc-i metā' -ı nāsūt
Ĥüccet-i kâṭı' a-i da' vi-i zāt-ı raħamūt

21. AE 55^a, şiir Nu. 144.

22. AE 55^a, şiir Nu. 145.

3. Bî-gelû ħût mezâyâ-yı belî rûz-ı ezel
Bî-şikem nûn-ı fezâyâ-yı biĥâr-ı evvel
O perî-rûya olur cümle ĥalâyık me'nûs
Olup üftâdesi ruĥsârını eylerler pûs
5. Tâl' at-i pâkin anîñ görse olur düşmen döst
Ân siyeh-çerde ki şîrîni-yi ' âlem bâ-üst²
Melekî tıynet ü meh tâl' at ü kuhsâr-ı mekîn
Dili şandûka-i esrâr-ı elestî temkîn
7. Menzil-i raĥmete cemmâze-i ġufrân-ı ilâh
Anda ĥiçe şatılur kâfile-i cürm ü günâh
Çehre-i şâhid-i emniyyeye ĥâl-i mergüb
Beyt-i ma' mûre-i insâna süveydâ-yı ħulüb
9. Zât-ı pâkîzesi maĥbûl-ı Ĥudâ-yı emced
Kevkeb-i baĥtı siyeh t'âli' i ammâ es' ad (**Ķalem**)

23.

Luġaz-ı Ĥâkim Efendi

Fe' ilâtün / mefâ' ilün / fe' ilün

Ĥafîf: +++- / +-+- / +++-

1. Nedir ol naĥl-ı müntehâ-yı ' azîm
Anı ġars itdi bâġ-ı hûşa ĥakîm
Oldı andan buna fîrû' ı uşûl
Çemen-i ravz-ı ĥikmete mevşûl

² O esmer (kara yağız) ki âlemin tatlılığı, güzelliği onunladır.
23. AE 55^b, şiir Nu. 146.

3. Nühyemen fer^ç ini alup hukemā
Cüz^ç-i bî-ķısmā itdiler hem-pā

Cüz^ç-i mevsūm olunca anda dūbār
Yüze çıķdı Őayılmadan esrār
5. Sīvmīn cüz^ç ile olup terķīb
Oldı Şüretde ķadd-i yāra ķarīb

Bu uŐul u fūrū^ç a ķün hukemā
Virdi āmīziŐile neŐv ü nemā
7. Bārid evrāk u Őāķı vü tāki
Tutdı buna zemīn ü eflāki

Anı itdi o mebde-i bārī
Sırr-ı ervāķı-ı ‘āleme sārī
9. Cezr ü meddi buķūr-ı ferŐ-i vücūd
Olur anıñla her nefes ma^ç dūd

Cümle ķısmetin bi-ķük-m-i ezel
Buña vābeste ķıldı ‘azze ve cel
11. Żabt olundı anıñla nev^ç -i vücūd
Oldı cümle iķāta būd u nebūd

Bunı fetķ ideni bu fenn-i murād
HĀKİM it ehl-i fazldan ta^ç dād (-)

24.

Luğaz-ı Hâkim Efendi

Fe' ilātün / fe' ilātün / fe' ilātün / fe' ilün

Remel: ++-- / ++-- / ++-- / ++-

1. Nedir ol metn-i kütüb-hâne-i dīvān-ı ebed
Evvelīn harfını tefsīr ider anda ehad

Çār 'āzā-iledir cism-i laṭīfnde kıyām
Çār pādır o melek-ḥaslet ü maṭbū' -ı endām
3. Tıfl iken oldı maḳām-ı übüvvetīde muḳīm
Cedd-i 'ālāsına herkes ider anı taḳdīm

Ne 'aceb kendi püser ceddine ammā ki peder
Cedd sa'y itmek ile mertebe-i ceddı geçer
5. İbtidā levḫa-i maḥfūza bunı yazdı ḳalem
Vaşfınıñ biñde birin eyledi 'acz-ile raḳam

Şıfr ider anda meger ḫāl-i ruḫ-ı pīşini
Bulmadı noḳta-i mevḫūme gibi temkīni
7. Seyelān itdi hemān itmek-ile şerm-i hicāb
Medd-i āh oldı o dem bed' -i rusūm-ı kitāb

Ferd iken rūy-ı teşahḫuşda cenāb-ı ādem
Zevc olup oldı iki birbiri ile munzam
9. Yine ferd oldı ḫaḳīkatde baḳılsa vāḫid
Berü geldi bulardan ki ikiden zā'id

Peder ü māder ü ferzendine ced ḳıldı nigāh
Evcinüñ başına tāc-ı serini itdi külāh

24. AE 56^a, şiir Nu. 147.

11. Bî-küleḥ ḳaldı velî olup ebed ehl-i hilâl
ḤĀKĪMā bu luġazı ḥall iden olur abdāl (Ebced)

25.

Luġaz-ı Münif Efendi

Fe' ilātün / mefā' ilün / fe' ilün

Ḥafif: ++-- / +-+- / ++-

1. Nedir ol puḥte³-ṭab' u süḥte-dil
Olmada ḥāk-i ğamda pā-der-gil

Bu ne sır kendisi Ḳuhistānī
Hep birāderleri Ḥorāsānī
3. Mülk-i Pars⁴ içre nāmı mu' vecdir
Āḥir-i nüṣḥa-i kebīkecdir

Aşlı ferzend-i şulbī-i mādır
Bir ocaḳ-zāde pāk-sīmādır
5. Te'lif için olur⁵ ḳarīn-i 'azāb
Līk bilmez Binādan özge kitāb

Ḳanda bir beyt görse tāze vü ter
Anda müsveddesin beyāz eyler
7. Zāhiren bī-taḥammül olmuşken
Āteş-i ḳahr-ile kül olmuşken

Āb görse o demde āteş olur
Şanki bir ejdehā-yı dem-keş⁶ olur

25. AE 56^b, şiir Nu. 148.

³ puḥte: muḥbe MD.

⁴ Pars: Fars MD.

⁵ Te'lif için olur: ṭab' -ı te'lif için MD.

⁶ dem-keş: ser-keş MD.

9. Ne maħalde zuhūr iderse ŧiķāķ
Virir āmīziŧ ile renk-i vifāķ
- Ne ķadar olsa bezm-i⁷ süst-endām
Bulur ol deñlü kārı istiħkām
11. Kim iderse anı MÜNİFā ħall
Yed-i beyzāya mālİK olsa maħall **(Kireç)**

26.

Luğaz-ı Neylî Efendi

Fe' ilātün / mefā' ilün / fe' ilün

Ĥafif: ++-- / +-+- / ++-

1. Ol nedir kim müselleM ü maķbül
Oldı reddi delīl-i ħüsn-i ķabül
- O güzīn-i ŧa' āyir-i İslām
Oldı miftāĥ-ı bāb-ı arz-ı merām⁸
3. Anı mānend-i tuĥfe-i kemyāb
Gönderir biribirine⁹ aĥbāb¹⁰
- Virilür gerçi kim o bī-dirhem
Reddi ammā ki ŧer' an oldı ehem¹¹
5. Oldı çün kim o dürr-i pāk-i ŧemīn¹²
Yār-ı ŧīrīn-güvār-ı devĥa-i dīn

⁷ bezm-i: nerm ü MD.

26. AE 57^a, ŧiir Nu. 149.

⁸ 2. beyit, ND'de 4. beyittir.

⁹ Gönderir biribirine: Biribirine gönderir ND.

¹⁰ 3. beyit, ND'de 2. beyittir.

¹¹ 4. beyit, ND'de 3. beyittir.

¹² dürr-i pāk-ŧemīn: pāk-i dürr-i semīn ND.

NEYLİyā bes ʿaceb degil ki müdām
Naḥl-i ḳadd-i enāmı eylese lām (**Selām**)

27.

Luğaz-ı Neylî Efendi

Fāʿ ilātün / fāʿ ilātün / fāʿ ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir kim bir ḥiṣār-ı maʿ nevî
Ekşer ebyâtı¹³ içinde meşnevî

Fethine erbâb-ı ṭabʿ idüp ğulüvv
Ortaya alurlar anı sū-be-sū
3. Hâşılı bu sırr-ı mübhemden ğarâz
Oldı ğāhî cevher ü ğāhî ʿarâz

Söylesem de ben anı saña nedir
Yine şorarsın anı baña nedir
5. Oldı rehber kendüsine bu luğaz
Görinen köye ḳulağuz istemez (**İsm-i luğaz**)

28.

Luğaz-ı Şābit Efendi

Feʿ ilātün / feʿ ilātün / feʿ ilātün / fāʿ ilün

Remel: ++-- / ++-- / ++-- / -+-

1. Nedir ol iki semā ʿizzet ki felek-vār döner
Birinüñ nālesi yok biri idüp zār döner

Eyleyüp arada bir tār-ı taʿ alluḳ peydā
Ḳarşu ḳarşu iki ṭorlaḳ gibi her bār döner

27. AE 57^a, şiir Nu. 150.

¹³ Ekşer ebyâtı: Beytler ekşer ND.

28. AE 57^b, şiir Nu. 151.

3. Semt-i abdāla dönüp biri fenāyı şarınur
Bağlayup biri miyān-ı bendine zünnār döner
- Şīşe taķmış çevirir tūr-ı ‘ acüz-ı devrān
Bār-ı miḥnetde kebāb olmuş o nā-çār döner **(Elemeye çıkırık)**

29.

Luğaz-ı Şābit

Fe' ilātün / me' fāilün / fe' ilün

Hafif: ++-- / +-+- / ++-

1. Ol ne kuşdur ki ağı karası var
Boynı kertik başında yarası var
- Bir qarış qaddi var mücevveddir
Qahve meftūnıdır mükeyyefdir
3. Gerçi şekl-i şalāḥda görünür
Görse bir āķ sādeli sürinür
- Pāk dāmen elinden āh eyler
Her beyāzuñ yüzün siyāh eyler
5. Olıcaq şaḥn-ı maqşada vāşıl
Gāh ḥāric olur gehī dāḥil
- Enderün-īle qatre-pāş çıkar
Bāb-ı bīrūna başı yāş çıkar
7. İş bitince o māye-i tarabı
Dest-māl-ile siler çeledi

29. AE 57^b, şiir Nu. 152.

Vaşfını yazdı taze bilmecedir
Kalemün kârı bitdi silmecedir (Kalem)

30.

Luğaz-ı Şābit

Fe' ilātün / fe' ilātün / fā' ilün

Remel: +++ / +++ / -+-

1. Kimdir ol pür-ḥamīde-i kāmēt
Ki civānlarla ider ünsiyyet

Rüsteme Ḥāfıza evtār olmuş
Şāh Behrāma kemān-dār olmuş
3. Pīrdir līk civānsız olamaz
Amma çok kaşı kemānsız olamaz

Yaturup bir gūneli bāzūya
Tīr mānendi çeker pehlūya
5. O dü-tā ḳadd-ile aldatmışdır
Ḳatı çok taze civān atmışdır

Ḳuçdıgın maḳşada eyler vāşıl
Bir uğurlı ḳocadır el-ḥāşıl
7. Atdığı tīr-şifat menzil alır
Kendi ḥamyāze vü ḥasret-le ḳalır

Birinūñ vaşlına çün cāzim olur
Ne siyāset-le aşılmāḳda alır
9. O riyāzet-keş-i miḥnet-kāre
Bir şeker-le geçinür hemvāre

30. AE 58^a, şiir Nu. 153.

Hîç vücûdunda ne cân var ne ilik
Kaldı bir kubbûrî cildile kemik

11. Güşe-i tekyede kalmak kaçdı
Tîrini atdı kemânın aşdı (Yay)

31.

Luğaz-ı Şābit Efendi

Fe' ilātün / mefā' ilün / fe' ilün

Hafif: ++-- / +-+- / ++-

1. Nedir ol iki şüh-ı mihr-āmüz
Dögüş oynarlar arada şeb ü rüz

Rişte-i vuşlata virüp peyvend
Biribirine olmuş ikisi bend
3. İkinün de dünbesi berrāk
Küh-ı billür gibi gāyet aq

Göremezsın birinde müdan eşer
Bir şoyulmuş yumurtaya beñzer
5. Yüzi üzre refiğini devirir
Akıdır şoñra kendisi çevirir

Alt iken çevrilür de üst gelür
Ağz u 'ağ varur dürüst gelür
7. Halkda böyle bid' at itdi zuhür
Geldi eşrāt-ı sâ' at itdi şahür (Kum sâ'ati)

31. AE 58^b, şiir Nu. 154.

32.

Luğaz-ı Şābit

Meḡā' ilün / meḡā' ilün / fe' ulün

Hezec: + --- / +--- / +--

1. Nedir ol bir arış āmetli āfet
Şafā-yı bezm ü āb u rüy-ı Őobet

Egilmez dik durur bir mīle beñzer
Şeb-i vuşlatdaki ihlīle beñzer
3. Beli nāzik dibi ġāyet yoġundur
Kök-ile ney-şekerden bir boġundur

Belā-yı fitı var ol nā-girīziñ
Ki řiřmiř cāy-ı ma' hūdı fairiñ
5. Hevā-veş biri mav olmuş arada
Faa bir hāye almıř mūbtelāda

Meřāne yollarında taşı da var
Şulanmış burmalı bir başı da var
7. Velī Őobetde herkes raġbet eyler
El ũstünde tuup hep ' izzet eyler

Şu dōkmek istedikce evvel āir
utar sīmīn likin keff-i ekābir
9. adıncıqlarla ġāyet başı hōřdur
avīlū'l-^c un bir ' ũcūbe uřdur

Virūp zīnet ru-ı gūl diřlerine
Muaşsal şu seper āteřlerine

32. AE 58^b, şiir Nu. 155.

11. Biri alsa yed-i raġbetle fī'l-ḥāl
Olur gül-penbe-i keffinde inzāl

Gelince birisine daḡi nevbet
Eline vaḡf ider bir vefḡ-i ŧehvet

13. Tıttup nevbetle her biri avuḡlar
Metā' ın aŧdırırŧa kimi ŧuḡlar

Luġazdan nem ḡapar bir yāsemen-ten
ŧaḡın ter dıŧmesün ŧu serpecekden (**Gül-ābdān**)

33.

Luġaz-ı Lā-edrī

Fe' ilātün / meŧā' ilün / fe' ilün

Ḥaŧf: ++-- / +-+- / ++-

1. Vir ḡaber ol ne gūne balıḡdır
Deheni¹⁴ baḡnına mülāŧıḡdır

Bulsa bir māhī¹⁵ kendiden aŧġar
Anı bel' eyleyüp ġıdā eyler

3. Anı yuḡduḡda ıztırāb eyler
İki cānibine ŧitāb eyler

Olamaz ' aḡıbet anı¹⁶ hāzım
Def'ine sa' y idüp olur cāzım

33. AE 59^a, ŧiir Nu. 156. Mecmuaya "Lā-edrī" olarak kaydedilmiŧ bu luġazın, Latin harflerine aktarılmıŧ dīvanlarda yaptığımız inceleme sonucunda, ŧair Na' lī'ye ait olduġunu tespit ettik. Bkz. Süleyman Çaldak, *Nālī Dīvanı*, Kesit Yayınları, İstanbul 2010, s. 310.

¹⁴ Deheni: Dehenini Y.

¹⁵ māhī: māhīyi Y.

¹⁶ aḡıbet anı: anı ' aḡıbet NAD.

5. Çözilür rüdesi miyânından
Baş virür rişte-veş dehânından
- Rüdesi çün bula kemâl-i nefâd
Hareketden qalur mişâl-i cemâd **(Mekik)**

34.

Luğaz-ı Necîb

Fâ' ilātün / fâ' ilātün / fâ' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol ne şeydir za' fi var dermânsız
Ekserî halk olamazlar ânsız
- Canlulardan çoğı olur rû-nümâ
Başı üstünde taşır bây u gedâ
3. Düşürür bulduğunu ekl eylemez
Güşü vardır dili yokdur söylemez
- Alur ağzına o her ne balsa da
Qarmı yokdur yemez ağzı talsa da
5. Oturur dâ'im kulluq şofrasına
Rağbeti yokdur Cemiñ şahbâsına
- Cüst ü cü kı1 ey kulağıñ bügdüğüm
Bu luğaz da hem helâl it sevdiğim **(Hilâl)**

34. AE 59^b, şiir Nu. 157.

35.

Luğaz-ı Emīn Efendi

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol ne şeydir gel haber vir cānsız
Pādişāhlar olamazlar ānsız

Her ne şey bulur ise ekl ider
Gören anı kepçe kuyruk zann ider
3. Böyle bir aç gözli bī-baht derbeder
Virselere bile necāset ekl ider

Nān u ni' met qadrini bilmez gider
Ādemüñ tırılmaz delüğüne girer
5. Cirmi yetmezken bu fi' li itmege
'Ālem ister anı ser-tāc itmege

Bu luğazdan olmaya tab' uñ melel
Gelmesün bir kimseye cānā hālel (**Kaşık**)

36.

Luğaz-ı Arayıcızāde

Fe' ilātün / mefā' ilün / fe' ilün

Hafif: ++-- / +-+- / +++-

1. Nedir ol kulle-i şağīr u ' acīb
Ola dā'im Boğazhişāra qarīb

35. AE 59^b, şiir Nu. 158.

36. AE 60^a, şiir Nu. 159.

Tirevīyy-ül-aşıl ol ekşer
Ki ħarīrī deyü taħalluş ider

3. Femi nādīde var serinde delik
Yedügi rüz u şeb kemiksiz ilik

Gāhī açılmağa kıomaz yārı
Öldürür derdi ‘āşık-ı zārı

5. Öte yaqalıdır ol ehl-i yemīn
Şolaq olmaz şehā ne olsa qarīn

Bilürüm vaşfını baña övme
Cürmi de var ise sövüp dövme **(İlik düğme)**

37.

Luğaz-ı Sırrı

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Eylemiş bir tāt-gīrin āşikār
Şayd ider ol dām-ıla dil-dārını

Bir taşaklıdır velī ol bī-ħayā
Seyr it ol sūq-i cihān ‘ayyārını

3. İki elinde iki tırnağı var
Kaldırır tırnağı ile bārını

Bir dili vardır velākin biñ dişi
Derd-āsā buldururlar dārını

5. Her kim ellese hemān kalķar siki
Bildirir dünyāya hep miķdārını **(Kantār)**

37. AE 60^a, şiir Nu. 160.

38.

Luğaz-ı Lā-edrī

Mefā' ilün / mefā' ilün / fe' ulün

Hezec: + --- / +--- / +--

1. Nedir ol pīr-i ser-gerdān u hayrān
Yemez içmez oturur turfe-seyrān

Serin bir murğa itmiş āşiyāne
Ne āb ister o murğ andan ne dāne
3. Aşup hemyānesin lā-büd miyāna
Turur ortada ekşer sā'ilāne

Alup etrāfını birkaç kızılbaş
Gice gündüz iderler ceng ü perhāş
5. Üşüp başına āhir sürh-serler
Şaçını şaçalını hep yolarlar

Velī bir Mevlevī savt-yāb-ı şan' at
O demde kaşd ider bir gūne lu' bet
7. Semā' idüp şafāsından o yek-fen
Bürür şarar alınca ellerinden

Olur damdazlak ol pīr-i kalender
'Acem elçisi zann eyler¹⁷ görenler (**Öreke**)

38. AE 60^b, şiir Nu. 161.

¹⁷ eyler: eylerler Y.

39.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fe' ilātün / mefā'ilün / fe' ilün

Hafif: ++- / +-+ / ++-

1. Nedir ol turfe-murğ-ı hōş-pervāz
Tayerānı neşīb ü gāhī firāz

İner alçaqlara gehī güm olur
Gehī yükseklere ider pervāz
3. Her kaçan per ü bālini açsa
Bir yalın yüzli dil-ber-i mümtāz

Līk yok hīç hüsnu<nüñ> devāmı
Tarfetü'l-^c ayn içinde ol şeh-bāz
5. Nūr iken büsbütün vücudı olur
Bir siyeh-çerde hindi-yi cān-bāz

Seferī zulmet-i siyāhī-yi şeb
Hızırī ceyb-i rüz-ı nūr-endāz
7. Lānesi yeryüzünde gerçi anuñ
Lākin ismi nüh-ķıbāba tırāz **(Gice vü gündüz)**

40.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fe' ilātün / mefā'ilün / fe' ilün

Hafif: ++- / +-+ / ++-

1. Nedir ol şahş-ı turfe-şekl-i naħīf
Kendi kuvvetli līk cismi za' īf

39. AE 60^b, şiir Nu. 162.

40. AE 61^a, şiir Nu. 163.

Sîne vü püştü ser-te-ser efgār
Yoğdur zağm ile degil bīmār

3. Gāh bir māh-ı bedre itse kırār
Ayırır bir hilālden ol ān

Şavm-ı Dāvūdı kendi ‘ādet ider
Farzı qor sūnnete ri’āyet ider

5. Şıfat-ı cismi şūretā Hindī
Merkezinde demür qazıq kendi **(Köski)**

41.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fā’ ilātün / fā’ ilātün / fā’ ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Gör ne hikmetdir ki ol iki dişi
Birbiriyle çiftleşmekdir işi

İkisi birinden¹⁸ olur hāmile
Bir oğul toğurur iki kāmile

3. Birbirine müşābih püşt ü rü
Elmaniñ yarısı o yarısı bu

Anları qoltuqlamış iki raqīb
Bağlamışlar şūretā şekl-i şalīb

5. Her zamān anlar cimā’ itmekdedir
Oğlı dā’im bitmede yitmekdedir **(Kırşun qalıbı)**

41. AE 61^b, şiir Nu. 164.

¹⁸ birinden: birbirinden Y.

42.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fe' ilātün / mefā'ilün / fe' ilün

Haḫfif: ++-- / +-+- / ++-

1. Nedir ol ḫüb-rüy-ı ' uryān-ten
Aña mā'ildir ekşer ehl-i suḫan

Yemede ğāyet ile diḫḫat ider
Haftada ayda bir kifāyet ider
3. İstemez kendi aç yatur farazā
Şan' at ile ğidā virirler aña

Deyicek maḫ' adına bir parmaḫ
Ḳayy ider ser-nigün olur aḫmaḫ
5. Leşker-i Hindī-veş<de> beyzāda
Sengsār eylemek aña ' ā'ide (**Rīkdān**)

43.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fe' ilātün / mefā'ilün / fe' ilün

Haḫfif: ++-- / +-+- / ++-

1. Nedir ol hey'et-i refī' ü'ş-şān
Anı bilmez cihānda yok insān

Olmada geh nihānī gāh bedīd
Görinür geh siyāh gāhī sefīd
3. Ne başı var ne ayağı ne gözi
Söyledikce velī yoğunca sözi

42. AE 61^b, şiir Nu. 165.

43. AE 61^b, şiir Nu. 166.

Görmedim lîk didiler şu içer
Ekşerî 'ömri girye ile geçer

5. Olduğün ziyāde sevdāyī
Turamaz bir maħalde o her-cāyī

Hikmet-i maħz-ı şun' -ı şāni' dir
Ekl ü şürbīde āba k̄āni' dir

7. Girye eyler iken idüp gāhī
Gösterir ħalka şu' le-i āhı

Gāh olur ħande giryeye munzam
Aralıqda helāk olur ādem

9. Eşeri 'ālemi ider ihyā
Mışrı ancak iderler istiṣnā (-)

44.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fe' ilātün / meṣā' ilün / fe' ilün

Ḥafff: ++-- / +-+- / ++-

1. Nedir ol turfe-i ħōş-elĥān
Meyl ider nağmesine ħalk-ı cihān

Per ü bāli per idemez pervāz
Lîk minķārı çok hezār-āvāz

3. Müntesib ekl ü 'ayş-ı yārāna
Hem-nefesdir hemīşe rindāna

44. AE 62^a, şiir Nu. 167.

Cism ü zār u nizār ile zārī
Velī ehl-i muḥabbetūñ kārī

5. Evvel ekşer ṭabāğla me'nūs
Ehl-i vaḳfiñ yanındadır menḥūs (-)

45.

Luğaz-ı Naẓīm

Fe' ilātün / fe' ilātün / fe' ilātün / fe' ilün

Remel: ++-- / ++-- / ++-- / ++-

1. On kıızı var bir ananıñ nedir ol ṭurfe-luğaz
Evi de¹⁹ olmadadır māderine cāndan e' azz

Beşi bir raḥşa binüp itmededir seyr ü sefer
Beşi gāhīce licāmın uzadup gāh çeker
3. On kıızıñ işleri bir her birisi āmāde
Şaçak altında beşi līk beşi şahrāda

Evi de²⁰ kārına meşğül iken olsa yārān
Bu ne sırdır ki ider herkesi lā-büd ḥayrān
5. Şaçak altında beşi işlanur anuñ ḥālā
Beşi işlanmaz olurken biri dest-i şahrā

Şaçımı anasımıñ yolar üşüp on duḥter
Ne kadar yolsalar ammā yine ol demde biter
7. Bu luğaz ḥaḳ bu ki bir ḳal' a gibi oldu metīn
Anı feth eyleyen iḥvāna NAẒĪMā taḥsīn (EI)

45. AE 62^b, şiir Nu. 168.

¹⁹ Evi de: Evinden Y.

²⁰ Evi de: Evinde Y.

46.

Luğaz-ı Lā-edrī

Mefā' ilün / mefā' ilün / fe' ulün

Hezec: +--- / +--- / +--

1. Nedir ol tīr kim zihsiz kemānı
Kemāndan çıkmadan urur nişānı

O tīrūñ temrenidir müşg-i sūde
Oñulmaz urduğı zaħm-ı küşūde
3. Bulaşır gāh u geh peykānı қana
Döner güyā ki ħinnālı benāna

Қuramaz herkes ol tīrūñ kemānın
Uramaz қursa farazā nişānın
5. Derūnda şaқlamaz rāz-ı nihānı
Başını kesseler söyler zebānı

Geh olur nergis-i sīmīn içinde
Girer gāhī mezāra līk zinde
7. Ne tīr aña sinān dinse yeridir
Baқılsa zūlfikār-ı Ħaydarīdir

Şeb ile olur gehī çūb nebāta
Gehī şan lū'lü'dür 'aynu'l-ĥayāta
9. Beşer қullanur ol tīr ü kemānı
Meleklerden de ħiss itdim ben anı **(Қalem)**

46. AE 62^b, şiir Nu. 169.

47.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fe' ilātün / mefā'ilün / fe' ilün

Haḫfif: +++- / +-+- / +++-

1. Nedir ol 'ālemiñ mühim-sāzı
Her umūrun tamām ser-bāzı

Güft ü gū-yı 'Arabda merdāne
Mülhik oldı²¹ 'Acemde nisvāna
3. Üçler oldı aña mu'īn ü zāhīr
Eyledi mürşidāna keşf ü zamīr

Oldı şad-pāre başda destāri
Ġayrı yokluk vücūdına sārī
5. Sā'ir aḫvāli pek perişāndır
Ser-nigūn bī-ķarār u giryāndır (-)

48.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fe' ilātün / mefā'ilün / fe' ilün

Haḫfif: +++- / +-+- / +++-

1. Nedir ol ṭā'ir-i bülend-mekān
Bī-per ü bāl iken iden ṭayerān

Gāh olup zīb-i āşiyān-ı vücūd
Līk ammā olur gehī nā-būd

47. AE 63^a, şiir Nu. 170. Bu luğazla AE 77^b'deki 222 numaralı luğaz aynıdır. Bu sebeple tezimize AE 77^b'deki 222. luğazı almadık. Yazmaya "Lā edrī" olarak kaydedilmiş 170 numaralı luğazın aynısı olan 222. luğaz ise Kāmi'nin luğazı olarak geçmektedir.

²¹ oldı: olundı Y.

48. AE 63^a, şiir Nu. 171.

3. Bir ʿaceb murğdur olısar²² ferīd
Zātı mevcūd olur bilā-tevlīd

Beste-i dāmgāha şayd olmaz
Dāne-çīn olmağa yere ҡonmaz
5. Eşk-i çeşmi olunca rīzīde
Cismi ol dem hemān olur dīde (-)

49.

Luğaz-ı Lā-edrī

Mefāʿ ilūn / mefāʿ ilūn / feʿ ulūn

Hezec: +--- / +--- / +---

1. Nedir ol serv-қad müşgīn kākūl
Gören dirse sezādır saçlı sūnbūl

Yaḥūd bir şeyḥ-i gīsū-dār-ı kāmīl
Ki bakılsa görūnūr pāy-der-gil
3. Seri gāhī cūdā olur teninden
Қonur yerine ııkısa mesken<in>den

Bular bir iki üç pādāşlardır
Olurlar geh muқīm ü geh müsāfir
5. Sūlūk erbābına necm-i hūdādır
Ṭarīḫ ehline bunlar pīşvādır

Olan nāʿil birine ikisine
Teşebbūş eyler üçler himmetine

²² olısar: olupdı Y.
49. AE 63^b, şiir Nu. 172.

7. Egerçi var şakālī tā kuşakda
Gezer eḫfāl-veş ammā kucağda

Vücūdın eylemez her demde bāriz
Belī nādir toğar kıyruqlı yıldız (Tūğ)

50.

Luğaz-ı Necīb Efendi

Fe' ilātün / mefā'ilün / fe' ilün

Hafif: ++-- / +-+- / ++-

1. Nedir ol şūhte-i hāne be-düş
Baħr u berde gezer durur hāmüş

Şūhte ammā ki minneti sevmez
Kendi bārından özgesin çekmez

3. Zann iderler anı gören meşelā
Cümle-i maħfil-i reh-i Baḫḫā

Hişşe almış kelām-ı mevzūndan
İtmez üftāde na'tı zahrından

5. Türbedir sağlığında kendüsine
Giremez mürde olsa türbesine

Olmayınca vücūdı bulmaz ber
Yere ancak başı ayağı deger

7. Eksigin tutdı muħtesib nā-geh
Ki geçirdi serine taḫta küleh

Dīde-i şūh-nemū ki 'āşıkdır
Ḥasb-i ḫāli bu beyt fā'ikdir

50. AE 64^a, şiir Nu. 173.

9. K aplumbağda duran b arı
İdelim geşt deşt-i kuhs arı
- Nazarından h azer gerek l akin
İstifin bozdı bir deli fişegin
11. Bu luğaz keşfin eyledim  s n
Çekmesin hırkaya başın y r n (**Ėazel**)

51.

Luğaz-ı L -edri

Fe' il t n / meş  il n / fe' il n

Hafif: ++-- / +-+- / ++-

1. Nedir ol '  şık-ı za'  f-end m
Gorse ma' ş k n eylemez  r m
- R şen  tekyesinde şavma' a gird
S re-i Leyli itdi kend ye vird
3. Mevlev  l k şemse nisbeti yok
Daği n y u kud me rağbeti yok
- Gorse meclisde bir per  timş l
Da' vete d 'ire  izer f 'l-h l
5. Heves-i vaşl ile o ehl-i hev 
Eyler  ğir v cud mı ifn  (**M m**)

52.

Luğaz-ı Necîb Efendi

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+--

1. Ol ne āhūdur ikidir boynuzı
Geydügi kaftānı olmuşdur evi

Cedvel-i sīmīn aldıkda lebe
İster ise rāh virmez 'aķrebe
3. Burı eyler cāmesin Bektāşīler
Naķşına oldı müşābih kāşīler

Mübtelādır nezleye dā'im teni
Lālezār u gülsitāndır meskeni
5. Pūs iderse ger gül ile lāleyi
Zāhir eyler her biri tebĥāleyi

Aña māhī dir görenler cāmesiz
Resm ider gezdigi yerde ĥāmesiz
7. Ĥarf-i 'illet gitse isminden maĥal
Bir gümüş balığı olur fī'l-meşel

Bu luğaz-ĥāme efendi pek açık
Görinür evvel emirde ķabalıķ (Sümükli böcek)

53.

Luğaz-ı Necīb Efendi

Mefā' ilün / mefā' ilün / fe' ulün

Hezec: +--- / +--- / +--

1. Nedir ol cānı var şüretde cānsız
Atar tīrin 'adūsına kemānsız

Zafer bulmaz 'adūsı olsa da pūr
Meger kim üstüne ide teşāşür
3. Ne cānı var ki varup cenge gire
Vücūdın beñzede ҡandīl-i tīre

Bulursa bir mezākī üzre mīve
Yüzün göstermeyüp itmekde şīve
5. Gül olsa istemem nāzdır dürüşti
Gider şu ҡahbe-i pūr-ḥār püşti

Alurdum girüye virsem eger pey
Mezāda virme bu luğaz degil şey **(Kirpi)**

54.

Luğaz-ı Necīb

Fe' ilātün / mefā' ilün / fe' ilün

Ḥaḫf: ++-- / +-+- / ++-

1. Nedir ol heykel-i heyülānī
Var zebānı ve līk yoқ cānı

53. AE 65^a, şiir Nu. 176.

54. AE 65^a, şiir Nu. 177.

Şüretâ ıstağoz gibi görünür
Pâyı yokdur yüzi üzre sürinür

3. Cānlılarla işi dem-ā-dem lec
Tutar ağızında bir kavî yengeç

Yengeç ammā ki ekl ü şürb itmez
Kātıdır çignenür eti yenmez

5. Kaᅅı hayvāna kim ola me'nūs
Birbiriniñ dehānın eyler pūs

Şarılur dā'imā iki māra
Çekilür ekşerī gice dāra

7. Kehkeşān dime kehrübā şanma
Esb-i baᅅrīde dirsem aldanma

Şarf-ı naᅅd-i tefekkür it muᅅkem
Boş torba ile aᅅ tutulmaz hem (**Aᅅ gemi**)

55.

Luğaz-ı 'İzzī Efendi

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol ne şehir-i ma' neví kim fī'l-meşel
'Ālem-i şüretde olmuş bī-bedel

ᅅarhı bir şāᅅib-dilek āsārıdır
Resmi de bir ehl-i ᅅab'ın kārıdır

3. Oldı her bir beyti bir ᅅaşr-ı cinān
Nām-ı Sa' dābādı eyler bī-nişān

55. AE 65^b, şiir Nu. 178.

- Ehl-i Fāris ‘umde-i Rūm u ‘ Arab
Eyler ol şehriñ ‘ imārını taleb
5. Qanda kim bir şūh-ı çeşm-i sāde-rū
Ġamze-zen fettān-ı ‘ ālem bezle-gū
- Hüsñ ü ān-ile bulunca iştihār
Anı ol şehre iderler şehriyār
7. Ehl-i dīvān ile eyler ülfeti
‘ Ayš u nūş-ile müzeyyen şöhetü
- Sākī-yi gül-ruḡ şarāb-ı lāle-reng
Muṭrib-i şūrīde vü āheng ü çeng
9. Güft ü gūlar mūcib-i nāz u niyāz
Nükteler hep isti‘ārāt-ı mecāz
- Serv egilmez olmasa kāmēt-beyān
Kıyl u kāl olmaz meger mūmiyān
11. Vaşf olunmaz ġamze illā rāh-zen
Çeşm-i pür-gū kāle gelmez fitne-zen
- Bād-ı ebrū gerçi miḡrāb-ı niyāz
Zikr-i kākül eyler ifsād-ı namāz
13. Atma söz evşāf-ı la‘l-i yāra gel
Bu meşeldir mey-furūş almaz ġazel
- Qadd ü bālā-veş yeter tūl-i kelām
Ġāyete irdi kelāmıñ ve’s-selām
15. Bozmadır var ise ‘ İZZİ bu luğaz
Ḥalline zīrā tefekkür istemez (**Ġazel**)

56.

Luğaz-ı Vehbî

Fe' ilātün / fe' ilātün / fe' ilün

Remel: ++-- / ++-- / ++-

1. Nedir ol mağz-ı bî-şâf-ı seyr
Ki odur nūr-ı siyāha maẓhar

Halvetîlerle olup germ-ülfet
Gülşenîlerle de eyler şoĥbet
3. atı mevzūn u laif endāmı
i' ri yo maĥlaı ammā Cāmî

Gice seccādesi ūzre eker
Ço tecellîlere olmu maẓhar
5. Kimseden istemeyūp nān u penîr
avrılır kendi yağıyla o faîr

Mescid ū mey-kedede adr-niîn
Ka'be vū put-kedede oldu mekîn
7. Bir ayağ ūzre 'ibādet eyler
Sūre-i Nūrî tilāvet eyler

Gāhî²³ ĥandān ū gehî giryāndır
Gāh u geh ma' adîna pūyāndır
9. Görūrūm dem-be-dem ol bî-gūnehi
Gāh azıda vū engelde gehî

Kār-ı Ĥallāc dilinde mestūr
Oldı²⁴ ber-dār miāl-i Manūr

56. AE 66^a, iir Nu. 179.

²³ Gāhî: Gāh VD.

11. ʿĀkıbet eyledi ol ehl-i şuhūd
Girye vü āh ile ifnā-yı vücūd

Virmemiş gerçi Hāķ aña per ü bāl
Eylemiş şeb-pereye līk mişāl
13. İsmiñi saña işit söyleyeyim
Taʿ miye-güne beyān eyleyeyim

Düşse təcından eger bir cevher
Kendi vaşfını beyāna eyler²⁵
15. İkiñi olsa nühüfte farazā
Cemʿ olur ħalline yārān-ı şafā

Üçü birden dökilürse anıñ
Vaşf ider sāmīʿ olan yārānın
17. Kālıbı olmuşken ʿamāya maşdar
ʿĀlemiñ dīdesini rüşen ider

Bu muʿ ammāyı bilen olur ehil
Var düşün saña bir gice mehil²⁶ (Müm)

57.

Luğaz-ı Vehbī

Feʿ ilātün / feʿ ilātün / feʿ ilün

Remel: +++ / +++ / ++-

1. Nedir ol şaḫş-ı ʿacībü'l-heykel
Öksüz oğlan göti çıplak başı kel

²⁴ Oldı: Kʿoldı VD.

²⁵ eyler: o yeter VD.

²⁶ saña bir gice mehil: bir gice saña mehil VD.

57. AE 66^b, şiir Nu. 180.

Başı kalpaklı Tatar hâcısındır
Basma kaftanlı Urus bâcısındır

3. Güldürür girye iden eṭfâli
Açup âğüş²⁷ ider iḳbâli

Dâ'im eṭfâl ile idüp ülfet
Yine eyler düşe ḳalka hareket

5. Yemez içmez gice gündüz şâ'im
Hîç yatmaz uyumaz hep ḳâ'im

Jîve bardağı disem gerçektir
Ya' ni yer ḳuḳlası bir müḫhakdir

7. Cengden çıḳmıṣa beñzer nâ-çâr
Maḳ' adından²⁸ yatamaz ' illeti²⁹ var

Elçi şabḳasına beñzer tâcı
Ka' beyi görmemiş adı hâcî

9. VEHBİyâ fikre sezâdır bu suḫan
Oğlan oyuncuğı mı şandıñ³⁰ sen (**Hâcîyatmaz**)

58.

Luğaz-ı Vehbî Efendi

Fâ ilâtün / fâ ilâtün / fâ ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir kim cismi ' uryân dâ'imâ
Sen şanursın kim giyer mâ'î ḳabâ

²⁷ âğüş: âğüşın VD.

²⁸ Maḳ' adından: Maḳ' adında VD.

²⁹ ' illeti: ḳurşun VD.

³⁰ mı şandıñ: şanma anı VD.

58. AE 67^a, şiir Nu. 181.

- Gösterirse rüy-ı ‘ arz üzre³¹ yüzün
Ekşerî anıñ çıkarırlar gözin³²
3. Hōş degildir başı hîç āvāzla
Olmadıķca ülfet itmez sāzla³³
- Şan perīdir itdi mir’āti maķām
İsminiñ ‘ aksi olur kendüye dām³⁴
5. Āşikār olmuş derisinde ķamer
İsm-i Tāzīsinde gāh eyler maķarr³⁵
- Yerde gökde nām-ı ‘ ālī-şānı var
İsminiñ Qur’ānda <da> tibyānı var³⁶
7. İtseñ ol isminde ķalb ile ‘ amel
Lafz-ı ma‘ nāsına hîç gelmez ħalel³⁷
- Gerçi olmuş birbiriniñ³⁸ mūnisi
Oldı rindānın da cüz’-i meclisi³⁹
9. Bā‘ iş-i mevti olur bir pāre nān
Ekşer eyler az tama‘ la çok ziyān⁴⁰
- Keşret-i ifrād-ıla ma‘ hūddur
Cinsi istiğrāk-ıla mevcūddur⁴¹

³¹ rüy-ı ‘ arz üzre: rüy ‘ arz itmez VD.

³² 2. beyit, VD’de 3. beyittir.

³³ 3. beyit, VD’de 2. beyittir.

³⁴ 4. beyit, VD’de 5. beyittir.

³⁵ 5. beyit, VD’de 8. beyittir.

³⁶ 6. beyit, VD’de 9. beyittir.

³⁷ 7. beyit, VD’de 10. beyittir.

³⁸ birbiriniñ: bir nebīniñ VD.

³⁹ 8. beyit, VD’de 7. beyittir.

⁴⁰ 9. beyit, VD’de 4. beyittir.

⁴¹ 10. beyit, VD’de 6. beyittir.

11. Böyledir her Һarfi anıñ VEHBİyā
Āferīn her kim ıkarsa āşinā **(Balıķ)**

59.

Luğaz-ı Vehbī Efendi

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir kim ins ü cin melek degil
Vaħy-ı Һaķķ oldı aña semek degil

Rūz u şeb egler ' aceb sevdāsı var
Köşki var niçe kuşūr-ı ħāşı var
3. Alaca bir cāme geymiş ol zarīf
Olamaz ħiç kimseler aña ħarīf

Kim virirse bu mu' ammādan nişān
Bilürüm diyen boķun yer rāyegān **(Arı)**

60.

Luğaz-ı Vehbī

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir kim bir küçük ney-zen dede
Raħmet oķudur Nefīrī Aħmede **(Sivrisinek)**

59. AE 67^b, şiir Nu. 182.

60. AE 67^b, şiir Nu. 183.

61.

Luğaz-ı Vehbî

Fe' ilātün / mefā' ilün / fe' ilün

Hafff: ++-- / +-+- / ++-

1. Nedir ol⁴² kim sezā-yı şāyāndır⁴³
Saħra-i⁴⁴ bezm-i pādişāhāndır

Nān için var yanında zenbīli
‘Acem olurdu olsa mendīli⁴⁵
3. Anda var bir daħi o çār sūtün
K̄arada gūyiyā yürür kalyōn⁴⁶

Fī'l-meşel oldı kırbalı saħkā
Olsa nāmı tulumcıbaşı sezā⁴⁷
5. ‘Acem midir⁴⁸ ne söz bilür ne hüner
Līk Hindūca lisānı⁴⁹ aňlar⁵⁰

Mestdir keyfle olup⁵¹ ma' zūr⁵²
İsm-i K̄ur'anda böyledir mestūr⁵³
7. Bilmemek bunı saňa pek alçağ
Hey kulağına dökdüğüm aħmak⁵⁴ (Fīl)

61. AE 67^b, şiir Nu. 184.

⁴² Nedir ol: Ol nedir VD.

⁴³ şāyāndır: şāhāndır VD.

⁴⁴ Saħra-i: Müdħik-i VD.

⁴⁵ 2: VD, - M.

⁴⁶ 3: VD -.

⁴⁷ 4. beyit, VD'de 5. beyittir.

⁴⁸ ‘Acem midir: ‘Acemīdir VD.

⁴⁹ lisānı: az çok VD.

⁵⁰ 5. beyit, VD'de 3. beyittir.

⁵¹ olup: olur VD.

⁵² ma' zūr: mezkūr VD.

⁵³ 6. beyit, VD'de 4. beyittir.

62.

Luğaz-ı Vehbî

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir kim āb u gilden hılķati
Mu' teberdir hālķ içinde Őureti

HōŐ- nefes Őāhib-edeb rüşen-güher
MüŐtaķimü'l-ķāme vü bādī'l-beŐer⁵⁵
3. Vā' iz-i kürŐi-niŐindir gūyiyā
Nefhātü'l-esrārı naķl eyler Őāna⁵⁶

Gāhī eyler künc-i mihrābı maķām
Seyr iden anı Őanur hācī imām⁵⁷
5. Meclis-i va' z u naŐiķhatde müdām
Āh idüp ādāb ile eyler kıyām⁵⁸

Da' vete gelmezse yār-ı ser-keşi
Eksik olmaz hīķ başından āteŐi
7. Hep lisān-ı hāl ile eyler niyāz
Őaff-ı evvelde kılar ekşer namāz⁵⁹

Cümleniñ maķlūbıdır mergūbıdır
Nāmı zībā bir HābeŐ maķbūbıdır⁶⁰

⁵⁴ 7: VD, M -.

62. AE 68^a, Şiir Nu. 185.

⁵⁵ 2. beyit, VD'de 3. beyittir.

⁵⁶ 3. beyit, VD'de 8. beyittir.

⁵⁷ 4: VD, M -.

⁵⁸ 5. beyit, VD'de 2. beyittir.

⁵⁹ 7. beyit, VD'de 5. beyittir.

⁶⁰ 8. beyit, VD'de 7. beyittir.

9. Yūsūf-āsā dil-ber-i maḥbūbdur
‘ Āşık-ı dil-mürdesi Ya‘ kûbdur

Pend-i Şeyḥ ‘ Atṭārı kıl ḥāṭır-güzār
Şunı ḥall eyle baña hey yādigār **(Buḥūr)**

63.

Luğaz-ı Vehbī

Fe‘ ilātün / mefā‘ ilün / fe‘ ilün

Ḥafff: ++-- / +-+- / ++-

1. Nedir ol kâdî-yi bülend-aḥkām
Müddet-i ‘ ömri bir yıl oldı tamām

Bir köki sancağında ḥākimdir
Ḥayli hey’et-şinās-ı ‘ ālimdir

3. Kaddi mevzūn ‘ ömri kûtehdır
Niçe sırr-ı ḥaffiye āgehdır

Gebr ü Tersā lisānını añlar
Mezhebine göre ḥükümet ider

5. Olmayup emr-i şer‘ a geh kâil
Olur aḥkāmı gün-be-gün bāṭıl

İtmez inkār bezmgāh-ı elest
Olur ammā geh gāh Gāvperest

7. Gerçi insān-la şoḥbete māil
Līk ḥükmi behāyime dāḥil

63. AE 68^a, şiir Nu. 186.

Gāh şādık̄ gehī müdāhindir
Rāz-dān-ı saṭīḥ-i kāhindir (**Takvīm**)

64.

Luğaz-ı Necīb

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Çevresi teymür<den> ol ne ƣal' adır
Düşmanın alsa içerü ƣapanır (**Şıçan ƣapanı**)

65.

Luğaz-ı Lā-edrī

Mefā' ilün / mefā' ilün / fe' ulün

Hezec: +--- / +--- / +--

1. Nedir ol kim vücūd-ı ma' nevīdir
Yararken çok işe zātı denīdir

Egerçi şūreti mīƣrāşa beñzer
Velākin kesmede 'aczi muƣarrer
3. İderdi niçe ser-keşlik hele o
Başı ger olmasa bir yire baƣlu

Gerüp gögsüni gāhī pehlüvān-veş
Olur ser-keş niçe haşma o reh-zen
5. Ayaƣları var anıñ gerçi ammā
Tırur bir yerde refār itmez aşlā

Bu bī-hemtā luğaz vaƣt-nümādır
İden fetḥ anı taḥsīne sezādır (**Tüfeng siperi**)

64. AE 68^b, şiir Nu. 187.

65. AE 68^b, şiir Nu. 188.

66.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir ki altmış dördtür gözleri
‘ Ārifāne añlağıl bu sözleri

Otuz iki dişi ādem gibi var
Mekr ile insāna vāfir işi var
3. Fīle beñzer dişleri nīk şarısı
İhtiyār olmuş kararımış yarısı

‘ Askeriniñ şahları vardır velī
Birbiriyle ceng ider yokdur eli
5. Birbirini tārūmār eyler müdām
Kim bilürse ‘ ömri olsun müstedām **(Saṭranc)**

67.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir kim ben daği bilmem nedir
Cümleniñ maqbūlı bir zībendedir

Ġam-güsār olmaz bunuñ gibi saña
Bile-ağlar bile-güler dā'imā
3. Gerçi sengīndir o zāt-ı hōş-nümā
Of diseñ uçar mişāl-i sīmā

66. AE 69^a, şiir Nu. 189.

67. AE 69^a, şiir Nu. 190.

Gündüz ol karşı çıkar mihmânına
Giceler uğratmaz anıñ yanına

5. Hânesinde gâh geh gıybet ider
Bilmeziz kıandan gelür kıande gider

Ben didim kimsin nedir adıñ seniñ
Ol didi kimsin nedir adıñ seniñ **(Uyku)**

68.

Luğaz-ı Neylî Efendi

Meḫā' ilün / meḫā' ilün / fe' ulün

Hezec: +--- / +--- / +---

1. Nedir ol bālı çok murğ-ı hevāyî
Dem-i pervāzda eyler şadāyı

Gehî bulur gehî bulmaz hevāsın
Ġıdā eyler benî Ādem Ġıdāsın

3. Mekānı oldu nevbet-hāne ammā
Velî yok⁶¹ görmüş anda ṭabl u surnā

Geçinür gerçi kim bād-ı hevādan
Kıyās itme anı sen bād-ı bî-zen

5. Sefer hem derd aña hem vaṭandır
Bilen bunu müdaqqıķ ehl-i fendir⁶² **(Yel degirmanı)**

68. AE 69^b, şiir Nu. 191.

⁶¹ yok: çok ND.

⁶² Sefer hem derd aña hem vaṭandır // Bilen bunu müdaqqıķ ehl-i fendir: Sefer-ender-vaṭandır aña bāzî // Müdaqqıķ fehm ider ancak bu rāzî ND.

69.

Luğaz-ı Vaḥyî

Mefā' ilün / mefā' ilün / fe' ulün

Hezec: +--- / +--- / +--

1. Nedir ol münzevî dervîş-i ḥayrân
Ki çıkmaz ḥānesinden taşra bir ān

Lisān-ı ḥalka dutarsan velî gūş
Şayarlar anı rind-i ḥāne-ber-dūş
3. Faḳîr-i bî-nevā ser-pā bürehne
Ḳomışdur cāmesin var-ısa rehne

Meşîn tennüre idinmiş o ḳallāş
Metānetle muraḳḳa' ḥırḳası taş
5. Olursa ol muraḳḳa' pāre pāre
Medār olur yine bir pāre kāra

Se ḥarf <oldı> anıñ Tāziçe nāmı
Gezer seyyāḥ olup Mışr ile Şāmı
7. İder VAḤYÎ bu remzi fehme himmet
Çeküp baş ḥırḳaya bulan selāmet (**Ḳaplunbağa**)

70.

Luğaz-ı Rif'at

Mefā' ilün / mefā' ilün / fe' ulün

Hezec: +--- / +--- / +--

1. Nedir ol şey ki ḡāyet şāf ü berrāḳ
Ki dā'im alnı açıḳdır yüzi aḳ

69. AE 69^b, şiir Nu. 192.

70. AE 70^a, şiir Nu. 193.

Nezāfet var vücūdında küçükdür
Kabalığı hele gāyet büyükdür

3. Alur etmek ocağdan oldu yoldaş
Nefes itmişdir aña Hācī Bektāş

Ma^ç āş için anı emrine ekşer
Kādīm hānlarına ta^ç yīn iderler

5. Mey-i şāfīde şeyhiñ var ise gel
Hemān anıñ-ile it müşkilin hāl

Alur iseñ bahāsı pek ucuzdur
Gehī on u gehī⁶³ beş geh otuzdur

7. Bilürsen bu luğazı RİF^ç ATā ger
Şaқınıp kimselere dime şeker (**Hācī Bektāş tuzu**)

71.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fā^ç ilātūn / fā^ç ilātūn / fā^ç ilūn

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Bil nedir ol ғal^ç a kim bī-nām u şān
Pür-şükūfe hem-çü şaһn-ı gülsitān

İki leşker bir olup ol ғal^ç ada
Cenge nāzırlardır anda her zamān

3. İki aғыār-ı қаşīr u zırһ-pūş
Olmuş ol қavmiñ içinde pāsbān

Birbirine қatdurup ceng itdirir
Anları ol iki aғыār-ı cihān

⁶³ u gehī: gāhī Y.
71. AE 70³, şiir Nu. 194.

5. Şanki ol zırhıñ şadāsından o dem
Lerzenāk olur zemīn-i āsumān
- Kırılup hiç kalmayan ġālib olur
 Mürdesinden zindeler ister amān
7. Bunı temyīz itmegen aḥmaqları
Anı sen baş ʔolaya bend it hemān **(Tavla)**

72.

Luġaz-ı Lā-edrī

Fe' ilātūn / mefā'ilūn / fe' ilūn

Hafif: ++- / +-+ / ++-

1. Bil nedir bir ḥarīf-i bed-eṭvār
Leyldir gündüz aña gice nehār
- Öyle zārif-nihāddır bedeni
 Görinür cismi içre her ne ki var
3. Gerçi ol şūretā mücessemdir
Şarılur üstühānı cismi şumār
- Kā'im olursa ḥazm ider yedügin
 Kā'id olursa ne yediyse kuşar
5. Dā'imā ādem ile hem-reh olur
İdemez kimse luṭfunı inkār
- Bunı kim fehmi iderse bī-şübhe
 Bil ki rüşen zamīrdır ol yār **(Fener)**

72. AE 70^b, şiir Nu. 195.

73.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir kim anda yok cāndan eſer
Vaqt olur kim geh gehī feryād ider

Cānı yoqdur gerçi ammā ſubḥ u ſām
Bī-taḥarrik cünbüſi var ey hümām
3. Dili yoğ iken anñ ey pür-ſafā
Geçmiş 'ömrinden ḥaber virir aña

Kendüsi bī-fehm ü 'aql-ı bī-hüner
Saña bir 'ilm-i 'aceb ta' līm ider **(Sā'at)**

74.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. İki kejdüm ejdehā olmuş müdām
Pāsbān-ı genchā-yı bī-ſumār

Biriniñ üç bār altı dili
Degme bir ſemſīr kılmaz aña kār
3. Biriniñ dört ağızı ammā 'acīb
Biri kıyruğundan olmuş āſikār

Başı baſın kıyruğı kıyruğunu
Yuḫmuş ol bir ejderi bī-iḥtiyār

73. AE 71^a, ſiir Nu. 196.

74. AE 71^a, ſiir Nu. 197.

5. Kimseler kâdir değildir bunları
Birbirinden ayıra ey Őivekâr
- Böyle iken gör ne hikmetdir bu kim
Bir ʿ Arab oğlancığı cismi nizâr
7. Bî-mehâbâ ejdehânîñ gözine
Her ne dimege ki⁶⁴ parmağıñ Őoęar
- İzîrâbından kararî kalmayup
Yutduğı ol ejderi ol dem kuşar
9. Şad hezârân âferîñ üstâdına
Ey bu sırrı fetĥ iden kâmil yâr **(Kilîd)**

75.

Luğaz-ı Lâ-edrî

Fâʿ ilâtîñ / fâʿ ilâtîñ / fâʿ ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir kim bir gümüş tenli nigâr
Ĥüsn ile engüşt-nümâdır nâm-dâr
- Ĥaşra çıkmaz ĥânesinde oturur
Ĥânesin her kanda gitse götürür
3. Bu leĥâfetle zihî ʿ ibret-nümün
Ĥaĥt-ı ruĥsârı o mâhiñ bâz-gün
- Her ne dem ki ola ruĥsârı siyâĥ
Müstakîm olur ĥaĥtı bî-iştibâĥ **(Ĥâtem)**

⁶⁴ ki: iki Y.

75. AE 71^b, Şiir Nu. 198.

76.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Bil nedir kim çok şakallu bir ḥarīf
Hem kaşırü'l-kāme hem ğāyet naḥīf

Hiżmete bel bağlamış her rüz u şeb
Līk bir miqdār ammā bī-edeb
3. Hādişe çıkmaz götünden dā'imā
O bünye olmuş meger kim mübtelā **(Süpürge)**

77.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Bil nedir ol şey' kim bir ' ucbe mār
Ḳaddi ğayet de kaşır u hem nizār

Bir eliyle kıyruğı vardır faḳat
Hem daḥi anıñ vücūdı pür-nuḳat
3. Üç deligi vardır ol māriñ velī
Ḳuyruğı girdüğine girmez eli

Eli na-pāk olduğıçün bī-gümān
Ḳuyruğıyla yer ta' amı her zamān
5. Bunı kim fehm ider ise ey hümām
Başına bir tel taḳayım ve's-selām **(Hilāl)**

76. AE 71^b, şiir Nu. 199.

77. AE 71^b, şiir Nu. 200.

78.

Luğaz-ı Lā-edrī

Mefā' ilün / Mefā' ilün / Fe' ulün

Hezec: +--- / +--- / +--

1. Nedir ol kim anıñ çoğ gözleri var
Velākin yaşı durmaz aqar ey yār

Yeder bir kör önünce anı her dem
Bunuñ gibi 'acā'ib görme deyyār **(Şu dolābı)**

79.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Qarşudan gördüm turur bir hōş hişār
Cānı yoqdur teni yoqdur tonı var

Var-durur⁶⁵ uzun uzun parmaqları
Qahrla yire geqer tırnaqları
3. Ādemi bütün yudar bütün quşar
Gice gündüz ne acıqır ne şuşar **(Çādır)**

78. AE 72^a, şiir Nu. 201.

79. AE 72^a, şiir Nu. 202.

⁶⁵ var-durur: vardır Y.

80.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir kim dört ayaklı cānı yok
Şanki bir kuru deridir karnı yok
- Günde biñ hançer ururlar bağrına
Hançere gögsün gerer efğānı yok (**Gergef**)

81.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol ne balıktır ki karnı boş-durur
Kurıda yüzmek-le başı hōş-durur
- Göbeginden dökilür bağırsağ
Başı demir ortası ağaç-durur (**Mekik**)

82.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol ne kuşdur cānı yok hem cānı var
Altıdır kanatları açup uçar
- Üç dili var rüz u şeb tevħid ider
Yerde gögde Hağğa hamd idüp gezer

80. AE 72^b, şiir Nu. 203.

81. AE 72^b, şiir Nu. 204.

82. AE 72^b, şiir Nu. 205.

3. Āşiyānı la' lden uçar revān
Bir şaded üzre konup olur revān (-)

83.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir bir şahş-ı pür-nîreng ü fen
Geydügi şayf u şitāda pîrehen

Gāh kûteh gāh olur kıaddi dırāz
Tırfe-şan' at gösterir ol fās-bāz
3. Pāyı degmezken yere eyler hırām
Olur el-ħaķ şevk-baħş-ı hūş u 'ām

Ki dehānından çıkarır nā-gehān
Oturup bir ejder-i āteş-feşān
5. Beste-i çenberdir ammā dā'imā
Her maķām-ı pîş-revdir bī-şadā

Şāmda hāne-be-hāne devr ider
Germ olup eller-le hercāyī gezer
7. Bir dem eylerken fenā rāha güzār
Küşte eyler anı düzd-i rüzigār (**Fener**)

83. AE 72^b, şiir Nu. 206.

84.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fe^ˆ ilātün / fe^ˆ ilātün / fe^ˆ ilātün / fe^ˆ ilün

Remel: ++-- / ++-- / ++-- / ++-

1. Yine bir turfe-luğaz yaptı kuluñ sulṭānım
Göre v^ˆey şekl ü dü nīm olduğına ḥayrānım

Ḥoḳḳa-bāz itmez o göz bağıcımıñ itdigini
Hele ādem çekemez bir gün anıñ çekdigini
3. Āb u tābı bile çarḥıñ daḥi ansız çıkmaz
Buldurur şuyunu döndükce döner hiç baqmaz

Olsa der-püşt semerdir dir idim ben de aña
Cildi revḥadan anıñ içi giyāhī zīrā
5. Olmaz ol çifte cenāb-ı yem-i zulmet bir ān
Şadme-i gerdiş-i girdāb-ı cefādan ğaltān

Gāh mīzān gibi zīnet ide çarḥ-ı devvār
Gāh naḳḳāre gibi bār-ı devāb-ı nāçār
7. Kim ki der-pençe-i derk ide bu murğ-ı luğazı
Benden ol bāza bir üsküf meşelā gözi

Genc-i ṭab^ˆ imda olan elbise-i ma^ˆ niden
İtdim ilbās bu çıplak luğazı şevk-ile ben
9. Yine ^ˆuryān u <hem> iflās işimi itdi tamām
^ˆAcabā benden utanmaz mı mübārek bayrām **(Degirmen bār-giri gözi kapağı)**

85.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fe' ilātün / mefā' ilün / fe' ilün

Haḫf: ++-- / +-+- / ++-

1. Ol ne şeydir kim olmaya ismi
Görmege müsta' id velī cismi

Kaddini rāst kılsa kādirdir
Tīg-ber-ser gezer bahādırdır
3. Alunur gāhī tīgı başından
Farq olunmaz <o> ceyb ü kaçından

Şoñra tīgın yine çeker başına
Tābi' olur refiķine eşine
5. Üç refiķ üçler altına inmiş
Üçü de biribirine binmiş

Gel temāşāyı gör ki dest-i kazā
Taş urup eñsesine kılmış cā
7. Çün bu hāl ile ben bunı buldum
Aña engüşt-ber-dehān oldum

İsmin itdim birinden istifsār
Adı yok deyü eyledi āzār (-)

85. AE 73^b, şiir Nu. 208.

86.

Luğaz-ı Ferdî

Mef' ulü / fā' ilātü / mefā' ilü / fā' ilün

Muzāri': --+ / - +-+ / +--+ / -+-

1. Bildiñ mi <sen> nidüğün o nev-reste nev-civān
Olmuş girift halkıñ elinde çü mücrimān

Manşūr gibi boynı resen içre şad-ğayıf
Pür-dāğ şadr u sīne ider nāle her zamān
3. Tomrukda durdı bir niçe müddet ' aceb degil
Zerd olsa <rüy-y> dil-keşi mānende-i hazān

Hālī şikem ki zīnet-i⁶⁶ sedd-i ramağ ider
Ancağ riyāzet ise bunı idemez muğān
5. Yer berg ü sāz iken ayağın kesdi ' aqıbet
Şahn-ı çemende olmuş idi çok zamān çemān

Dāvūd gibi āhen olursa da mūm ider
Sūziş-le bezm-i meyde eger eylese figān
7. ' Uşşāk-ı bī-nevālarına had mi var meger
Ehl-i Hicāz belki Nişābūr u Işfahān

Kānūn gözetdi şer' a muhālif ne itdigim
Meclis-be-meclis eylemede faşlını cihān
9. Şāhib-kemāl-i ehl-i <suhan> olsa rāstī
Engüşt-nümā-yı ' ālem olurdı o dil-sitān

86. AE 73^b, şiir Nu. 209.

⁶⁶ zīnet-i: zīnetle Y.

N'eyler kudüm-ı pākine cān itmeyüp fedā
Geldikde yār hāneye FERDĪ-i nükte-dān (Ney)

87.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fe' ilātün / mefā' ilün / fe' ilün

Hafif: +++ / +-+ / ++-

1. Nedir ol murğ-ı <dil>-sürür-engiz
K'ola minğarı nāzik ü ser-tiz

Şan hümādır o murğ-ı hayret-zā
Sīne-i māh-ı bedri eyler cā

3. Pençeye qonsa gāhī şāhīn-vār
Yine eşik dibinde eyler qarār

Penc ü şeş mārında zerd ü kebūd
Kimi mefğūd olur kimi memdūd

5. Süzilüp mārılar üzre ol murğek
Fehm ider birbirini dileşerek

Olup āhir bu cümlesi yek-dil
İder āheng-i mülket-zā dil

7. Bī-zebāndır bu cümlesi ammā
Her lisānı ider saña ifşā

Oldı dil-beste nuçkuna 'ālem
Sözlerinden şafā ider ādem⁶⁷

87. AE 74^a, şiir Nu. 210.

⁶⁷ ādem: 'ālem Y.

9. Anlarıñ da semā' ı āhır olur
Birbirinden yine olup mehcūr

Murğ çün-kim maḳām-ı āhır olur
Mārlar da hemān sükūn eyler
11. Dāmen-i kūhda yatur ol ḳuṣ
Ki ider nālelerle ḥōṣ ḥurūṣ

İtme minḳār ıarı ğayrı tırāṣ
Virmesün ṭab' -ı serdi saña telāṣ
13. Bāğa var ' andelībe eyle su'al
Bu luğaz sırrını sen andan al (**Mıẓrāb**)

88.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir bir yüzli iki yüzli üç yüzli ğulām
Kim ola mālik⁶⁸ aña eyler taṣarrufla kelām

Her gören şıḳışdırır oḥṣar ḳatı yumṣaḳ daḥi
Egile bükile olmuş ḥalḳıñ elinde tamām
3. Gel dime yenmez yenür zīrā ğarābet bunda kim
Zerde itseñ de olur hem em için ḥabb-ı merām

Cismini ṣadpāre itseñ söylemez kāfir dili
Söyledir baş egdirir çok ser-keşe virir nızām
5. Yüzlerin pek ḍarbla yazmış anıñ meṣṣāṭası
Ol ' arūs-ı günde biñ yüz biñ yine beñzer tamām

88. AE 74^b, şiir Nu. 211.

⁶⁸ mālik: mülk Y.

İhtimām it bu luğaz haqqında ey şāhib-kerem
Yohsa Mısrı virmedikce müjde dimem ve's-selām (Altun)

89.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fe' ilātün / mefā'ilün / fe' ilün

Hafif: +++ / +-+ / ++-

1. Nedir ol 'āşık-ı sebük-meşreb
Tıfl-ı nev-res-iledir işi heb

Eyleyüp niçe cevrlere zebün
Akıdırlar kulağına kurşun
3. Ne ser ü pāy var ne hūd cānı
İtmede līk cüst ü cevlanı

Giceler ansız itmeyüb şöhet
Anı alurlar ortaya elbet
5. Turre-i dilberāna mā'ildir
Vāsıta olmağa da kâ'ildir (-)

90.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+- / -+- / -+-

1. Nedir ol başlar kesici pehlüvān
K'oldı āhen-dest derd-bīn ten hemān

89. AE 75^a, şiir Nu. 212.

90. AE 75^a, şiir Nu. 212. Bu kısım, yazmada, 212 numaralı luğazın devamı olarak verilmiştir. Ancak biz, bu kısmı içerik ve şekil özellikleri bakımından kendinden önceki luğazdan farklılık arz ettiği için ayrı bir luğaz olarak kaydettik.

Gözleri pâyinden olmaz munfaşıl
Burnı fekk-i esfelîne muttaşıl

3. Gāh geh ejder gibi ağzın açar
Her nefes āteş yiyüb kejdüm yudar

Çalsa bir sâ' at kadar beste-dehān
Çoğdan alur fitili āyīne-ḥān (**Mūm maḳāşı**)

91.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir kim yād idüb encām-ı devrānı müdām
Eylar iken ḳahḳaha ḳan ağlamaḳdır kār aña

Hem ḥınāḳ u hem fevāḳa mübtelādır her nefes
‘Aṭse-rīz olup güher şaçılur ağzından demā

3. Gāh ḳā'im gāh rāki' gāh zāhid gāh rind
Şāf-meşreb bir tevāzu' -pīşe şahş-ı bī-riyā

Bir gül-i nīlī-ḳabādır şavṭı beñzer bülbüle
Ṭolusını eylemege bu şeb-i yārān sezā (-)

92.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fe' ilātün / mefā'ilün / fe' ilün

Hafif: ++-- / +-+- / ++-

1. Ol nedir muṭrib-i dil-ārādır
Bü'l-l-‘aceb kār-ı naḳş-ı ra' nādır

91. AE 75^a, şiir Nu. 213.

92. AE 75^b, şiir Nu. 214.

Dāniş erbābınıñ mu‘ arrefidir
Sadr-pīrā-yı nazm u inşadır

3. Haber-āmūz ‘ alleme’l-esmā
Tılsım-ı dahme-i müsemmādır

Bir gül-i nā-şükufte dergāhı
Gāh olur ‘ andelīb-i gūyādır

5. Mantıķīdir qabası müntecdir
Şanma safsaşa-i heyūlādır

Māye-i cevhere ‘ arazdur bu
Qālīb-ı şūret ü heyūlādır

7. ‘ Aynınıñ dīde-i dil-i ‘ ārif
Şāf mir’āt-i rüy-ı ma‘ nādır

Rū-nümā bunda gerçi niçe sor
Bu ne mir’āt ne hüveydādır

9. Cüst ü cū itmede yer ü⁶⁹ gökde
Bunı sen şanma zīr u bālādır

Ne qaşīde ne hūd gazeldir bu
Ne qalem ne raqam ne imlādır

11. Bunı zann itdi kimi zıll-i hayāl
Kimisi şandı hāb u rü’yādır

Bezī-i māl itme bü’l-hevesligi qo
Bunı zinhār şanma kimyādır

⁶⁹ yer ü: yerde vü Y.

13. Gāh terkīb olur bu geh taḥlīl
Ḥall idersen ‘aceb mu‘ ammādır
- Kim ki keşf eyler ise bu luğazı
Rāzdān-ı rumūz-ı aşinādır **(Ru’yā)**

93.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fe‘ ilātün / mefā‘ ilün / fe‘ ilün

Ḥaffif: ++-- / +-+- / ++-

1. Nedir ol iki sīm-ten nev-res
Şeyḥ ‘Atṭār-veş sütüde nefes
- Āb u āteş iken nihādları
Ekşer ülfetdir i‘tiyādları
3. Ehl-i dil sırr-ı ‘aşka vākıflar
Ḥüb meşreb-şinās u ‘ārifler
- Ḳanda meclis-fürüz olursa kirām
Şürb-i vuşlatı ‘arzdır ikrām
5. Birbirini te‘ākub eyleyerek
Edeb ile taḳarrub eyleyerek
- Birisi dest-būs ider çālāk
Biri āgūş-zīb olur bī-pāk
7. Bu luğaz ḥallin iden ehl-i kemāl
Ola dā‘im muṭayyebü’l-aḥvāl **(Buḥūrdān u gül-ābdān)**

93. AE 76^a, şiir Nu. 215.

94.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fe' ilātün / mefā' ilün / fe' ilün

Haḫf: ++-- / +-+- / ++-

1. Nedir ol zengī-yi sūtūde-şiyem
Rūḫ-baḫş-ı ṭabī' at-i ādem

Nev' i Rūmī olur beḫōd Ḥabeşī
Nesli ārī ' aceb laṭīf kişi
3. Āteşin ṭab' u hem mülāyimdir
Daḫi bi'l-ḫuvve zātı ḫā'imdir

Rū-siyāhānıñ ol şebīhidir
Ḥaṭṭ-ı yārıñ müşebbehün bihidir
5. Seni taṭyīb iderdi o miskīn
Bi'z-zarūrī olaydı saña ḫarīn

Şanki bir eşhebī küheylāndır
Fehm iden anı ehl-i ' irfāndır **(Merkeb)**

95.

Luğaz-ı Sulṭān Murād

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir kim bir gül içre bir yılan
Başı üzre oturur bir ḫuş hemān

94. AE 76^b, şiir Nu. 216.

95. AE 76^b, şiir Nu. 217.

Ꞑuş yılanı yir yılan şuyı ier
Şu dökünür Ꞑuş ölüer alur yılan (Nārgile)

96.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fe' ilātün / mefā'ilün / fe' ilün

Hafif: +++- / +-+- / ++-

1. Nedir ol şahş kim şağīr ü kebīr
Hizmet emr itse eylemez tağşīr

Oldı pākīze haylice revīşi
Begenür cünbüşin görünce kişi
3. Olur itdikce iltifāt⁷⁰ insān
Rūy-ı fersūde-i zemīn ol ān

Hadd-i zātında gerçi oldı cemād
Fī'l-meşel kār-kerde bir ırğād
5. Hāş u 'āma vücūdı lāzımdır
Ekşerī hizmete mülāzımdır

Eyleseñ bir kişiyi istihzā
Mirvaħa kārın itdirir icrā (Süpürge)

96. AE 76^b, şiir Nu. 218.

⁷⁰ itdikce iltifāt: iltifāt itdikce Y.

97.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fe' ilātün / mefā'ilün / fe' ilün

Haḫfif: ++-- / +-+- / ++-

1. Nedir ol zengī-yi siyeh-manzar
Aña ḳānūn u 'ādet olmuş cer

Sürinüp her gün olmaz āsūde
Cismi ḫaylice oldu fersūde
3. Zer ü sīm iddiḫār idüp her bār
Şarf ider hep hevāya āḫir-kār

Malı yoḳdur velī kemāl ehli
Ḫall-i müşkilde oldu ḫāl ehli
5. Oldı gūyā ki hem o şāḫib-i ḫāl
Gerçi zer-ger<dir> anda bir dellāl **(Miḫekk)**

98.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fe' ilātün / mefā'ilün / fe' ilün

Haḫfif: ++-- / +-+- / ++-

1. Nedir ol şūḫ-ı zengī-yi dānā
Ma' rifetde müselle-i 'uḳalā

Mā'ildir sīm ü zīver-i zerdir
'Āşık-ı dilberān-ı zer-gerdir

97. AE 77^a, şiir Nu. 219.

98. AE 77^a, şiir Nu. 220.

3. Herkesiñ qadr u kıymetin añlar
Aña göre⁷¹ mu‘ âmele eyler

Qalb ülfetden eylemiştir ibā
‘ Ādeti keşf-i ‘ ayb anıñ zīrā
5. Bunı her kim ki hālde itmeye şek
Defter-i ehl-i dilden eyleme Hāk (**Miḥekk**)

99.

Luğaz-ı Lāmi‘ī

Fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir kim isminiñ ‘ unşur gibi
Çārdır ḥarfî kaçan kılsañ şümār

Ol çehārın ger gidersen birini
Yine yerinde qalır anıñ çehār
3. Eyleseñ dördünden isqāṭ ikisin
Hem çünān dörd üzre tırur ber-qarār

Bu kez ol çārıñ üçün tarḥ eyleseñ
Çārdır girü yerinde ber-qarār
5. Bu ‘ acebdır kim giderseñ çārını
Çār olur bākī hemīn ey baḥtiyār

Kim ki bunı baña iḥsān eyleye
LĀMĪ‘ Ī olsun penāhı çār-yār (-)

⁷¹ göre: + ‘ âleme Y.
99. AE 77^b, şiir Nu. 221.

100.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fe' ilātün / fe' ilātün / fe' ilün

Remel: ++-- / ++-- / ++-

1. Nedir ol kūy-ı zümürüd-güne
Olsa gerdünda döner gerdüna

Maḥzen-i āb-miṣāl-i şarnıc
Yoḳ sebil añna derünundan hıç
3. Baḡludur baḡda yatur çün ḥasta
Ya' ni bir rişte ile pā-beste

Gāh olur maḥzen-i la' l u geh sīm
Līk mümsikdir o mānend-i le'im
5. Görmeye ḥançer-i ser-tiz eger
Toḡrısı bu ki le'imāne gezer

Leşker-i Rüm Ḥabeşle memlū
Yoḳ derünunda anıñ ceng ü ḡülüvv
7. Nāmınıñ evvel ü āḫiri penc
Cāna dermān anda ne renc **(Koruk)**

101.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fe' ilātün / mefā'ilün / fe' ilün

Haḫf: ++-- / +-+- / ++-

1. Nedir ol tāze bir civān ki aña
Ne yere gitse bir kişi nigerān

İki ruḫsārı üzre vardır mūy
Uzamaz geçse cümle-i ezmān
3. Sīneye çekmesini ister çok
Yaz u kış rüz u şeb tırur ' uryān

Yemez içmez velākin iş bitirir
Kıatı çabuğdur ol doğanda revān
5. Tīz gidüb tīz gelme meşrebidir
Māliki olsa da anıñ sulṭān

' Ömriniñ evvelinden āḫire dek
Cism-i lāğar dehāmı bī-dendān
7. Bir elif-gūnedir nigāh itseñ
Līk yüzden füzün ' adedde hemān

Nāmını yigrmi ile fehm idesin
Yoğ dirsen düşün var anda bir ān (-)

102.

Luğaz-ı Lāmi'ī

Mefā' ilün / mefā' ilün / fe' ulün

Hezec: +--- / +--- / +--

1. Nedir ol mürğ-ı bî-dil çarḥ-pervāz
Tehî-dil sāde-rū cānı tolu rāz

Dolanur ser-te-ser dehri perî-vār
Gehî baş üzre geh cānda yeri var
3. Cemālınden gelür geh rūḥa rāḥat
Maḳālından bulur geh dil cerāḥat

Taşı kāfūr içi bir müşğ ü ' anber
Şabā refṭār bir peyk-i ḥaber-ber
5. Yumulsa tāze zanbak ḡonçesidir
Açılrsa verd-i ḥandān baḡçesidir

Emîn-i rāz-dān-ı nükte-dāndır
Belāḡat kānıdır baḥr-i beyāndır
7. Ḳalender-veş tirāş-ı ḥaṭ kıılır ḡāh
Cihānıñ sālکیدir mürşid-i rāh

Bunı kim keşf iderse LĀMĪ' Ī-vār
Mişāl-i nāme öp destini her bār (**Mektüb**)

103.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fe' ilātün / mefā' ilün / fe' ilün

Ḥaḫf: ++-- / +-+- / ++-

1. Nedir ol ahramān-ı zūr-āver
Kārı dā'im cihānı geşt ü güzer

Bir dem ire alur nie menzil
Olsa her menzili daı bir yıl
3. Göz-ile bir kez anı görmüş yok
LİK elinden řikāyet eyler ok

İsmi dünyāda geri kim mevcūd
Cismi yok zātı dīdeden nā-būd
5. Zātını eylemiş Ḥudā pür-zūr
Vařfı ur'ānda böyledir mezkūr

Gāh olur şab'ı pür-leřāfetdir
Ba'zı dem maḫz-ı ahr u āfetdir
7. Ḥükmi cārī zemīnde deryāda
Var anıñ mişli dār-ı 'ubāda

Nidügün ḫall u feth idüp anı
Mülk-i ma' nīniñ ol Süleymāmı (**Rūzigār**)

104.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fe' ilātün / mefā'ilün / fe' ilün

Haḫf: ++-- / +-+- / ++-

1. Nedir ol ƙal' a kim anı üstād
Bir ' amūd üzre eylemiř bünyād

Ol ' amūd aña řanki řu ƙulesi
İriřür gūře-gāhı gūlgulesi
3. Hem ھاḫālīsi oldı deryāce
Ƙal' adan aña açılır baca

Ʀolanub çevresinde hıfz eyler
Ʀabyasın iki başlu bir ejder
5. Her kim itse o ejderi der-dest
Olur ol dem bī-hōd u yā mest

Düşüp ol ejdehā⁷² gehī dāma
Ƙoparır ol ' acā'ib⁷³ hengāme
7. Bir dem itse kişi o ƙal' ada ceng
Nefsine olur derūnı teng

Bu luğaz şalli gāyet āsāndır
' Acemīye de⁷⁴ hep nümāyāndır (**Nārgile**)

104. AE 79^a, şiir Nu. 227.

⁷² ejdehā: ejder Y.

⁷³ ' acā'ib: dem ' aceb Y.

⁷⁴ de: daşi Y.

105.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Bil nedir o çatlayası kızcağız
Kaldı kundağda gebe ço çatlasın
- Borusı tutmuş başında o dīnār
Bir şabanca ur toğursun patlasın **(Tüfeng)**

106.

Luğaz-ı Re'fet Big

Fe' ilātün / mefā' ilün / fe' ilün

Hafif: ++-- / +-+- / ++-

1. O ne saḥḥ-ı münakkaş-ı pür-zīb
Ol ne pīrāye-bend-i resm-i ġarīb
- Zīnet-efzā-yı gülsitān-ı bihīn
Kār-gāh-ı şanāyi' -i tezyīn
3. Oldı farḥ-ı tevāzu' -ıla her ān
Şebt-cāy-ı şahīfe-i devrān
- Gāh dūnbāl gösterir halka
Geh ider kendüsini der-ḥalka
5. Her zamān-ı muvāfaqatla hemān
Oldı şan tercümān-ı ehl-i lisān
- Re'fetā nice olur taḫrīri
Herkesiñ başka oldı ta' bīri

105. AE 79^b, şiir Nu. 228.

106. AE 79^b, şiir Nu. 229.

7. Nāmını bilmek isterseñ eger
Aña mir'āt içinde eyle nazār

Zıkr-i vaşında ğayrı ketm idelim
İrdi söz bu maķāma ğatm idelim (Eger)

107.

Luĝaz-ı Re'fet Big

Meḡā' ilün / meḡā' ilün / fe' ulün
Hezec: +--- / +--- / +--

1. Nedir ol şüret-i Hindü-yı bī-cān
Teb anda cāme-i kirbās nümāyān

Qara çöl kimde şayf u şitāda
Süvārīdir anı şanma piyāde

3. Gehī eşheb-süvār-ı deşt-i bāzār
Şafāyīdeī şan ol māhī-i bī-kār

Döner gerdüনে cādü feşīne
Şerer-pāş-ı cefādır hem-nişīne

5. Uzaqdan süzüşün ' aşıq şanurlar
Yaķīnen görseler anı şanurlar

Siyeh-çerde benāna ğāl-i Hindü
Semend-i āşiyān-ı āteşīn-rü

7. ' Anāşırdan mürekkebdır vücūdı
Ser-ā-ser cāmesi reng-i kebūdī

Burūdetde ğarāretdır ğayātı
Şudandır ' āķıbet anıñ memātı

107. AE 80³, şiir Nu. 230.

9. Sifāl içre şanasın kül ocağı
Olur berf-i zemistān yüzi ağı
- ‘ Acāyib fākihe lākin yemezler
Şuverde nār iken rummān dimezler
11. Görinür gāhī ejderhā-yı ser-keş
Bağılsa tābiş-i ruhsārı āteş **(Kömür)**

108.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir iki kapu yoldaşları
Hem açılır gāhīce bir başları
- Birisine her görenler el açar
Birisiniñ kārı yaqadan geçer
3. Birisiniñ bağrını āteş yaqar
Birisiniñ göziniñ yāşı aqar
- Her huşūşda birbirine yārdır
Şanki anlar dağı hizmetkārdır
5. Dā'im anları birer cān gezdire
Pek kolaydır arayanı bezdirir **(Buḥūrdān)**

109.

Luğaz-ı Şehrî

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir ki bir ʿ acāyib nām-dār
Bacağından aşılır ol nā-bekār

İkidir ol nesneniñ hem ayağı
Mesken idinür yine bir bucağı
3. Her ne virsen ekl ider bād-ı hevā
Çarnı aç olsa ider kesb-i şafā

Ol ğidāsın maḥʿ adından ekl ider
Yedügi ol demde ağızından gider
5. ŞEHRİyā bu müşkili kim fetḥ ider
Rūzigār içre odur ehl-i hüner (**Körük**)

110.

Luğaz-ı Lā-edrî

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir kim başını şıkşañ eger
Der-ʿ aḳab zālīm varır güne deger

Muğlim-āsā dā'im orda bulunur
Anı her kim yirse göñli bulanur
3. Olmayınca dört ayaıklı her biri
Yiyemez kalıncadır anıñ seri

109. AE 80^b, şiir Nu. 232.

110. AE 81^a, şiir Nu. 233.

Bunı erkekler bilür ‘ avrat degil
Başı kertiklicedir şüret degil

5. Fehm iden ‘ arif bu rengin güftede
Kullanur anı erāzil çiftede (**Ḳayıḳ küregi**)

111.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fe‘ ilātün / mefā‘ ilün / fe‘ ilün

Ḥaḳfīf: ++-- / +-+- / ++-

1. Nedir ol kim şebih irdi yār
Beñzedirsem hilāle de yeri var

‘ Ulemādan pek ictināb eyler
Meyli semt-i ‘ avāmadır ekşer
3. Tīz-meşrebdır ol kadar ki hemān
Dem-i ceng ü cidāl olur ‘ uryān

Her gün olur kemerlere ‘ āzim
Rāḫat eyler gice olup nā’im
5. Girse bir şūḫ-ı dil-sitān eline
Şarılur şabrı ḳalmayup beline

Tīg şanma bu sırr-ı mübhemdir
Ḥall iden tā ḫaylice ādemdir (**Ḥançer**)

112.

Luğaz-ı Hilmî

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol ne şekl-i murğ-i dāne-çîn olur
Kārı anıñ lāyık-ı taḥsîn olur

Ārifāna cünbüş-i nāzik teri
Yürise ḥatt̄ üzre bilinmez yeri
3. Şafḥa-i sīmīne üsse perreler
Destle evvel anı bir bir pireler

Geh nezāketle idüb bir merḥabā
Ba' zı gül-ruḥdan olur büse riyā
5. HİLMİyā her kim bu remzi ḥall ider
Görmesün āyīne-i ṭab' ı keder (**Āyīne**)

113.

Luğaz-ı Lā-edrî

Meḥā' ilün / meḥā' ilün / fe' ülün

Hezec: +--- / +--- / +--

1. Nedir ol merd-i pāk-i bisyār evlād
Anı i' māl ider gāhī bir üstād

Güşāde geh miyānında kuşāğı
Döker gāhī bināsımı uşāğı
3. Kimi sākin kimi şehri dolanur
Gören mücrimlerin göñli bulanur

112. AE 81^b, şiir Nu. 235.

113. AE 81^b, şiir Nu. 236.

Şikāra ʿazm idince ol taʿab-kār
İder halkı ayağından giriftār (**Falaqa**)

114.

Luğaz-ı Lā-edrī

Mefāʿ ilün / Mefāʿ ilün / Feʿ ulün

Hezec: +--- / +--- / +--

1. Hevāya qaldırub başın bir ejder
Vücūdunda anıñ hem yok hayāli

Başı bir ağız gözi dili birdir
Velikin var anıñ vāfir ayağı
3. Yimez ʿālemde bir nesne ol ejder
Velikin günde beş ādem gıdāsı

Yudar bir demde yine tiz çıkarır
Dehānından iderler āh u zārı
5. Bu hāl-ile dirilür haşr olunca
Geçürürler bu resme mäh u sālī (**Mināre**)

115.

Luğaz-ı Raḥmī

Fāʿ ilātün / fāʿ ilātün / fāʿ ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir kim bir hūşeş ejdehā
Çin-i cebin mānend-i zūlf-i dil-rubā

Her biri bir qālība⁷⁵ itmiş hücüm
Qalʿalar pür-nürdur mişl-i nücüm

114. AE 82^a, şiir Nu. 237.

115. AE 82^a, şiir Nu. 238.

3. Qal'alar olmuş mu'allaq ber-hevā
Böyle halk itmiş Cenāb-ı Kibriyā
- Ol kulağın i' ser-tā-ser 'adīr
Var miyānında birer mār-ı řađīr
5. Her qa'can mārān ol mādan i'cer
Gerdenine halka-i la'net ge'cer
- Her ne dem kim şeb ola ağzın a'car
'Āleme ağzından āteřler řa'car
7. Āteřinden pūr-ziyā olur cihān
Böyledir mu'tādı anıñ her zamān
- Kim bu remzi fe'ğ iderse RAĦMiyā
Mülk-i 'irfānıñ Süleymānı ola (-)

116.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fe' ilātün / meřā' ilün / fe' ilün

Ħaff: ++- / +-+ / ++-

1. Nedir ol nesne kim mükerremdir
Ehl-i diller qatında ekremdir
- Görürüm gāh olur ki qan ağlar
'Aceb olmaz bu hāl-i 'ālemdir
3. Ağladıqca a'car yaşı göziniñ
Derd-i bī-çāre kān-ı merĥemdir

⁷⁵ qālība: kulūba Y.
116. AE 82^b, şiir Nu. 239.

Niçeye gerçi var münâsebeti
Hele sulţânıma müsellemdir (-)

117.

Luğaz-ı Lâ-edrî

Fe' ilâtün / mefâ'ilün / fe' ilün

Hafîf: +++- / +-+- / +++-

1. Nedir ol şey' turfe-i nâçîz
Bilemez anı ğayr-ı ehl-i temiz

Gâh pür-yemm olur gehî pür-ğam
Gâh mesrûr olan aña hem-dem
3. Ne diridir ne mürde ne maħlûk
Ne vücûdı 'adem ile mesbûk

Ne heyûlâ vü şûreti vardır
Ne 'arâzdır ne cism-i cevherdir
5. ĞĀLĪB<â> âferîn ol ehl-i dile
İşbu sırrı nihân-ı tab' ı bile (-)

118.

Lâğız-ı Lâ-edrî

Fe' ilâtün / mefâ'ilün / fe' ilün

Hafîf: +++- / +-+- / +++-

1. Ben bugün bir küçük civân gördüm
Devr ider dâ'imâ karar itmez

117. AE 82^b, şiir Nu. 240. Mecmuada "Lâ-edrî" olarak yer alan bu lugazın, son beytindeki mahlâstan hareketle, Şeyh Gâlib'e veya bu mahlâsı kullanmış başka bir şaire ait olabileceğini söyleyebiliriz.

118. AE 83^b, şiir Nu. 241.

‘ Āşıkı gerçi çoğdur ‘ âlemde
Lîk her birisi âşikâr itmez

3. Vây ol kimseye ki râm olmaz
Aña nādān <da> i‘ tibār itmez

Şayd olur ekşerine ‘ uşşākîñ
Halkı zārı<nı> ihtiyār itmez (-)

119.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilātün / fā‘ ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-- / -+-

1. Ol ne murğ kim bī-cenāh uçmağdır anıñ ‘ âdeti
Cismi qarğa gibi esved lîk ekl olmaz eti

Müslim<ān> kâfir Yehūduñ üstüne perrāndır
Uçması hem çün cerād sekmesi ceyrāndır

3. Havfı yoğdur kimseden ‘ âciz-dürür cümle ināş
Ağzı arslan gibi var ne oldıgın eyle kıyās

Rengi ebyaz oldıgını kimseler görmüş değıl
Her kimi gördükde şoğarsın aña kejdüm değıl

5. Cüşsesi aşğar za‘ ĩf ü cirmi ekber dā‘imā
Ādemiñ qanını nüş itmek aña olur devā

Çoğ luğaz hāl eyledim deyü ögünmegil bize
Bunu hāl itmege fiñnat⁷⁶ varsa bil ele gire **(Pire)**

119. AE 83^a, şiir Nu. 242.

⁷⁶ hāl itmege fiñnat: fiñnat hāl itmege Y.

120.

Luğaz-ı Emîn

Fā ilātün / fā ilātün / fā ilātün / fā ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-- / -+--

1. Ol nedir kim 'ömri bisyār u ʔavîlü'l-kāme er
Çār-pādır cānı yok ammā ki ğāyet mu' teber

Vāzı' in vaz' ında rāvī iḥtilāfāt itdiler
Eyleyüp her biri zu' munca rivāyāt-ı diger
3. Cismi ser-tā-pā münakkaşdur rumüz-ı dehr ile
Ol rumūzı ḥalle kâdir mi ol<a> ehl-i başar

Bî-nihāye hizmetinde hâdimân el bağlayup
Eyleyince her biri ḥālince izhâr-ı hüner
5. Kimi derbân-veş tutar destinde bir zerrîn ' aṭā
Cānı yokdur kimisi ʔarḥ-mişāl efrenc-i zer

Kimi sîmîn sînesin açub aña imā ile
Naqd-i kâlâ-yı nuḳûşun nâzırâna ' arz ider
7. Bî-mürüvvet seng-dil farḳ eylemez ' uşşâkıını
Eyleseñ vuşlat ricâsın ḳalbine itmez eşer

Cümle etbâ' ı ile bir cāyı ḳılmışdır maḳām
Ġül-āsâ eylemekde dâ'imā ḳaṭ' -ı maḳarr
9. Şehr-i İstānbül içinde oldı meşhūr-ı enām
Müflisân-ı derbederler hep anı tekfîl ider

Esb-i ʔab' ı ' arşa-i endîşede cevlân idüp
Kim iderse ḥall EMİN meydāna el-ḥaḳ ʔaş diker **(Dikiliṭaş)**

121.

Luğaz-ı Luṭfî

Mefā' ilün / mefā' ilün / fe' ulün

Hezec: +--- / +--- / +--

1. Nedir ol kim biri ' avret biri er
Siyeh-çerde zeni var mäh-peyker

Güneş yüzli güzel bir dil-rübadır
Zeni Leylî gibi müşgîn liķādır
3. Ne dem ol ' avret itse ' arz-ı dīdār
Olur döşek esīri ' aşık-ı zār

Adı gün gibi āşüb-ı cihāndır
Açar ḥalkıñ gözin bir ḳaltabāndır
5. Eri gelse zeni görünmez ašlā
İder ḥalk-ı cihāndan kendin iḥfā

Bu kez ' avret görünse er görünmez
Hīç ašlā ikisi bir yire gelmez
7. Zeniñ giydigi⁷⁷ ḳara erkegin aḳ
Birisi rū-siyehdir biri berrāḳ

Gehī uzun olurlar gāhī kütāh
Biri aḥşām gelür biri seḥergāh
9. Bunı bilmege LUṬFĪ eyle diḳḳat
Saña bir gün ile bir gice mühlet **(Gice vü gündüz)**

121. AE 83^b, şiir Nu. 244.

⁷⁷ giydigi: giyindigi Y.

122.

Luğaz-ı Luṭfî

Mefā' ilün / mefā' ilün / fe' ulün

Hezec: +--- / +--- / +--

1. Nedir ol bir ʿ Arab-beççe civāndır
Semender-veş aña nār āşiyāndır

Ururlar pāyine zencīr-bendi
Atarlar āteşe ol derdmendi
3. Āteşden de ḥalāş olduḡda gāhī
Atar kendin şuya mānend-i māhī

Ḳomazlar ol faḳīri bir ḳarāra
Gehī şuya atarlar gāhī nāra
5. Yaz irse eylemez kimseyle ülfet
Şitāda itmede yārāna ḥizmet

Cihānīñ olsa yüz biñ pehlivānı
Ṭutub ḳaldıramaz bir kimse anı
7. El ile yapışamaz aña insān
Meger zencīr ile zabṭ ide yārān

Ḥarāretle şu içse eyleyüb zār
İder sūz-ı derūnun ḥalḳa izḥār
9. Teraḥḥum eylemezler aña aşla
Ḳızıl dīvānedir zencīrde gūyā

Bunı fetḥ eyleyenler āşikāre
Ḥaber virsün gelüp LUṬFĪ-yi zāra (**Çelik şuda söndürecek**)

123.

Luğaz-ı Reşid

Müfte' ilün / müfte' ilün / fā' ilün

Remel (Serî'): -++- / -++- / -+-

1. Ol ne şaf-ārā-yı sipāh-ı fūnūn
Beş neferiñ birine olur zebūn

Yine vücūdunda 'ayān renkleri
Yağışur aq sāde giyer ekşerī
3. Sūzen-i cevri-ile olup zaḥm-dār
'İlm-i şerīfe yine hıżmet-güzār

Şaqlar o qor yā zer ü sīmīnleri
Gördigi her nüshada vardır biri
5. Çīn-i cebīn olmasa da anda eger
Olur idi qadri daḥi mu' teber

Dişisi hem erkegi olmaz 'acīb
Çift olur gelse 'Acemden ġarīb
7. Nazm u neşirden saña virir peyām
Bulur anıñ ile 'ulūm intizām (**Raḥle**)

124.

Luğaz-ı Reşid

Fe' ilātün / mefā'ilün / fe' ilün

Haḫf: ++-- / +-+- / ++-

1. Nedir ol ser-firāz-ı bāğ-ı cihān
Eksik olmaz anıñ başında dumān

Sebz cāmeyle şalınur dā'im
Yatmaz oturmaz ekşerī ḳā'im
3. Var serinde 'imāme-i ḳāḏī
Ne muzārī bilür vü ne māzī

Ne sezādır o heykel ile aña
Olsa rindāna zīb-i bezm-i şafā
5. Taḳılursa 'aceb değıl sāza
Maḫrem olmaz o yerde de rāza

Cānı var ise söylesün hünerin
Bulur āteşde 'āḳıbet o yerin
7. Ḳoduḳca 'aceb mi olsa figār
Şerḫa şerḫa vücūdı olmada ḫār

Zāhir olmaz baḳılsa āh ile zār
Şoñra bildim ki anıñ āteşi var
9. Gāh olur kim fedā eyler serini
Düşe ḫāk-i siyāh ide yerini

Bu luğazda ne ḫācet ola su'āl
Ḥikmetini bilürsen eyle ḫayāl **(Lüle)**

125.

Luğaz-ı Emīn

Fe^ç ilātün / fe^ç ilātün / fe^ç ilātün / fe^ç ilün

Remel: ++-- / ++-- / ++-- / ++-

1. Üstü örtülü ç aceb ƣal^ç a ki dört zāviyesi
Var anıñ gāhice şāhib ü gehi şāhibesi

Gündüzin hem dem olunur gice ider⁷⁸ ta^ç mīr
Sākini ejder anıñ düşmeni gāyet de keşīr
3. Ƙal^ç ayı almağ için ceng ü cidāl eylerler
Eyleyüb şavt-ı ƣanin özge ƣıtāl eylerler

Havf u haşyetleri yoğ tīg u tīr u hañçerden
Ƙan bahāsını alur şöyle ki merd ü zenden
5. Kim ider böyle luğaz ƣarhını mağbūl-ı bihīn
ç Arz-ı nāmūsı olan ģall ider elbetde EMİN (**Nāmūsiyye**)

126.

Luğaz-ı Lā-edri

Fā^ç ilātün / fā^ç ilātün / fā^ç ilātün / fā^ç ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-- / -+--

1. Ol nedir kim bir küçücük cānı yoğ bī-cāndır
Ƙuyruğıyla herzesin yer başı ile et arar

Ele alsañ elde durmaz bir sa^ç at yarım sa^ç at
Başına muhtār yigītdir bir girecek yer arar (**Hilāl**)

125. AE 85^a, şiir Nu. 248.

⁷⁸ ider: iderler Y.

126. AE 85^b, şiir Nu. 249.

127.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fe' ilātün / mefā' ilün / fe' ilün

Ḥaḥfīf: ++-- / +-+- / ++-

1. Ol ne ḥōş dest-gāh-ı pāk-binā
Ba' zı zışt oldı vü ba' zı ḥōş-liḳā

Şöyle nāzik el üzre tursa revā
Āh ider bir toḳunmağa zīrā
3. Bir başı var iki ayağı anıñ
Elzem-i bezmidir o yārānıñ

Bir ayağıñ muḳayyed eylediler
Muḫlaḳ oldıse n'ola pāy-ı diger
5. Gözleri bir şikem dehen bir ser
Ḳarada yelḳovan aña dirler

Orta saḳḳāsı dinse aña sezā
Ḥarem-pūş oldı cümlesi zīrā
7. Mest-i müdmin gibi olub 'uryān
Pōstı geydi içinden oldı 'ayān

Ma' denidir anı iden tezyīn
Görse Hindū aña ider taḫsīn
9. Fārisīdir görüñ luğaz yārān
'Arabī olsa pek olurdu 'ayān

Eylediñ çünki vaşf-ı behcetini
Eyle germiyyet ile şoḫbetini **(Körük)**

127. AE 85^b, şiir Nu. 250.

128.

Luğaz-ı Feyzî

Fe^ç ilātün / fe^ç ilātün / fe^ç ilün

Remel: ++-- / ++-- / ++-

1. Nedir ol ḥabbe-i nāçizāne
Çār ḥarfle gelür meydāna

‘Adedi altmış olur ey meh-veş
Beşi ḥarf olsa ḳalur elli beş
3. Biri ol ḥarfîñ olursa nā-būd
Elli beş yine yerinde mevcūd

Ol ḥurūfuñ⁷⁹ ikisi olsa ‘adīm
Elli beş oldu maḳāmında muḳīm
5. Üçi de ḥazf olunup gitse eger
Elli beş yine yerinde muzmer

Dördi de gitse biri de ḳalmaz
Elli beş yine durur maḥv olmaz
7. Cümleniñ ḥarfi de oldu ta^ç dād
Elli beş geldi bilā-naḳş u ziyād

Anı bir kez daḥi itdim erḳām
Ḥazf-ı bākî toḳuzar geldi tamām
9. FEYŻİyā bu luğaz-ı zevḳ-efzā
Yaraşur olsa mezāḳ-ı zuraḑā

128. AE 86^a, şiir Nu. 251.

⁷⁹ ḥurūfuñ: ḥarfîñ Y.

Nerm ü şîrîn suhan-ı fehmâne
Bir demir leblebidir nâ-dâna (**Lafz dâne**)

129.

Luğaz-ı Hâkim

Fe' ilātün / mefā'ilün / fe' ilün

Hafif: +++ / +-+ / ++-

1. Nedir ol dilber-i sehî-ķāmet
Mūnis-i bezm-i keşret ü vaḥdet

Ya' ni şeh-zāde-i vilāyet-i Hind
Rāmdır ḥükmüne memālik-i Sind
3. Zinde şeb-tā-seḥer ḥurūş-āver
Sūziş-i ' āşıkānla hem-ser

Ṭab' -i ḥōş-āteşin ziyān-ı ḥamūş
Eylemez naḥvet-ile cūş u ḥurūş
5. Ḥayf ki olmuş ġarīb-i bî-çāre
Derbeder ḥāne ḥāne āvāre⁸⁰

Cismi ġāyet za' īf ü nāzende
Āteş-i ' aşkla ġudāzende
7. Eksik olmaz yanında bir cellād
Boynını urmaġa ider mu' tād

Kesicek başını olur zinde
Ehl-i meclis olur aña bende

129. AE 86^b, şiir Nu. 252.

⁸⁰ ḥāne ḥāne: ḥāne-be-ḥāne Y.

9. H̄all iden mūmiyān cānānı
H̄all ider H̄ĀKĪMā bunı anı (Mūm)

130.

Luġaz-ı H̄ākım

Fe' ilātün / fe' ilātün / fe' ilün

Remel: +++ / +++ / ++-

1. Nedir ol mürġ-ı bedī' ü'l-eşkāl
Lānesi lāne-i şahhā ki mişāl

Nāṭıķ-ı 'āķil-i mekr-endīşe
Mürġ-ı zīrek gibi zīrek-pīşe
3. Bāli yoķ rişesi yoķ āvāre
Līk pervāzda pek mekkāre

Kırmızı başlı ināķa bir şer
Şüreti şüret-i zībā-yı beşer
5. Elli ayaķlı vü cānlı bir şey
Dānesi kelle-i ādem şuyı mey

Cümle mürġāna hāzīrī-yi fāyıķ
Luġat-ı Türk ü Derīde nāṭıķ
7. Ekşerī kūh-ı Serendībe ķonar
Anda mekş itmeyüb elbetde uçar

Beslemez beyzasını ṭayr gibi
Āşiyān-sāz deġil ġayr gibi
9. Şāhlar şaydına müştāk ammā
Dāma gelmez o perī-zād-ı hevā

130. AE 86^b, şiir Nu. 253.

Eylemez tayr u hūşa raġbet
Ādemi yir o ħabāšet-ıynet

11. Niçe şayyād u ħakīmān-ı cihān
Bulmayub şaydına anıñ imkān

Lāşe-ĥōr pençe-i minķārı tīz
Ekşer insān-ıla itmekde sitīz

13. Ĥall iden bu luġazı dānādır
Dīde-i ĥikmet ile bīnādır

ĤĀKĪMā ĥall idemez ehl-i suĥan
Sehl zann itme bunuñ ĥallini sen **(Pire)**

131.

Luġaz-ı Vehbī

Fe' ilātün / mefā'ilün / fe' ilün

Ĥafif: +++- / +-+- / ++-

1. Bāreke'llāh ĥoşā laṭīf luġaz
Selleme'llāhü zāte min-elġāz

Ne luġaz kim ṭılısm-ı kenz-i⁸¹ hüner
Reddi çoķ kimseniñ belini büker

3. Līk ķāşid ifāde eyler iken
İtdim iz' ān çıķınca aġzından

Kim ki anıñ me'ālini añlar
Nazm iden zāta ser-fürü eyler

131. AE 87^a, şiir Nu. 254.

⁸¹ kim ṭılısm-ı kenz-i: ṭılısm-ı künüz-ı VD.

5. Fihris-i pāk-i nüshā-i ihlāş
Evvelīn mevc-i baħr-i şoħbet-i hūş

Müjde-i vaşl-ı dil-rübā-āsā
İstimā' ı virir derūna şafā
7. 'Aybsız bir kumāşdır ancak
Her alan redd ider bu hikmete baķ

Eyleye nāzımını nā'il-i kām
Nārı iden Halīle berd ü selām (Neylīnin selām luğazını ħall)

132.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir kim cānı var bī-cāndır
Būse-i la' l ü lebe ħayrāndır (Fincān)

133.

Luğaz-ı Müstaķīm-zāde

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir kim cānı var hem cānı yok
Şūretā ķandır vücūdı ķanı yok (Mercān)

132. AE 87^b, şiir Nu. 255.

133. AE 87^b, şiir Nu. 256.

134.

Luğaz-ı 'Ātīf

Fe' ilātün / fe' ilātün / fe' ilātün / fe' ilün

Remel: +++- / +++- / +++- / +++-

1. Ol nedir kim şikemi hāmīle-veş ki memlū
Vaz' ider gāhīce birdenbire birkaç meh-rū

Zer ü zīverle müzeyyen zen-i mekkāre-şifat
El ile olmuş idi mālīk-i mülk-i vuşlat
3. Rāh-ı vuşlatda temāşā bu ki efgān eyler
Bu şekil fi' li cihānda ise nādān eyler

Olmasun mı yine gerdūna pesendīde-i kār
Rāğīb-ı zīr-i kudūmı ola çarh-ı devvār
5. İ' tibār eylemez A' cām o vücūd-ı ' acebe
Līk o zen-pāre-şifat mu' teber imiş ' Araba

Gerçi bī-rūh piyāde yürimez şāh-şifat
Esb-i celu ile ider nāz u hırāma rağbet
7. ' ĀTİFā nāmını mektūm kııl añlanmaya ço
Çü bilinmez ola reşk-āver-i řab' -ı dil-cū ('Araba)

135.

Luğaz-ı Kāmī

Meřā' ilün / meřā' ilün / fe' ulün

Hezec: +--- / +--- / +---

1. Nedir ol maşla' -ı ' izz u sa' ādet
Bulur sulřānım anda hayli rif' at

134. AE 87^b, şiir Nu. 257.

135. AE 88^a, şiir Nu. 258.

Cihān-peymā edib vāqıf-ı rāz
Düşer sīmāsına kat kat zarāfet

3. Ricālū'l-gaybdır nām-ı şerīfi
Mü'enneş olmağ olmaz aña töhmet **(Mektüb)**

136.

Luğaz-ı Fennī Efendi

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir kim harfleri ondur tamām
Noğtaları daği ondur ve's-selām

Yılda bir kere ider ' arz-ı vücūd
Müntefi' olur anıñla hāş u 'ām
3. Geh semīz olur gehī gāyet za' īf
Yüregi ditrer ele alsañ müdām

Boynı uzun yāya beñzer kāmeti
Tatlıdır ağırlığı mānend-i cām
5. Māderinden çok yaşar oğlancığı
Yine kalur zinde tā rüz-ı kıyām

Bunu her kim fetḥ iderse FENNİyā
Kapasında olayım kemter gulām **(Keçi boynuzu)**

137.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol ne mīzāndır 'ayāndır şıķleti
Harfi dört üç ādem ider hīzmeti

Keffeler aña meh-i tābāndır
Burc-ı 'aķreb dinse de şāyāndır
3. Ger tūtulsa ol meh-i hūrşīd-vār
el-Amān kārı felekde girye-zār

Şanma ipsizdir belinde bağı var
Başıma geldi cigerde dāğı var
5. Geh kızılıķ gāh findık vezn olur
Bī-nevā miķdārını anda bulur

Şatılır bī-dirhem ü dīnāra ol
Sen hevāyī ol gerekse nār ol
7. Güldürürken sahra-i şıbyān olup
Mübtelā-yı ā' lādır nālān olup

Başka bir dil var o mīrāna velī
Ayağına geldi irmezken eli
9. Bir gözi var halka-i tāb-ı edeb
Eski demler dīde-i hātırda heb

Feth olub halka bu bāb-ı müsteāb
Hall olursa uķde-i nazm-ı kitāb (**Falāķa**)

138.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. azdılar bir mevzi'e birkaç uyı
uyı ammā yok-durur aqlā şuyı

İki kişi baş başa virmiş baar
Hem ıkarır uyuya hem taş atar
3. aş degildir atdığı hayvandır
Canlıdır aqlı velī bī-candır

İki yüz hem yigrmi beş ismi anıñ
Şayılır bir nesnedir cismi anıñ
5. Bileyim dirseñ luğazın ismini
Aşiyān-ı murğa beñzet cismini **(Minale)**

139.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir kim yüzdür anıñ ırnağı
Sekiz ayağ üstündedir durmağı

Beş başı var beş dili var dört cānı
atı 'ārif kişi ki bile anı **(Meyyit)**

138. AE 89^a, şiir Nu. 261.

139. AE 89^a, şiir Nu. 262.

140.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir ki yok-durur cisminde cān
Karnı içi toptolu yılan çiyān

Dili yokdur yetmiş iki dil bilür
Başını kesseñ hemān söyler hemān (**Qalem**)

141.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilātün

Remel: -+-- / -+-- / -+--

1. Ol nedir kim hem uzundur hem ince
Aña kaftān hīç bulunmaz boyunca (**Mināre**)

142.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Ol nedir kim çokdur anıñ neşteri
Lezzetine cümle 'ālem müşteri

Geydügi kaftān siyāh gömlek şarı
Anası var yüz yaşında bir çarı (**Arı**)⁸²

140. AE 89^a, şiir Nu. 263.

141. AE 89^b, şiir Nu. 264.

142. AE 89^b, şiir Nu. 265.

⁸² Bu lugazın cevabı, mecmuanın başındaki cevap tablosunda 'kestāne' olarak belirtilmiştir. Fakat bu cevabın lugazda verilenlerle pek de örtüşmediği görülmüştür. Bu yüzden, lugazda verilen ipuçlarından hareketle, cevap olarak 'arı' kelimesi kaydedilmiştir.

143.

Luğaz-ı Luṭfī

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-

1. Bil nedir kim ḥarf üç noktası üç
İki şeye ism olur bulması güç

Ṭoğrusı ism-i nebâtdır bil şehā
Ḳalb olunsa anı ḥayvānda ara
3. Nefse taḥṣīṣ iki ḥarf olan
Zarf olur ' aksinde olsa her zamān

Ḳalb idersin iki ḥarfi evvelī
Zāhir olur çār ' unşurdan biri
5. Eylediñ mi güyyiā sen de ' ayān
De düşünce LUṬFİyā olur ' ayān (**Lif**)

144.

Luğaz-ı <Lā-edri>

Fe' ilātün / mefā' ilün / fe' ilün

Ḥafif: ++-- / +-+- / ++-

1. Bir fetāvāda gördüm el-ķıṣṣa
Eylemiş bu ḥikāyeyi itmām

Ḳarnlı çıkub āḥir ' ālemde
Yüzi ağıyla ' Adne itdi ḥurām

143. AE 89^b, şiir Nu. 266.

144. AE 90^a, şiir Nu. 267.

3. Bu 'acebdir ki tā Buḥārāda
Zevcesi çerici cenk oldı ḥarām

Her kim itse bu müşkili ḥall
Ola dā'im cihānda şād u ḥirām (Mesā'il)

145.

Luğaz-ı Lā-edrī

Fe' ilātün / mefā'ilün / fe' ilün

Ḥaḫf: ++-- / +-+- / ++-

1. Bir fetāvā tettebbu' ında göñül
Buldı bir müşkili bu idi māl

Zevcesi bir kimesneye ebedā
Ola gündüz ḥarām u gice ḥelāl

3. Ḥall ü teşbīhi olmadı kâbil
Āḫir itdim bugün anı su'āl (Mesā'il)

146.

Luğaz-ı Na'lı

Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün

Remel: -+-- / -+-- / -+-- / -+--

1. Bir 'acā'ib nesne gördüm güyyiyā bir çeşmedir
Kimi istişkāl ider ḥalkıñ kimi dil-teşnedir

Kimisi ḫaddiñ büküp teslīm ider kendin aña
Kimisi baş üstüne ḫor ideyim vaşfin saña

3. Bir dolaba çekdiler kim eyledi cümle-pesend
Gāh zencīre çerkerler hem iderler bend bend

145. AE 90^a, şiir Nu. 268.

146. AE 90^a, şiir Nu. 269.

Biri durmaz aniñ ağızın açmadadır dā'imā

Fīl gibi halka hemān şu saçmadadır dā'imā

5. Bu luğaz fetħini istersen eger sen NA' Līyā
Başın açup elleriñ kaldır hemān eyle du' ā **(Berberleriñ sitili)**

SONUÇ

Çalışmamızda, Millet Kütüphanesi'nde AE Mnz. 718 numarada kayıtlı lugaz mecmuasının 50^a-90^b varakları arasındaki 146 lugazı çeviriyazı yöntemiyle Latin harflerine aktararak, bu lugazları içerik ve şekil bakımlarından incelemeye çalıştık. Çalışmamız sonrasında ulaştığımız neticeler şunlardır:

1. Lugaz mecmuaları, insanımıza Türk bilmece kültür ve edebiyatının kapılarını ardına kadar açmaktadır. Geçmişin eğitim ve eğlence anlayışının izlerini taşıyan lugazların yer aldığı bu mecmualar, kültürel yapımızın dayandığı kaynakları öğrenmemize ve ayaklarımızı yere daha sağlam basmamıza vesile olacaktır.
2. Lugazlar, halk bilmecelerinin edebî ve sistemli bir şekli olarak karşımızda durmaktadır. 'Bilmece' yapısı devirlerin edebî zevkiyle birleşmiş, söz sanatlarının, atasözü ve deyimlerin, Türkçenin anlam inceliklerinin ve ifade gücünün üst sınırlarda kullanıldığı zengin bir dil ve edebiyat manzarası lugazlar vasıtasıyla sergilenmiştir.
3. Lugazlar, yazıldıkları dönemde, insanların nesne ve eşya özelinde, kendilerine ve dış dünyaya ait gözlemlerinin ne yönde olduğunu ve "öteki"yi nasıl algıladıklarını göstermektedir. Canlı veya cansız varlıklara yüklenen anlamlar, bize o dönemlerin zihniyet yapısıyla ilgili önemli ipuçları vermektedir.
4. Lugazlar, hoşça vakit geçirmeyi sağlamanın ötesinde, daha önemli işlevlere sahiptir: Lugazların düşünmeyi sağlamak, vaktin dolu dolu değerlendirilmesine katkıda bulunmak, zihni ve dikkatleri geliştirmek, insanlara entelektüel bir altyapı, duyarlılık ve üretkenlik kazandırmak, kelime ve bilgi dağarcığını zenginleştirmek, dilin gelişimine vesile olmak ve kültürel birikim oluşturmak gibi faydaları da vardır.

5. AE Mnz. 718'de kayıtlı lugaz mecmuasının 50^a-90^b varakları arasında, 16., 17. ve çoğunlukla 18. yüzyılda yaşamış 28 şairin lugazları bulunmaktadır. Diğer lugazları yazan şairlerin isimleri belirtilmemiştir. 146 lugazdan 67'si mecmuaya, 'Lā-edrī olarak kaydedilmiştir. Söz konusu varaklarda lugazları bulunan şairler, sırasıyla şunlardır: Reşīd (22 lugaz), Hākīm Efendi (6), Münīf Efendi (1), Neylī Efendi (3), Şābit Efendi (5), Necīb (6), Emīn Efendi (3), Arayıcızāde (1), Sırrī (1), Naẓīm (1), 'İzzī (1), Vehbī (9), Vaḥyī (1), Rif'at (1), Ferdī (1), Sulṭān Murād (1), Lāmi'ī (2), Re'fet Big (2), Şehrī (1), Hilmī (1), Raḥmī (1), Luṭfī (3), Feyzī (1), Müstaḳīmzāde (1), 'Āṭıf (1), Kāmī (1), Fennī Efendi (1), Na'lī (1). Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere, mecmuayı derleyen kişi, tamamen kendi edebî zevk ve beğenisini göz önünde bulundurmuş, şairlerin ve lugaz sayılarının belirlenmesinde herhangi bir ölçü benimsememiştir.
6. Lugazların muhtevasıyla ilgili olarak şunları söyleyebiliriz: Lugazlarda, yazıldıkları dönemin günlük hayatında kullanılan ve bugün de birçoğu bilinen alet, eşya ve nesne isimleriyle hayvan ve uzuv adları karşımıza çıkmıştır. Sayıları az olmakla beraber, soyut isim ve terimlerle ilgili lugazlara da yer verilmiştir. Ayrıca, lugazlarda, müstehcen konu ve ifadeler de rastlanmıştır.
7. Lugazların diline baktığımızda, lugazlarda, Arapça-Farsça kelime ve tamlamalar görülmekle beraber, genel olarak sade, akıcı ve günümüz insanının az bir gayretle anlayabileceği bir Türkçenin kullanıldığını tespit ettik. Sadece Hākīm Efendi'nin lugazlarında ağır ve kapalı bir dil kullanıldığını gördük.
8. Söz konusu varaklarda yer alan lugazlar, 10 farklı aruz kalıbıyla yazılmıştır. Bunlar sırasıyla, "Mefā'İLün / mefā'İLün / fe'ülün" , "Fā'İLātün /

fā' ilātün / fā' ilün” , “Fe' ilātün / me' fāilün / fe' ilün” , “Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün” , “Fe' ilātün / fe' ilātün / fe' ilātün / fe' ilün” , “Fe' ilātün / fe' ilātün / fe' ilātün / fā' ilün” , “Fe' ilātün / fe' ilātün / fā' ilün” , “Fe' ilātün / fe' ilātün / fe' ilün” , “Mef' ülü / fā' ilātü / me' fāilü / fā' ilün” , “Müfte' ilün / müfte' ilün / fā' ilün” kalıplarıdır. Bu lugazların 59 tanesi “Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün” , 48 tanesi “Fe' ilātün / me' fāilün / fe' ilün” , 21 tanesi “Mefā' ilün / mefā' ilün / fe' ülün” , 8 tanesi “Fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün” , 6 tanesi “Fe' ilātün / fe' ilātün / fe' ilātün / fe' ilün” , 5 tanesi “Fe' ilātün / fe' ilātün / fe' ilün” kalıbıyla yazılmıştır. Diğer kalıplardan ise 1'er lugaz bulunmaktadır.

9. Lugazların tamamında beyit nazım birimi kullanılmıştır. Lugazların çoğu mesnevî tarzında yazılmakla birlikte, lugazlarda farklı nazım biçimlerinin de kullanıldığı görülmektedir. 146 lugazdan 113'ü mesnevî, 15'i nazm, 10'u kıt'a, 5'i matla', 3'ü gazel nazım şekliyle yazılmıştır.
10. Bu çalışmada, “Türk bilmece hazinesi”nin önemli örnekleri olan lugazların küçük bir kısmını gün yüzüne çıkarıp, araştırmacıların dikkatine sunmaya çalıştık. Başka mecmualarda yer alan birbirinden değişik nice güzel lugaz örnekleri ise bu konunun araştırmacılarını beklemektedir. Son olarak, temennimiz benzer çalışmaların devamının gelmesidir.

KAYNAKÇA

- AKALIN, L. Sami, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Varlık Yayınları, İstanbul 1984.
- AKAY, A. Nihat, “Lugaz”, *Türk Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1976, XXIII, 97. (I-IV: *İnönü Ansiklopedisi*, V-XXXIII: *Türk Ansiklopedisi*, Ankara 1952-1984)
- AKKAYA, Hüseyin, *Nevres-i Kadim ve Türkçe Dîvanı*, I-II C., Harvard University, Cambridge 1995.
- AKKUŞ, Metin, *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası-Edebî Türler ve Tarzlar*, Fenomen Yayınları, Erzurum 2006.
- AKTAŞ, Hasan, *Klasik Türk Şiirinde Edebî Sanatlar*, Yort Savul Yayınları, Edirne 2004.
- ALBAYRAK, Nurettin, *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Leyla ile Mecnun Yayıncılık, İstanbul 2004.
- ARSLAN, Mehmet, *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri*, Kitabevi, İstanbul 2000.
- ASLAN, Üzeyir, *Ubeydullah Han (ö. 1539) Şairi Sâni ve Türkçe Dîvanı*, Palet Yayınları, Konya 2009.
- ATALAY, Mehmet-VANLIOĞLU, Mehmet, *Edebiyat Lügati*, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 1994.
- AYDEMİR, Yaşar, *Ravzî Dîvanı*, Birleşik Kitabevi, Ankara 2007.
- BAYSUN, M. Câvid, “Muammâ”, *İslâm Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, VIII, 435-438. (I-XIII C., İstanbul 1978-1986)
- BİLGEGİL, M. Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri-Belâgat*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.
- BİLKAN, Ali Fuat, *Nâbi Dîvanı*, I-II C., Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.

- BİLKAN, Ali Fuat, *Türk Edebiyatında Mu'amma*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.
- BORATAV, Pertev N.-BAŞGÖZ, İlhan, "Türk Halk Bilmeceleri", *Folklor Doğru Çeviri Araştırma Dergisi, Bilmece Özel Sayısı*, İstanbul 1974, S. XXXVII, s. 2-13.
- ÇALDAK, Süleyman, *Nâlî Dîvanı*, Kesit Yayınları, İstanbul 2010.
- DEMİRKAZIK, Hacı İbrahim, 18. Yüzyıl Şairi Mustafa Fennî, Dîvan (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, I-II C., İstanbul 2009.
- DİKMEN, Hamit, *Seyyid Vehbî ve Dîvanının Karşılaştırmalı Metni*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, I-II C., Ankara 1991.
- DİLÇİN, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983.
- DOĞAN, Muhammet Nur, *Şeyhülislâm Es'ad Efendi ve Dîvanının Tenkitli Metni*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.
- DOĞAN, Muhammet Nur, *Şeyhülislâm İshak Hayatı, Eserleri ve Dîvanının Edisyon Kritisini*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.
- DURMUŞ, İsmail "Lugaz", İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, XXVII, 221-222. (I-..., İstanbul 1988-..., Yayımlı devam ediyor.)
- ELÇİN, Şükrü, *Türk Bilmeceleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1970.
- GIBB, Wilkinson, *Osmanlı Şiir Tarihi I-II*, Tercüme: Ali ÇAVUŞOĞLU, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- İNCE, Adnan, *Mirzazâde Mehmed Sâlim Dîvanı Tenkitli Basım*, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara 1994.
- İPEKTEN, Haluk, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1994.

- İPEKTEN, Haluk-İSEN, Mustafa-KILIÇ, Filiz-AKSOYAK İ. Hakkı-EYDURAN, Aysun, *Şair Tezkireleri*, Grafiker Yayınları, Ankara 2002.
- İPEKTEN, Haluk-İSEN, Mustafa-TOPARLI, Recep-OKÇU, Naci-KARABEY, Turgut, *Tezkirelere Göre Dîvan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.
- İSEN, Mustafa-HORATA, Osman-MACİT, Muhsin-KILIÇ, Filiz-AKSOYAK, İ. Hakkı, *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2006.
- İSPİRLİ, Serhan, *Subhizâde Feyzî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Hamsesi (İnceleme-Tenkidli Metin)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı Doktora Tezi, I-III C., Erzurum 1997.
- KAHRAMANOĞLU, Kemal, *Samî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvanının Tenkidli Metni*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, Konya 1995.
- KALKIŞIM, Muhsin, *Şeyh Gâlib Dîvanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1994.
- KARAALIOĞLU, Seyit Kemal, *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1978.
- KARASOY, Yakup, *Şiban Han Dîvanı (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
- KARATAŞ, Turan, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara 2004.
- KILIÇ, Atabey, *Ahmed Neylî Dîvanı*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, İzmir 1994.
- KILIÇ, Muharrem, *Münîf Antakî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Dîvanının Tenkitli Metni ve İncelemesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1995.

- KOCAKAPLAN, İsa, *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.
- KURNAZ, Cemal, *Dîvan Edebiyatı Yazıları*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.
- KÜLEKÇİ, Numan, *Edebî Sanatlar-Açıklamalar ve Örneklerle*, Akçağ Yayınları, Ankara 1995.
- MACİT, Muhsin, *Nedîm Dîvanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.
- MERMER, Ahmet-KESKİN KOÇ, Neslihan, *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.
- OLGUN, Tahir, *Edebiyat Lugati*, Hazırlayan: Kemal Edib KÜRKÇÜOĞLU, Enderun Kitabevi, İstanbul 1973.
- ÖZKIRIMLI, Atilla, “Muamma ve Lugaz”, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, 3. bs., Cem Yayınevi, İstanbul 1984, III, 863. (I-V C., İstanbul 1984-1987)
- ÖZÖN, Mustafa Nihat, *Edebiyat ve Tenkit Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1954.
- ÖZTOPRAK, Nihat, “Himmetzâde Abdî'nin Dîvân-ı Lugazı”, *Essays in Memory of Hazel E. Heughan*, Hazel E. Heughan Educational Trust Publication, Edinburg 2007, 145-177.
- PALA, İskender, *Ansiklopedik Dîvan Şiiri Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
- PALA, İskender, *Dîvan Edebiyatı*, Ağaç Yayınları, İstanbul 1992.
- SARAÇ, M. A. Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, Bilimevi Basın Yayın Limited Şirketi, İstanbul 2001.
- ŞAHİNER, Necmeddin, *Edebî San'atlar*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1975.
- TARLAN, Ali Nihad, *Ahmed Paşa Dîvanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1992.
- TARLAN, Ali Nihad, *Dîvan Edebiyatında Muamma*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1936.
- TAŞ, Hakan, *Vahyî Dîvanı ve İncelenmesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul 2004.

- TEKİN, Arslan, *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1995.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil-ÖKSÜZ, Yusuf Ziya, *Türk Bilmeceler Hazinesi*, Ülker Yayınevi, İstanbul 1979.
- TÜRKMEN, Fikret, “Lügaz”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1986, VI, 102-103. (I-VIII C., İstanbul 1977-1998)
- USLU, Mustafa, *Ansiklopedik Türk Dili ve Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Yağmur Yayınları, İstanbul 2007.
- UZUN, Mustafa, “Lugaz”, *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, XXVII, 222-223. (I-..., İstanbul 1988-... Yayımları devam ediyor.)
- ÜZGÖR, Tahir, *Edebiyat Bilgileri*, Veli Yayınları, İstanbul 1983.

ÖZ GEÇMİŞ

30 Eylül 1983 tarihinde İstanbul'un Fatih ilçesinde dünyaya geldim. İlkokulu Erenköy Zihnipaşa İlköğretim Okulu'nda, ortaokulu Gözcübaba Lisesi'nde, liseyi ise Erenköy Kız Lisesi'nde okudum. 2001 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü kazandım. 2005 yılında buradan mezun oldum ve aynı yıl, İstanbul Üniversitesi Hasan Âli Yücel Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans programına kaydımı yaptırdım. 2007 yılında, buradaki öğrenimimi tamamladım. Ardından, Kartal Semiha Şakir Anadolu Lisesi ve Özel Üsküdar Bağlarbaşı Lisesi'nde edebiyat öğretmenliği yaptım. Sonrasında, çeşitli dergilerin ve yayınevlerinin tashih işlerini yürüttüm; özel dersler verdim. 2008 yılında, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans programını kazandım ve buradan 2011'de mezun oldum. Hâlen özel ders vermekte ve tashih çalışmalarına devam etmekteyim.